ICMPD
International Centre for Migration Policy Development

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY OF INTERIOR
DIRECTORATE GENERAL OF
MIGRATION MANAGEMENT

İşkur Kalkınma Ajansı
Silkroad Development Agency

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Türkiye'de Kalkınmaya Duyarlı Göç Yönetimi Politikalarının Uygulanmasına Destek (SUMMIT) Projesi

SURİYELİ YATIRIMCILARIN GAZİANTEP EKONOMİSİNE ETKİLERİ ANALİZ RAPORU

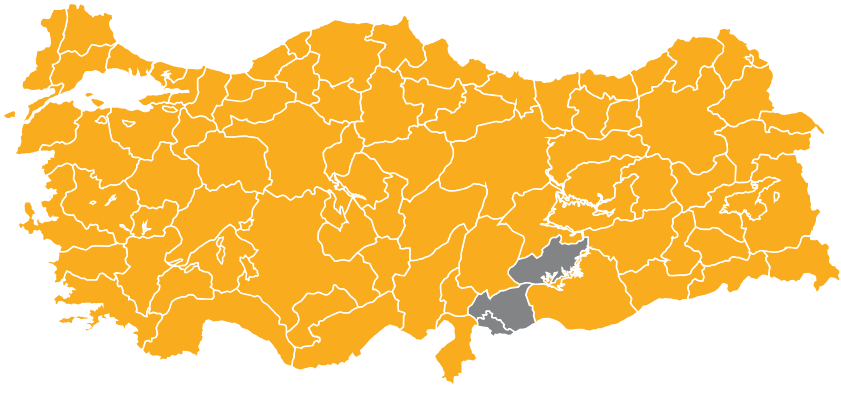

Ankara - Türkiye, 2020

ICMPD
International Centre for Migration Policy Development

SURİYELİ YATIRIMCILARIN GAZİANTEP EKONOMİSİNE ETKİLERİ ANALİZ RAPORU

Ankara - Türkiye, 2020

Türkiye'de Kalkınmaya Duyarlı Göç Yönetimi Politikalarının Uygulanmasına Destek (SUMMIT) Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

ICMPD 2020

Bu rapor için yapılan araştırmalar, "Türkiye'de Kalkınmaya Duyarlı Göç Yönetimi Politikalarının Uygulanmasına Destek (SUMMIT)" projesinin bir parçası olarak İsviçre Hükümeti tarafından finanse edilmiştir. Bu belgenin içeriği yalnızca ICMPD'nin sorumluluğundadır ve proje yararlanıcı kurumları ile donörün görüşlerini yansıtmamaktadır.

ICMPD
International Centre for Migration Policy Development

REPUBLIC OF TURKEY
MINISTRY OF INTERIOR
DIRECTORATE GENERAL OF
MIGRATION MANAGEMENT

İpekyolu Kalkınma Ajansı
Silkroad Development Agency

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

İÇİNDEKİLER

1.Giriş **7**

2.Gaziantep Ekonomisi ve Temel Göstergelerdeki Değişmeler **13**

2.1.Arka Plan 13

2.2.Makroekonomik Göstergelerin Değerlendirilmesi 14

2.2.1. GSYH ve Yaratılan Katma Değer 14

2.2.2. Kişi Başına Düşen Gelir 16

2.2.3. Enflasyon 18

2.2.3. İşsizlik 21

2.2.4. Dış Ticaret 26

2.3. Sonuç 28

3.Gaziantep'teki GKAS'in Profili **31**

3.1.Arka Plan 31

3.2. Sosyal Harcamalar 32

3.3. Yakın Plan 36

3.4. İşgücü Piyasası 40

3.5. Sonuç 44

4.Göç ve Kalkınma İlişkisi Bağlamında Suriyeli Yatırımcıların Profili **46**

4.1.Arka Plan 46

4.2.Araştırmanın Çerçevesi 50

4.3.Metodoloji 54

4.4.Gaziantep'teki Suriyeli Yatırımcıların Yoğunlaştığı Sektörler 56

4.5.Saha Bulguları 67

4.5.1.Yapısal Özellikler 67

4.5.2.Sorun Alanları 70

4.5.3.Potansiyelleri 77

4.6.Suriyeli İşletmelerin Gaziantep İhracatına Katkıları 81

5.Sonuç ve Genel Değerlendirme **90**

6.Öneriler **94**

EK 1: METODOLOJİ 97

Son Notlar 101

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) İşgücü Piyasası....21
Tablo 2: TRC1 İşsizlik Oranının İşgücünün Vasfına Göre Dağılımı....23
Tablo 3: TRC1 Bölgesinde İstihdamın Esas İşteki Durumuna Göre Dağılımı....25
Tablo 4: Gaziantep'in Dış Ticareti....26
Tablo 5: Yıllara Göre Gaziantep'teki GKAS Sayısı....33
Tablo 6: Seçilmiş Göstergelerle Sağlık Harcamalarının Kaynakları....34
Tablo 7: Gaziantep'te Suriyelilere Sunulan Sağlık Hizmetleri (2011-2019)....34
Tablo 8: Gaziantep'te Suriyelilerin Eğitime Katılımı....35
Tablo 9: Gaziantep'teki GKAS'in Suriye'den Geldikleri İller....37
Tablo 10: Gaziantep'teki GKAS'in İlçelere Göre Dağılımı....37
Tablo 11: Gaziantep'teki Suriyelilerin Yaşlarına Göre Dağılımı....39
Tablo 12: Gaziantep'teki GKAS'in Eğitim Durumu....40
Tablo 13: Gaziantep'teki GKAS'in İşgücü Piyasası Göstergeleri....41
Tablo 14: Suriyelilerin Gaziantep'e Gelmeden Önce Sahip Oldukları Mesleklere Göre Dağılımı....42
Tablo 15: Profil Analizi Kapsamında Araştırılan Temel Unsurlar....53
Tablo 16: Yıllara Göre GTO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmeler....57
Tablo 17: GTO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmelerin Sektörel Dağılımı....59
Tablo 18: Suriyeli Firmaların Toplam Ticaretinin Sektörel Dağılımı....61
Tablo 19: Yıllara Göre GESOB'a Kayıtlı Suriyeli İşletmeler....63
Tablo 20: Yıllara Göre GSO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmeler....64
Tablo 21: Kapasite Kullanım Raporu Bildiren İşletmeler....66
Tablo 22: Yıllara Göre Gaziantep'teki Suriyeli İşletmelerin İhracat Performansı....82
Tablo 23: Gaziantep'in Toplam İhracatı ile Suriyeli İşletmelerin İhracatının Karşılaştırılması (Bin Dolar)....83
Tablo 24: Toplam İhracat Değişimi İle Suriyeli İşletmelerin İhracatındaki Değişimin Karşılaştırılması (%)....84
Tablo 25: 2019 Yılında Suriyeli İşletmelerin En çok İhracat Yaptığı ilk On Ülke....85
Tablo 26: Gaziantep'teki Suriyeli İşletmelerin İhracatının Sektörel Dağılımı (Dolar)....87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllara Göre GSYH'daki Değişim (%) 15
Şekil 2: Yıllara Göre Katma Değer Değişimi (%) 15
Şekil 3: Yıllara Göre Kişi Başına Gelir Değişimi (TL Bazlı; %) 17
Şekil 4: Yıllara Göre Kişi Başına Gelir Değişimi (Dolar Bazlı; %) 18
Şekil 5: Yıllara Göre Türkiye ve TRC1 Enflasyon Oranlarının Karşılaştırılması 19
Şekil 6: Gıda ve Alkolsüz İçecekler için Enflasyon Oranlarının Karşılaştırılması 19
Şekil 7: Konut, Su, Elektrik ve Doğalgaz Harcamaları için Enflasyonun Karşılaştırılması 20
Şekil 8: Türkiye-TRC1 İşsizlik Oranlarının Karşılaştırılması 24
Şekil 9: Yıllara Göre Türkiye ve Gaziantep İhracat Karşılaştırması 27
Şekil 10: Gaziantep İhracatında Öne Çıkan Sektörlerin Payları 28
Şekil 11: Sürdürülebilir Eko-Sistem Hipotezi 51
Şekil 12: Suriyeli İşletmelerin Yoğunlaştığı Meslek Grupları 60
Şekil 13: GSO'ya Kayıtlı İşletmelerin Sektörel Dağılımı 65
Şekil 14: Suriyeli İşletmelerin İhracatlarının Sektörel Payları 88
Şekil 15: Sürdürülebilir Eko-Sistem 97

1.Giriş

Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler (GKAS)'in Türkiye'ye gelmeye başlamasıyla birlikte, ekonomik etkiler gündeme gelmeye başlamış ve bu çerçevede dış ticaret, ulaştırma ve lojistik, finans ve emlak sektörü[1] üzerinde etkileri olabileceği tahmin edilmiştir. Elbette bunlar 2011 Suriye Krizi'nin akabinde yapılan GKAS'in şehirlere yerleşme sürecinden önceki beklentilere göre şekillenmiştir. Busüreci takip eden yıllarda ise GKAS'in makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri öne çıkmaya başlamış ve özellikle de işgücü piyasasına etkilerine dair tartışmalar artmıştır.

Örneğin, 2011 ve 2012 yıllarını inceleyen bir çalışma, GKAS'in yoğun olduğu bölgelerdeki enflasyonun çok küçük oranda etkilendiğini ve Suriyelilerin işsizlik üzerinde bir etkisi olmadığını tespit etmiştir.[2] Söz konusu tarihler itibari ile GKAS'in Geçici Barınma Merkezleri (GBM)'nde yerleşik olduğu ve işgücü piyasasında yer almadığı bilinmektedir. 2013 yılından itibaren GBM'lerin kapasitelerinin dolması ile birlikte talep ettikleri şehirlere yerleşen GKAS'in işgücü piyasasına dâhil olma süreci de başlamıştır. Dolayısıyla yapılan analizlerin 2013 yılından itibaren esas durumu tespit edebilme şansı ortaya çıkmıştır.

Buna ek olarak Türkiye'de 2003 yılı 4837 sayılı kanun çerçevesinde Yabancıların Çalışma İzni düzenlenmiş iken 2011 yılında ortaya çıkan Suriye Krizi'nin yansımaları sonucu 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunun 91. Maddesi ile Geçici Koruma tanımı ve gerekli yönetmelik hazırlama yetkisi ilgili bakanlığa verilmiştir. Bu maddeye dayanılarak 2014 yılında 29153 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 29. Maddesi ile de işgücü piyasasına erişim konusu açıklanmıştır. Son olarak 2013 tarihli 6458 sayılı Kanun'unun 91. Maddesi ve Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 29. maddesinin dayanak oluşturduğu, 2016 yılı 29594 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile GKAS'in işgücü piyasasına uyumunu kolaylaştıran ve ortaya çıkabilecek potansiyel problemleri engellemeyi hedefleyen düzenlemeler yapılmıştır. Görüldüğü gibi esas itibari ile 2013 yılında başlayan GKAS'in işgücü piyasasıyla ilişkisi 2016 yılındaki yönetmelik ile yasal bir zemine kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili akademik çalışmaların da bu yıllar temelinde geliştirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Türkiye genelinde GBM'lerin olduğu illerde yapılan bir araştırmaya göre de başlangıçta GKAS'in yerel işgücünün istihdamına katkısı varken zamanla tersine döndüğü tespit edilmiştir.[3] Dolayısıyla GBM'lerde oldukları süre içerisinde yerel işgücü piyasasına olumsuz bir etkileri söz konusu değilken 2016 yılından itibaren çalışma izinleri verilmesi ile birlikte durumun değiştiğine dair tespitler yapılmaya başlanmıştır.

Yine bir başka çalışma; GBM'lerin bulunduğu Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay, Adana, Adıyaman, Osmaniye ve Malatya illerinin yer aldığı7 farklı bölge için GKAS'in enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerini 2011-2014 dönemi (GBM'lerden kent içine yerleşim artmaya başladığı yıllar) için analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre GKAS'in enflasyon üzerindeki etkilerinin farklılaştığı görülürken bazı bölgelerde enflasyon artmasına rağmen bazı bölgelerde düştüğü tespit edilmiştir. Aynı çalışmada GKAS'in yerel çalışanlardan özellikle vasıfsız olanları olumsuz etkilerken dış ticareti olumlu etkilediği tespit edilmiştir.[4] 2010-2013 dönemini inceleyen bir başka çalışmada ise GKAS'in yoğun olduğu 5 bölgedeki iller dikkate alınmış ve elde edilen bulgulara göre GKAS'in artması ile birlikte yerli işgücü bağlamında kayıt dışı istihdamın azaldığı görülmüştür. Kayıt dışı istihdamdaki azalmanın yaklaşık yüzde 50 olduğu tespit edilirken bunun yüzde 32'sinin işgücü piyasasının dışına çıktığı (iş aramaktan vazgeçtiği) ve yüzde 18'inin kayıtlı istihdama geçtiği hesaplanmıştır. Kayıt dışı istihdamdaki değişmenin mağduru büyük ölçüde yerli erkek çalışanlar olmuş ve işsizlikle karşı karşıya kalmışlardır. Yerli işgücü içindeki kadınlar ise işini kaybettiğinde işgücü piyasasından tamamen ayrılmışlardır. Sonuç olarak çalışma bulgularına göre GKAS kayıt dışı sektörlerde yerli çalışanları ikame ederek işsizliğin artmasına neden olmuştur.[5] Görüldüğü gibi GKAS'in Türkiye'ye geldiği yıllardan itibaren başlayan literatür zaman içerisinde işgücü piyasasındaki değişimlere odaklanmış, bazı çalışmalarda ise enflasyon ve dış ticaret etkileri de hesaba katılmaya çalışılmıştır.

GKAS'in ağırlıklı olarak kentlere yerleşmesi ve GBM'lerde sayılarının azalması ile birlikte Suriyelileri konu eden tartışmalar yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır. 2020 Ocak ayı itibariyle GBM'lerde kalan Suriyeli sayısı 63.491 kişi gözükmekte ve bu sayı toplamda 3.576.344 kişiye ulaşan GKAS sayısının yaklaşık yüzde 1,8'sine karşılık gelmektedir.[6]. Dolayısıyla yaklaşık 98,2'si kentlere ve ilçelere dağılmış olan Suriyelilerin uyumu ve ekonomiye etkileri konusu merak edilen ve hatta çokça da spekülasyon yapılan bir konu haline gelmiştir.

Bu konuda GTO tarafından hazırlanan "İçimizdeki Suriye" isimli raporun tespitleri önemli görülmektedir. Bölgenin ve özelde de Gaziantep ekonomisinin karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumların sıralandığı raporda; Suriyeliler'in işgücü piyasasına girmesi ile birlikte işsizliğin yükseldiği, işverenlerin Suriyelileri kayıt dışı çalıştırma yoluna gitmeleri nedeniyle denetimlerde sorunlar ve cezalar ile karşılaştıkları, enflasyonun arttığı özellikle de kiralarda artışlar olduğu vurgulanmaktadır. Buradaki önemli bir ayrıntı ise bölgedeki ve Gaziantep'teki Suriyeli yatırımcıların artmasının da olumlu bir gelişme olduğuna dair tespittir.[7] Söz konusu bu tespitlere bakıldığında Suriyelilerin kentlere yerleşmesi ile birlikte ortaya çıkan birçok sorunun ve olumlu gelişmenin Suriyeli işgücü ve yatırımcılar temelinde tartışıldığı görülmektedir. 2015 yılından itibaren başlayan bu ve buna benzer raporlarda Suriyelilerin işsizliğe neden olduğu tespitlerinden farklı olarak işgücü piyasası açısından yaptıkları katkıların da vurgulandığı görülmektedir.

Suriyeli işgücünün olumlu katkı yaptığını iddia eden görüşler ise şu şekilde sıralanmaktadır. Suriyelilerle birlikte vasıfsız işgücüne ihtiyaç duyan sektörlerin bu sorunu çözdüğü ve tam kapasite çalışmaya başladığı vurgulanmakta, özellikle tekstil sektöründe bir hareketlilik ve üretim artışı başladığına işaret edilmektedir. Diğer yandan mesleki becerileri ve eğitim düzeyleri açısından daha iyi konumda olan Suriyelilerin üretime katkısının yüksek olabileceği tahmin edilmektedir.[8]

İşgücü hakkındaki olumsuz görüşler ise kayıt dışı çalıştıkları için yerli işçiye kıyasla ortalama yüzde 50 daha düşük ücrete razı olduklarından yerli işçileri ikame etmekte[9] ve yerli işçilerin işlerini kaybetmelerine neden oldukları konusunda bir "algı"[10] oluşmaktadır.

Bu konuda yapılan ampirik bir çalışmada 26 bölge için 2011-2014 dönemi dikkate alınarak farkın farkı yöntemi ile GKAS'in işgücü piyasasına etkileri incelenmiştir. Çalışmaya göre enformel sektörde çalışan her 10 Suriyeli'nin vasıfsız 6 yerli işçinin işini kaybetmesine ve işgücü piyasasından çekilmesine neden olduğu hesaplanmıştır. Bununla birlikte enformel sektördeki düşük ücretlerin maliyet düşüşüne katkı sağladığı ve çıktı seviyesini artmasını sağlayarak formel işgücü talebinin yükselmesini sağladığı belirtilmiştir. Bir başka deyişle Suriyeliler enformel sektörde kayıt dışı olarak düşük ücretle çalıştığı için ortaya çıkan üretim artışı ile kayıtlı çalışan yerli işgücü talebi artmakta ve maliyetlerdeki düşüş ilave iş yaratmaktadır. Bahsi geçen çalışmaya

göre enformel sektördeki her 10 Suriyeli çalışan sayesinde ilave 3 kayıtlı yerli işçi iş bulabilmektedir. Tabi burada bahsedilen işlerin yüksek vasıflı ve eğitimli işgücü için ortaya çıkması da olumlu bir yön olarak değerlendirilmektedir.[11] Sonuç olarak enformel sektörde çalışan her 10 Suriyeli vasıfsız 6 yerli işçinin işini kaybetmesine neden olurken ilave 3 kayıtlı yerli işçinin iş bulmasına neden olmaktadır.

Her ne kadar Suriyelilerin işgücü piyasasına etkilerinin olumlu yönlerinden daha çok olumsuz yönleri gündemde olsa da Suriyeli yatırımcılar konusunda daha iyimser bir bakış açısının olduğu söylenebilir. Türkiye'de 2011 yılında yeni kurulan toplam 54.000 şirketin yüzde 0,2'si Suriyeli girişimcilere ait iken 2013 yılında 49.028 şirketin yüzde 1'i, 2015 yılında ise önemli bir sıçrama göstererek 66.701 şirketin yüzde 2,4'üne ulaşmıştır. Bu şirketler büyükşehirlere başta İstanbul olmak üzere dağılırken ağırlıklı olarak Suriye sınırına yakın illerde yoğunlaşmıştır. Örneğin 2015 yılında Gaziantep'te kurulan yeni şirketlerin yüzde 13,1'i, Mersin'de yüzde 15'i ve Kilis'te yüzde 35'i Suriyeli en az bir ortağa sahiptir. Suriyeli iş adamlarının makroekonomiye katkılarını ifade edebileceğimiz en önemli ipuçlarından biri Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatındaki gelişmelerdir. 2010 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı 1,8 milyar dolar iken 2011 yılından itibaren ciddi düşüş göstermiş ve 2012 yılında 500 milyon dolara gerilemiştir.[12]

2014 yılına kadar bu gerileme devam etmesine rağmen 2015 yılından itibaren tekrar düzelmeye başlamış ve yaklaşık 1,3 milyar dolara ulaşmıştır. Örneğin; 2015 yılında Suriye'ye Gaziantep'ten 405 milyon dolarlık ve Hatay'dan 226 milyon dolarlık ve Mersin'den 122 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır.[13] Gaziantep'in toplam ihracatının 58 milyon dolarlık kısmı ise Gaziantep'teki Suriyeli işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir.[14]

Suriyeli girişimcilerin bu pozitif etkilerinin yanı sıra olumsuz gelişmelerin emareleri de maalesef görülmüştür ve enformel sektörlerle ilgili önlemlerin alınması gerektiği noktasında kaygılar artmaya başlamıştır. Suriyeli işgücü ve girişimciler temelinde ekonomik etkiler denilince üzerinde fikir birliği oluşan olumsuz durum "enformel sektör" olmaktadır. Her ne kadar enformel kavramı kayıt dışı çalışma ile benzer anlamda kullanılmış olsa da esasen sadece kayıt dışı işgücünü değil kayıt dışı çalışan işletmeleri de kapsamaktadır. Kayıt dışı istihdamın yoğunlaşması aynı zamanda kayıt dışı işletme sayısının da artmasına neden olmaktadır.[15] Zorla yerinden edilerek Türkiye'ye göç eden Suriyeliler;

geri dönebileceği istikrarlı bir bölge olmadığı için ve ilk geldikleri yıllar itibari ile yaşamlarını idame ettirebilecek düzeyde bir gelire razı olmalarının sonucu olarak, düşük ücretli ve çalışma koşulları bakımından yerli işçilerin yapmak istemediği işleri kabul etmişlerdir. Örneğin, Güneydoğu'da tekstil sektöründeki bir işçi 40 TL'ye çalışırken bu ücret günlük 9,50 TL'ye düşmüş, İstanbul'da bir ayakkabı 6 TL'ye dikilirken bu ücret 2,50 TL'ye düşmüştür.[16] Bunun doğal sonucu olarak düşük ücret ile maliyetlerini azaltmayı amaçlayan işletmelerin bir kısmı kayıt dışılığa eğilimli hale gelmiştir.[17]Ayrıca bu durum sadece yerli işletmeler için değil Suriyeli işletmeler açısından da önemli bir rekabet avantajı haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik açısından son derece tartışmalı bir konu olan kayıt dışı olma hali, ihracatın geri planındaki temel itici güç haline gelmesi durumunda orta ve uzun dönemde yapısal bir soruna dönüşebilecek düzeydedir.

Enformel sektör tartışmasının bir diğer boyutu ise Suriyeli mikro ölçekli işletmelerin daha önceden alışkın oldukları tarzda üretim yaparak kayıt dışı çalışma konusundaki eğilimlerini devam ettirmeye çalışmalarıdır. Daha çok Suriyeli müşterilerine hitap eden ürünlerin üretildiği bu işletmelerin birçoğunun kaçak olması veya ticaret odalarına ve esnaf ve sanatkârlar odalarına kayıtlı olmaması yerel esnafın şikâyetlerine yol açmakta, haksız rekabet oluşturdukları yönündeki şikâyetleri arttırmaktadır. Küçük esnaf olarak da adlandırılan ve kayıt dışı çalışan bu işletmelerin berber, bakkal, telefoncu, seyyar satıcı, lokanta, fırıncı, turizm-seyahat acente işletmeciliği, yöresel ürünlerin satıldığı yerler ve atölyelerde kilim-savan, battaniye vb. küçük üretim yaptığı araştırmalarda tespit edilmiştir.[18]

Sonuç olarak Türkiye'deki Suriyelilerin ekonomik etkileri konusundaki tartışmalar, GKAS'in ilk geldiği yıldan bu güne kadar önemli değişiklikler göstermektedir. Başlangıçta GBM'lerde olmaları dolayısıyla daha çok onlar için yapılan eğitim, sağlık ve barınma harcamaları gündemde iken zamanla kentlere yerleşmeleri ile birlikte enflasyon, işsizlik ve dış ticaret etkileri konusunda araştırmalar ve raporlar yayınlanmıştır. Özellikle 2015 yılından itibaren işgücü piyasasında yarattıkları etkiler olumlu ve olumsuz şeklinde ayrıştırılarak tartışılmaya başlanmış, bir taraftan da Suriyeli girişimciler meselesi öne çıkmıştır. 2019 yılına gelindiğinde ise yapılan bir araştırmaya göre Suriyelilerin 2017 yılında Türkiye GSMH'sına katkısı yüzde 1,96 olarak hesaplanmıştır. Yine aynı yıl yarattıkları katma değer GSMH'nın yüzde 1,51'ine karşılık gelmekte ve buna bağlı olan tüketim ve yatırım talebini yüzde 0,45 olarak

artırdıkları hesaplanmıştır. İlk bakışta düşük gibi gözüken bu oranların 2023 yılında artış göstereceğinin tahmin edildiği söz konusu çalışmada; yarattıkları katma değerin GSMH'nın yüzde 2,08'ine, yaratılan katma değer üzerinden ortaya çıkan tüketim ve yatırım talebi artışının yüzde 0,61'e ulaşacağı tahmin edilmektedir.[19] Dolayısıyla gelinen noktada GKAS'in katkıları ile ilgili tartışmaların en az maliyetleri kadar öne çıkmaya başladığı görülmektedir.

Bu raporda ise Gaziantep ilindeki GKAS'in, özellikle de Suriyeli yatırımcıların, Gaziantep ekonomisine etkileri konu edilmektedir. Giriş bölümünü takip eden raporun ikinci bölümü Gaziantep ekonomisinin genel görünümüne yer verirken üçüncü bölümde Gaziantep'teki GKAS'in profili ortaya konulmakta ve son bölümde ise raporun odak noktası olan Suriyeli yatırımcıların Gaziantep ekonomisindeki yeri ve katkıları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu rapor Suriyeli yatırımcıların katkısı ve yarattığı problemlerin neler olduğunu ortaya çıkarırken, konuyla ilgili literatürden farklı bir metodoloji takip etmektedir. İstatistiksel bilgilerin oldukça sınırlı olduğu ve yayınlanan raporların ise çelişkili iddialarda bulunduğu fark edildiğinden Suriyeli yatırımcılar ile ilgili bilgiler saha çalışması ile elde edilmiş ve bu kapsamda derlenen veriler üzerinden de alternatif bir metodoloji geliştirilmeye çalışılmıştır.

2.Gaziantep Ekonomisi ve Temel Göstergelerdeki Değişmeler

2.1.Arka Plan

2018 yılı verilerine göre Gaziantep ihracat performansı açısından Türkiye'de 6. sıraya yerleşmiştir. 2018 yılında 6,9 milyar dolar ihracat yaparak kişi başına 3.459 dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu ihracat kapasitesini toplamda 180 ülkeye ulaştırarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sanayi ve ihracat merkezi haline gelmeyi başarmıştır.[20] 2019 yılında ise 7,4 milyar dolar ihracat ile önemli bir sıçrama daha göstermiştir.[21]

Tüm bunların geri planında 5 farklı OSB ile oluşturulan altyapı yer almaktadır. Söz konusu 5 Organize Sanayi Bölgesi'nde 970 firma yer alırken yaratılan istihdam 140.000 kişiye ulaşmıştır. Ayrıca, Oğuzeli Sanayi Bölgesi'nde 100 firma, Nizip Caddesi ve Çevresinde 150 firma, İslâhiye Organize Sanayi Bölgesi'nde 45 firma, Örnek Sanayi Sitesinde 90 firma, Ünaldı-Şehreküstü Bölgesinde 700 firma, 25 Aralık Sanayi Sitesi'nde 347 firma, Ayakkabıcılar Sanayi Sitesi'nde 330 firma ve Nizip Sanayi Bölgesi'nde 33 firma yer almaktadır.[22] Bunlara ek olarak Gaziantep Ticaret Odası'na Kayıtlı firma sayısı 20.073 iken Gaziantep Esnaf ve Sanatkârlar Odası'na kayıtlı işletme sayısı 120.000'den fazladır.

Firma ve organize sanayi bölgesinin fazlalığı ile dikkat çeken Gaziantep için imalat sanayinin sektörel yapısı incelendiğinde ise Tekstil Sektörünün payı % 24, Gıda Sektörü % 21, Kimya ve Plastik Sektörü % 15 ve Makine-Metal Sektörü'nün % 15 ile ana sektörler olduğu gözükmektedir.İmalat sanayindeki firmaların ölçeklerine göre dağılıma bakıldığında ise % 58'i mikro ölçekli firmalar, % 27'si küçük ölçekli firmalar, % 12'si orta ölçekli firmalardan oluşmaktadır.[23] Toplam firmaların ise sadece % 3'ünün büyük ölçekli firma kategorisinde yer alması sanayinin sermaye birikimi açısından zafiyetine işaret etmektedir. Gaziantep ekonomisinde temel döviz kaynağı olan sektörlerin Tekstil ve Gıda olarak öne çıkması ise bir başka dikkat çeken dezavantaj olarak görülmektedir.

Gaziantep ekonomisinin en önemli avantajlarından biri ise girişimci potansiyelidir. 2017 yılı itibari ile girişim sayısının 78.549'a ulaşmış olması şehrin bu konudaki başarısı olarak görülmektedir. 2009-2017 dönemi itibari ile girişim sayısındaki artışlar incelendiğinde imalat, inşaat ve teknik faaliyetler alanlarındaki girişim sayılarında dikkate değer artışlar olduğu gözlenmiştir.

2017 yılı itibari ile ticaret alanındaki girişim sayısı toplam girişimin % 41,30'una karşılık gelmektedir.[24] Bunu takip eden sektörler ise sırasıyla imalat ve ulaştırma sektörleridir. Ekonomideki girişim sayılarının ticaret alanında yoğunlaşması bir değişime işaret etmekle birlikte imalat ve ulaştırma sektörlerindeki ağırlığın devam etmesi geleneksel yapının halen korunduğuna dair bir ipucudur.

Ekonominin geleneksel yapısına ek olarak Gaziantep nüfusundaki değişim de dikkat çeken hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep özellikle son 10 yılda yaklaşık % 23'lük bir nüfus artışı ile karşı karşıya kalmış ve 2018 yılı itibari ile nüfusu 2.028.563 kişiye ulaşmıştır. Nüfusundaki artışa rağmen 2014 yılından itibaren göç verme oranında bir artış görülen Gaziantep, 2017-2018 döneminde aldığı göçten daha fazlasını vererek yüzde 8,6 oranında negatif göç oranına ulaşmıştır.[25] Elbette Gaziantep'in göç verme oranının artması sonucu ortaya çıkan beşeri sermaye kaybı GKAS'in olağanüstü artışı ile birlikte fazlasıyla telafi edilmiş, 09.01.2020 tarihi itibari ile Gaziantep'teki Suriyeli sayısı 454.028 kişiye ulaşmıştır.[26] Beklenmeyen bu nüfus artışının doğal sonucu olarak da ilin makroekonomik göstergelerinde değişmeler ortaya çıkmıştır.

2.2.Makroekonomik Göstergelerin Değerlendirilmesi

2.2.1. GSYH ve Yaratılan Katma Değer

Gaziantep'in GSYH'sı 2009 krizi akabinde hızla artmaya başlamış özellikle 2011-2017 döneminde bu artış yüzde 167'lik bir düzeye ulaşmıştır. 2011 yılında yaklaşık 20,7 milyar TL olan gelir 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 55,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu olağanüstü gelişme esasında Türkiye ortalamasının üzerinde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Şekil 1'de daha açık bir şekilde görüleceği gibi çoğu yıllarda Türkiye ortalamasının üstünde bir performans gösteren Gaziantep ekonomisinin özellikle 2010 yılından itibaren sürekli yükselen bir gelir artışına sahip olduğu ve 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise Türkiye GSYH değişimine kıyasla oldukça ciddi artışlara ulaştığı görülmektedir.

Şekil 1: Yıllara Göre GSYH'daki Değişim (%)

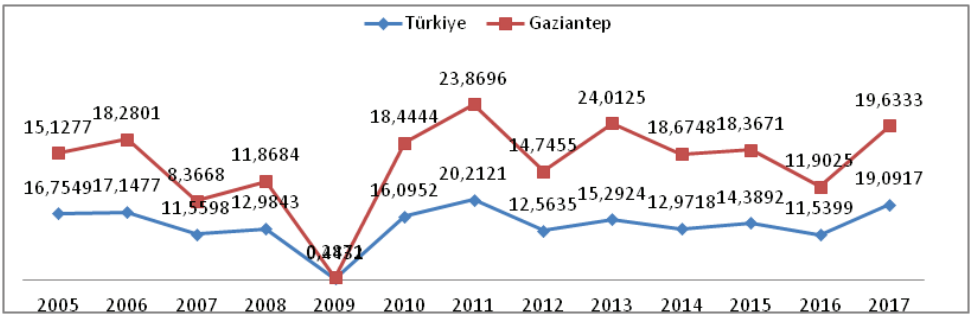

Kaynak: TÜİK

2011 yılındaki Suriye Krizine rağmen bu kadar hızlı bir toparlanma süreci yaşayan Gaziantep ekonomisinin krizin yarattığı olumsuz etkilerden hızla uzaklaşması, ekonominin dinamizmini de ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Yıllara Göre Katma Değer Değişimi (%)

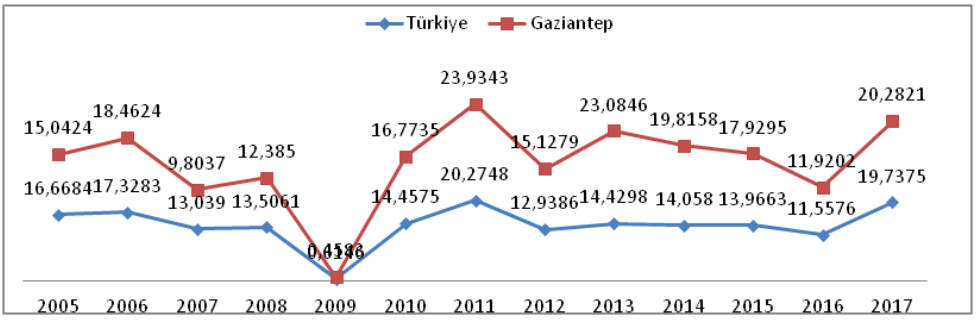

Kaynak: TÜİK

Benzer bir şekilde ekonominin üretim kısmını temsil eden katma değer değişimine bakıldığında ise Gaziantep ekonomisinin 2010'dan itibaren hızlı bir toparlanma dönemine girdiği Şekil 2'den takip edilebilir. 2010-2017 döneminde Türkiye'deki katma değer değişimi ile kıyaslandığında Gaziantep'in performansı sürekli daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Özellikle bu fark 2013 ve 2014 yıllarında ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Gaziantep ekonomisini sektörlere göre değerlendirdiğimizde de sanayinin GSYH içindeki payının Türkiye'ye kıyasla yüksek olduğu söylenebilir. Buna karşılık 2009 yılında sanayinin payı son dönemin en düşük seviyesi olan yaklaşık yüzde 35'e gerilemiş, hizmet sektörünün payı ise yüzde 48'e kadar

çıkmıştır. Zaman içerisinde sanayi sektörü tekrar toparlanırken 2014 yılında payı yaklaşık yüzde 41'e ulaşmış buna karşılık hizmet sektörünün payı da yaklaşık yüzde 43'e gerilemiştir. Son olarak 2017 yılına gelindiğinde sanayinin payı yüzde 42 olurken hizmet sektörünün payı yaklaşık yüzde 43 olmuştur. Bu rakamların önemi Türkiye'de sanayinin payı sürekli olarak yüzde 30'un altında olduğu hizmet sektörünün payının ise yüzde 53 civarında olduğu gerçeğiyle karşılaştırıldığında daha anlaşılır olmaktadır.[27]Sonuç olarak Gaziantep ekonomisinde sanayinin payı Türkiye'ye kıyasla daha yüksek iken hizmet sektörünün payı daha düşüktür.

Gaziantep ve Türkiye'de sanayi sektörü GSYH'sındaki değişmeler dikkate alındığında ise bir önceki yıla göre 2014 ve 2015 yılında Türkiye'deki sanayinin katkısı sırasıyla yüzde 19 ve 15 artarken Gaziantep'te ciddi bir farklılık ortaya çıkmıştır. 2014 ve 2015 yıllarındaki sanayi GSYH'sındaki büyüme sırasıyla yüzde 29 ve 24 olmuştur. Bu denli yüksek farkın 2014 ve 2015 yıllarında ortaya çıkmış olması oldukça düşündürücüdür. Diğer yıllarda söz konusu bu oranlar birbirine yakın seyrederken Suriyelilerin kente yoğun bir şekilde yerleştiği yıllarda artmış olması sanayinin yakaladığı bir fırsat olarak görülebilir.

Benzer bir durum hizmet sektörü içinde geçerli olmuştur. Gaziantep'te hizmet sektörü 2013 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 24 büyürken, Türkiye'deki artış bunun altında kalarak yüzde 14 olmuştur. Aynı şekilde 2015 yılında Türkiye'deki hizmet sektörü büyüme oranı yüzde 14'e sabitlenmişken Gaziantep'te bir miktar azalmasına rağmen yaklaşık yüzde 18 ile yine daha yüksek bir büyüme trendi yakalamıştır.[28]

Sonuç olarak Gaziantep ekonomisinde 2013 ve 2015 dönemi olarak tanımlayabileceğimiz dönemde üretim ve tüketim artışının Türkiye'deki değerlerin üzerinde olduğu görülmekte, ayrıca sanayi ve hizmet sektörlerindeki genişlemenin de Türkiye'ye kıyasla daha iyi durumda olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen bu yılların en önemli özelliği ise Gaziantep'te Suriyeli nüfusun olağanüstü boyutlarda artmasıdır.

2.2.2. Kişi Başına Düşen Gelir

TL cinsinden kişi başına gelirdeki değişim incelendiğinde Şekil 3'te görüldüğü gibi Gaziantep'in 2010-2015 döneminde Türkiye ortalamasının üstünde bir seyir izlediği görülmektedir. 2010 yılında Türkiye'nin kişi başına geliri 15.860 TL iken Gaziantep'in kişi başına geliri 9.998 TL'dir. 2017 yılında Türkiye'nin

geliri yaklaşık yüzde 144 artarak 38.680 TL olmuştur. Gaziantep'te ise bu artış yüzde 179 olmuş ve kişi başına gelir 27.933 TL'ye ulaşmıştır.[29]

Şekil 3: Yıllara Göre Kişi Başına Gelir Değişimi (TL Bazlı; %)

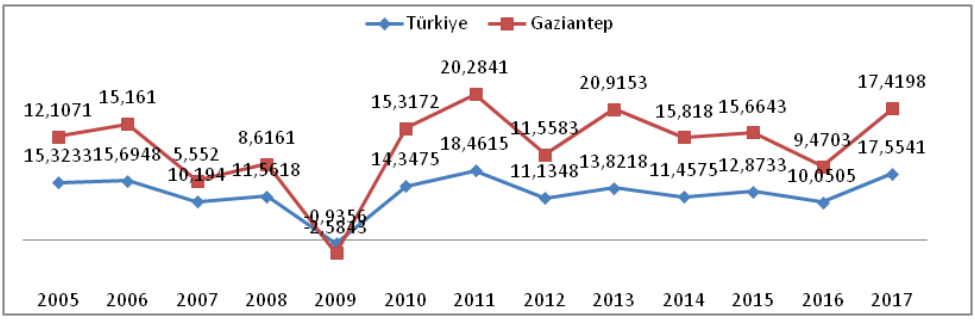

Kaynak: TÜİK

Şekil 3'e bakıldığında Gaziantep'in kişi başına gelir artışının en fazla olduğu yıl 2013 yılı olarak göze çarpmaktadır. Bir önceki yıla göre değişimin alındığı 2013 yılında Gaziantep'in kişi başına gelirindeki artış yüzde 20,9 iken Türkiye'nin ulaştığı değer yüzde 13,8 olmuştur. Bu yıldan itibaren Gaziantep'teki kişi başına gelir artarak devam etmesine rağmen 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye ortalamasının gerisinde bir performans sergilemeye başlamıştır. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise kişi başına geliri dolar cinsinden hesapladığımızda ortaya çıkmıştır.

Şekil 4'te ifade edildiği gibi dolar cinsinden kişi başına gelir Gaziantep'te 2010-2013 döneminde Türkiye ortalamasının üstünde bir büyüme sergilerken 2014 yılından itibaren hem Türkiye hem de Gaziantep için refah artışı hızla gerilemeye başlamış hatta negatif değerler almıştır. Buradaki temel problem elbette 2014 yılında başlayan kur şokları olmuştur. 2014 yılında 1 dolar 2,32 TL'ye eşitken 2017 yılında 3,92 TL'ye çıkmış ve TL toplamda yaklaşık yüzde 68 değer kaybetmiştir.[30] Dolayısıyla bu dönem itibari ile dövizdeki artış kişi başına gelirin hızla azalmasına neden olmuştur.

Şekil 4: Yıllara Göre Kişi Başına Gelir Değişimi (Dolar Bazlı; %)

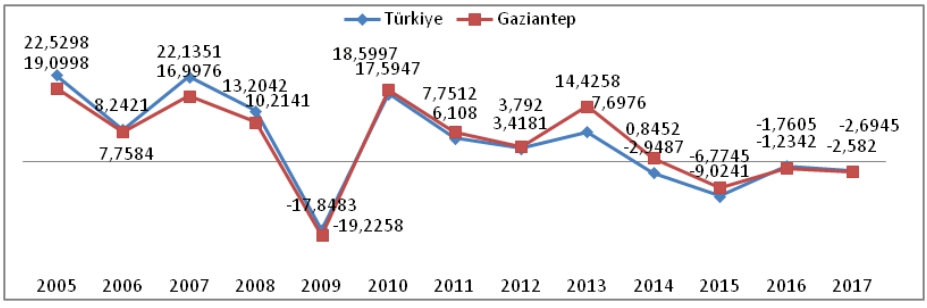

Kaynak: TÜİK

Dolar cinsinden kişi başına gelirdeki değişim incelendiğinde Şekil 4'te görüldüğü gibi Gaziantep'in 2010-2013 döneminde Türkiye ortalamasının üstünde bir seyir izlediği görülmektedir. 2010 yılında Türkiye'nin kişi başına geliri 10.560 dolar iken Gaziantep'in kişi başına geliri 6.657 dolardır. 2017 yılında Türkiye'nin geliri yaklaşık binde 4 artarak 10.602 dolar olmuştur. Gaziantep'te ise bu artış yüzde 15 olmuş ve kişi başına gelir 7.656 dolara ulaşmıştır.[31]

2.2.3. Enflasyon

Makroekonomik göstergelerden bir diğeri olan enflasyon oranı için salt Gaziantep'in enflasyon verisi olmadığı için TRC1 Bölgesi olarak tanımlanan Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinin ağırlıklandırıldığı enflasyon oranları dikkate alınmaktadır. 2011 yılında Türkiye (TR) için yılsonu enflasyon oranı yüzde 10,45 iken TRC1'de 2011 yılsonu enflasyon oranı yüzde 11,68 olarak tespit edilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise enflasyon oranı hem Türkiye'de hem de TRC1 Bölgesi'nde önce tek haneli olmuş ve 2017 yılından itibaren tekrar yükselmiştir. Burada dikkati çeken husus Suriyelilerin yoğunlaştığı yıllar olarak bilinen 2013,2014 ve 2015 yıllarında TRC1 Bölgesi enflasyonun sırasıyla yüzde 8,51, 8,75 ve 9,38 olmasıdır.

Aynı tarihler itibari ile Türkiye'de ise enflasyon sırasıyla yüzde7,4, 8,17 ve 8,81 olarak hesaplanmıştır.[32] Gaziantep ve Kilis GKAS'in olağanüstü sayılara ulaştığı iller olduğu için TRC1 enflasyon oranlarını Suriyeliler ile ilişkilendirme hususu yaygınlaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte TRC1 enflasyonunu tek başına dikkate almak yerine Türkiye ile karşılaştırmak daha anlamlı yorumlar çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Şekil 5'te yer alan TR ve TRC1 enflasyon oranları takip edildiğinde esasında TRC1 Bölgesi'nde yer alan illerin enflasyon oranlarının Türkiye'deki genel enflasyon seyrinden çok da farklılaşmadığı görülmektedir.

Şekil 5: Yıllara Göre Türkiye ve TRC1 Enflasyon Oranlarının Karşılaştırılması

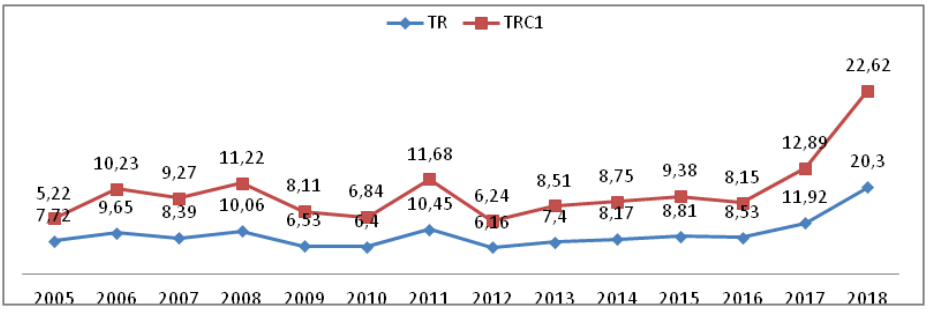

Kaynak: TÜİK

2013 yılı, enflasyonun hem bölgede hem de Türkiye'de en düşük seviyede olduğu yıl olarak gözükmektedir. 2013 yılında Türkiye'de enflasyon bir önceki yıla göre düşmüş ve yüzde 6,16 olmuştur. Aynı yıl için TRC1 enflasyonu ise 6,24 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, TRC1 enflasyonunun Suriyelilerin yoğun olduğu yıllarda Türkiye'deki enflasyondan daha fazla olduğu Şekil 5'ten takip edilebilecektir. Elbette sadece bu şekle bakarak bunun nedeninin Suriyeliler olduğunu iddia etmenin de sakıncaları bulunmaktadır. Şekil 5'e bakıldığında Suriyelilerden önce de TRC1 enflasyonunun çoğu yılda Türkiye'deki enflasyondan daha fazla olduğu fark edilecektir.

Şekil 6: Gıda ve Alkolsüz İçecekler için Enflasyon Oranlarının Karşılaştırılması

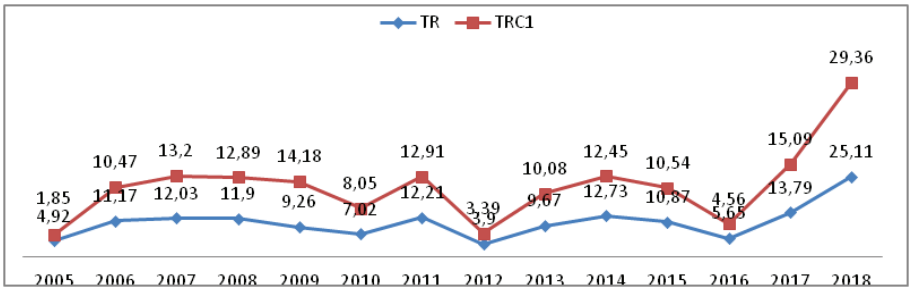

Kaynak: TÜİK

Şekil 6'da ise TRC1 enflasyonunu belirleyen en önemli değişkenlerden biri olan gıda ve alkolsüz içeceklerin oluşturduğu enflasyon oranlarına yer verilmektedir. 2005-2018 dönemine dikkat edildiğinde iki dönemin varlığı dikkat çekmektedir. 2005-2010 dönemi ve 2013-2016 dönemleri olarak belirlediğimiz dönemlerin her ikisinde de TRC1 Bölgesi'ndeki gıda ve alkolsüz

içeceklerin fiyat artışından kaynaklanan enflasyonun Türkiye'deki ortalamadan yüksek olduğu görülmektedir. 2012 yılı hem Türkiye hem de TRC1 Bölgesi açısından enflasyonun düştüğü yıl olarak burada da belirginleşmektedir. Dolayısıyla Suriyelilerin gıda enflasyonuna neden olduğuna dair bir değerlendirme yapılırken Suriyeliler öncesi durumun da dikkate alınarak karşılaştırılmasında yarar bulunmaktadır.

Şöyle ki Gaziantep UNESCO tarafından belirlenen "Yaratıcı Şehirler Ağı" listesinde Gastronomi Şehri olarak yer almaktadır.[33] Bu aşamaya gelmek için çalışmalar 2004 yılından itibaren hız kazanmış ve şehre gelen ziyaretçi sayısında olağanüstü bir artış gerçekleşmeye başlamıştır. 2004 yılında Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine gelen sayısı 47.317 kişi ve geceleme sayısı 78.852 iken 2018 yılında aynı tesislere gelen sayısı 132.824 kişi ve geceleme sayısı 166.920'ye ulaşmıştır. Turizm Belgeli İşletmelere gelen sayısı 2004 yılında 216.472 kişi ve geceleme sayısı 291.877 iken 2018 yılında gelen sayısı 670.971 kişiye ve geceleme sayısı 797.539'a ulaşmıştır.[34] Sonuç olarak 2004'ten 2018 yılına kadar toplamda şehre gelen ziyaretçi sayısının yüzde 204 artmış yaşanmıştır.Bu artışta özellikle Suriyeliler konusunda çalışan uluslararası kuruluşlar, kamu kurumları ve STK'larınson yıllarda yoğun bir şekilde bu bölgede çalışmaya başlamalarının da payı olduğu bilinmektedir. Doğal olarak artan ziyaretçi sayısının yarattığı gıda ve konaklama talebinin de enflasyon üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Şekil 7: Konut, Su, Elektrik ve Doğalgaz Harcamaları için Enflasyonun Karşılaştırılması

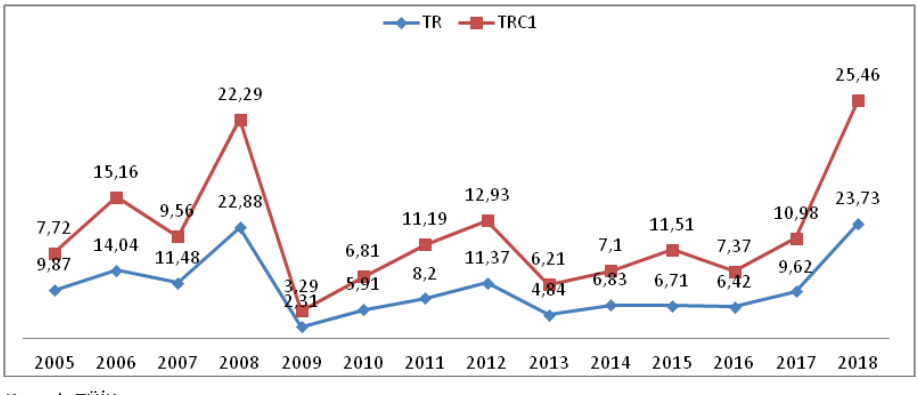

Kaynak: TÜİK

Hayat pahalılığı açısından önemli kabul edilen bir diğer enflasyon hesaplaması ise konut, su, elektrik ve doğalgaz harcamalarını kapsayan barınma maliyetleridir. TRC1 Bölgesi'nde yaşayanların karşılaştığı zorluklardan biri olan barınma maliyetleri çoğu zaman artan nüfusla birlikte değerlendirilmektedir. Bu bakımdan TRC1 için barınma maliyetlerini temsil eden enflasyon oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu da açıkça gözükmektedir. Şekil 7'de görüldüğü gibi TRC1 barınma maliyetli enflasyonun 2005, 2007 ve 2008 yılları dışında tüm yıllarda Türkiye ortalamasının üstünde seyrettiği görülmektedir. 2010 yılından itibaren ekonomideki canlanmaya paralel olarak barınma harcamalarında bir artış söz konusudur. 2010-2018 döneminde Gaziantep nüfusu 327.800 kişi artmıştır. Buna ek olarak 2018 yılına gelindiğinde TRC1 Bölgesi'ndeki Suriyeli sayısındaki artışın Gaziantep'te 423.258 kişi, Kilis'te 115.915 kişi ve Adıyaman'da 27.437 kişi olduğu[35]dikkate alındığında barınma maliyetleri üzerindeki baskı daha açık gözükecektir.

2.2.3. İşsizlik

2018 yılı itibari ile TRC1 Bölgesi'nde işsizlik oranı yüzde 12,8 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılı itibariyle bölgede 112 bin kişinin işsiz olduğu ve bunun 86 bininin erkek geriye kalanın ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Yaş dağılımına göre işsizlik oranına bakıldığında ise 15-24 yaş diliminde 36 bin kişi bulunduğu ve bu yaş diliminde erkeklerde işsizlik oranının yüzde 18,5, kadınlarda işsizlik oranının ise yüzde 22,8 olduğu hesaplanmıştır.[36] Dolayısıyla, TRC1 Bölgesi'nde genç işsizliğin yüksek olduğu bir durumla karşı karşıya kalındığı görülmekte ve bu sorunun 2010 yılı öncesinde de benzer olduğu bilinmektedir.

Tablo 1: TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) İşgücü Piyasası

	İşgücü (1000 kişi)	İşsiz (1000 kişi)	İşsizlik oranı (%)
2004	557	84	15,1
2005	550	76	13,8
2006	529	80	15,2
2007	568	102	18
2008	634	104	16,4
2009	641	110	17,2
2010	698	85	12,1
2011	679	98	14,4
2012	715	84	11,8

2013	763	56	7,3
2014	744	60	8
2015	782	78	9,9
2016	828	118	14,3
2017	861	130	15,1
2018	876	112	12,8

Kaynak: TÜİK

TRC1 Bölgesi'ndeki işsizlik meselesi tartışılırken çoğunlukla GKAS'in sayısı öncelikli neden olarak öne sürülebilmektedir. Hâlbuki, Tablo 1'de görüldüğü gibi işsizlik oranının 2007 yılında yüzdesel olarak en üst seviyeye ulaştığı ve 2013 döneminde ise yüzdesel olarak ciddi bir azalma içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Suriyelilerin sayısının hızla arttığı dönem olan 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise işsizliğin en düşük seviyelerde olduğu tespit edilmektedir.

Bununla birlikte Tablo1'de işgücü sayısının sürekli arttığı da fark edilmektedir. İl nüfusunun artmasına paralel olarak işgücü sayısının artması beklenen bir durumdur. 2010-2018 döneminde şehir nüfusu 327.800 kişi artarken aynı dönemde işgücü sayısı da 178.000 kişi artmıştır. Dolayısıyla artan nüfusun bir kısmının da 15 yaş altı veya 65 yaş üstü olduğu da dikkate alındığında işgücüne katılım oranının epeyce yüksek olduğu söylenebilir. Gaziantep'te işgücüne katılım oranı ortalama yüzde 46,8[37] iken artan nüfusun işgücüne katılımının oldukça yüksek olması işsizlik oranları üzerindeki baskının bir başka nedeni olarak düşünülmelidir.

Literatürde GKAS'in ağırlıklı olarak vasıfsız işgücünü ikame ettikleri ve hatta üretimi artırarak vasıflı işgücü için ilave talep oluşturdukları veya sadece vasıfsız işgücünün işini kaybetmesine neden olduklarına dair iddialar bulunmaktadır. TRC1 Bölgesi'nde özellikle Kilis ve Gaziantep'teki Suriyelilerin yoğunluğu dikkate alındığında, bölgenin bu iddialar için önemli bir örneklem olabileceği kabul edilebilir. Bu kapsamda Tablo 2'de okur-yazar olmayan ve lise altı eğitimliler vasıfsız, lise, teknik lise ve yükseköğretim mezunları vasıflı işgücü olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla GKAS'in yoğunlaştığı yıllar olan 2012, 2013, 2014 ve 2015 yılları dikkate alındığında hem vasıflı hem de vasıfsız olan insanların son dönemdeki en düşük işsizlik seviyesini gördüğü tespit edilmiştir. Özellikle vasıfsız işgücünün işsizlik oranı 2004 yılından itibaren sürekli azalmış ve 2013 ve 2014 yıllarında en düşük seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 2: TRC1 İşsizlik Oranının İşgücünün Vasfına Göre Dağılımı

	İşsizlik Oranı	Vasıfsız	Vasıflı
2004	15,3	16,3	12,1
2005	13,8	14,9	10,3
2006	15,1	16,4	10,9
2007	18,1	18,2	16,2
2008	16,4	17,0	14,5
2009	17,2	17,9	14,0
2010	12,0	12,5	11,2
2011	14,4	15,1	12,0
2012	**11,7**	**12,1**	**10,8**
2013	**7,3**	**7,3**	**7,1**
2014	**8,1**	**7,5**	**8,9**
2015	**10,0**	**10,4**	**9,5**
2016	14,3	13,8	15,3
2017	15,1	14,2	16,1
2018	12,8	11,5	15,4

Kaynak: TÜİK

2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise işsizlik oranında tekrar bir artış olduğu özelikle de vasıflı işgücünde işsizliğin daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Elbette bu artışın nedeni olarak yine Suriyelileri işaret etmenin de sakıncaları bulunmaktadır. Gaziantep'teki Suriyelilerin büyük çoğunluğu vasıfsız işgücü konumundadır. Özellikle dil sorunu yaşayanlar başta olmak üzere eğitim seviyesi ne olursa olsun Suriyelilerin vasıfsız işlerde çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu gözlem dikkate alındığında vasıfsız çalışanların yerini Suriyeliler ikame etmektedir veya Suriyeliler vasıfsız işlerde çalışıp üretimi artırarak vasıflı işgücü talebinin vatandaşlar lehine genişlemesini sağlamaktadır gibi iddiaları destekleyebilecek kanıtları bulmak mümkün gözükmemektedir.

Şekil 8: Türkiye-TRC1 İşsizlik Oranlarının Karşılaştırılması

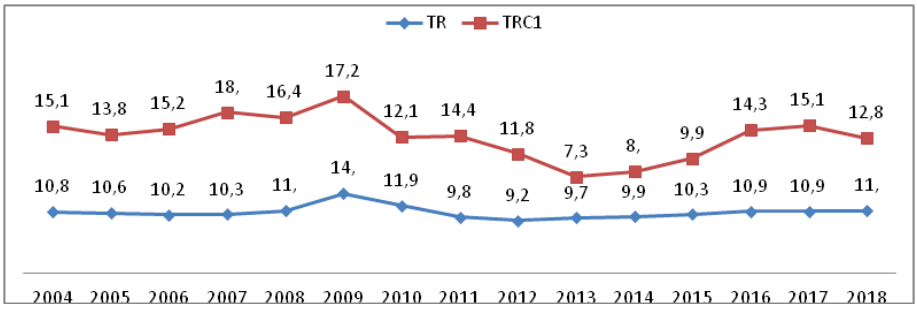

Kaynak: TÜİK

Türkiye'deki ortalama işsizlik oranı ile TRC1 Bölgesi'ndeki işsizlik oranının kıyaslandığı Şekil 8'e bakıldığında Türkiye'deki işsizliğin 2009 yılı dışında genel anlamda istikrarlı bir seyir izlediği görülecektir. Buna karşılık TRC1 Bölgesi'nde ise işsizliğin istikrarsız olduğu ve birkaç istisna yıl dışında Türkiye'deki ortalama işsizlikten yüksek olduğu fark edilmektedir. Bu istisna denilen yıllar; 2013,2014 ve 2015 yıllarıdır ve bölgedeki Suriyeli sayısının hızla arttığı dönem olarak da bilinen yıllardır.

TRC1 Bölgesi'nde işsizlik artışını açıklayan bir diğer önemli gösterge de işgücünün esas işteki durumunu gösteren verilerdir. Tablo 3'te takip edilebildiği kadarıyla bölgedeki istihdamın yapısal bir değişikliğe uğradığı dikkat çekmektedir. Kendi hesabına çalışanların payı 2004 yılında yüzde 35 seviyesinde olmasına rağmen 2018 yılına gelindiğinde bu payın yüzde 21'e düşmüş olması küçük sermaye sahibi mikro işletmelerin azaldığına dair bir gösterge olarak kabul edilebilir. Bunun doğal sonucu olarak ücretli, yevmiyeli veya maaşlı çalışan veya çalışmak isteyenlerin sayısında da bir artış söz konusu olmuştur. Ücretli, yevmiyeli ve maaşlı çalışanların payı 2004 yılında yüzde 54 iken bu oran 2018 yılına gelindiğinde yüzde 70'e ulaşmıştır. Bölgedeki işsizlik rakamları üzerindeki baskının bu gelişme ile de yakından ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle kendi hesabına çalışanların bundan vazgeçerek ücretli, yevmiyeli bir işe yönelmesi işgücü piyasası üzerinde en az nüfus artışı kadar önemli bir baskıya yol açmaktadır.

Tablo 3: TRC1 Bölgesinde İstihdamın Esas İşteki Durumuna Göre Dağılımı

	Toplam İstihdam	Ücretli/yevmiyeli (%)	**Kendi Hesabına Çalışan (%)**	Ücretsiz Aile İşçisi (%)
2004	472	0,54	0,35	0,10
2005	474	0,60	0,33	0,07
2006	449	0,62	0,29	0,08
2007	465	0,61	0,29	0,10
2008	530	0,55	0,28	0,17
2009	531	0,62	0,27	0,11
2010	614	0,61	0,27	0,12
2011	581	0,68	0,25	0,07
2012	631	0,67	0,24	0,09
2013	707	0,65	0,24	0,11
2014	684	0,66	0,24	0,10
2015	704	0,67	0,23	0,10
2016	710	0,72	0,21	0,06
2017	731	0,70	0,23	0,07
2018	764	0,70	0,21	0,08

Kaynak: TÜİK

Bunların dışında işgücünün ücretli, yevmiyeli veya maaşlı olarak çalışmayı daha çok tercih etmeye başlaması ile birlikte kayıt dışı istihdamda da bir azalma olduğu göze çarpmaktadır.2017 yılı itibari ile Gaziantep'te zorunlu sigortalı sayısı 295. 467 kişiye ulaşmıştır. Bu sayı 2010 yılına kıyasla yaklaşık % 79'luk bir artışa karşılık gelmektedir. Buna ek olarak kadın istihdamında zorunlu sigortalı çalışan sayısının ise 2017 yılında 2010 yılına kıyasla iki kattan fazla artmış[38] olması bir başka önemli gelişme olarak dikkate alınmalıdır.

TRC1 bölgesinin işgücü piyasasını yabancı çalışanlar bağlamından incelediğimizde, Gaziantep'te yabancıların çalışma izinleri açısından son derece düşük bir sayının olduğu göze çarpmaktadır. Kayıt dışı istihdam Türk vatandaşları için azalırken yabancılar için halen önemli bir sorun olarak devam etmektedir. 2018 yılı itibari ile yabancılar için verilen çalışma izinleri toplamı 4.486 olarak gözükmekte ve bunun ne kadarının GKAS'i kapsadığı tam olarak istatistiklerde belirtilmemektedir.[39] Bu açıdan değerlendirildiğinde 2018 yılındaki çalışma izinlerinin tamamı GKAS için verilmiş olsa dahi 2018 yılındaki

GKAS sayısının 423.258 kişi olduğu hesaba katıldığında bu sayının yetersizliği görülmektedir.

2.2.4. Dış Ticaret

Gaziantep dış ticareti 2014 yılından itibaren fazla vermekte ve bu durum istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Tablo 4'ten izlenebildiği gibi 2012 yılından itibaren artış oranı yavaşlasa da ihracat miktarı ithalat artışına kıyasla daha fazla olmuştur. En son 2019 verilerine göre ihracat 7,4 milyar dolara ulaşmıştır. Dolayısıyla bir taraftan ihracat artışı yaparken diğer taraftan ithalata bağımlılığını azaltan bir ekonomik yapı ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. 2012-2018 döneminde Gaziantep ihracatı yaklaşık yüzde 23 artarken ithalat 2012-2014 döneminde artmış ve bu dönemden sonra ise bir önceki yıla göre daha az ithalat olmuştur. İhracattaki istikrarlı büyümeye karşın ithalatta bir istikrarsızlık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Gaziantep'in Dış Ticareti

	İhracat	İthalat
2002	619.536	658.227
2003	866.153	1.000.182
2004	1.295.292	1.332.130
2005	1.652.554	1.686.155
2006	1.857.722	1.849.469
2007	2.447.656	2.269.096
2008	3.237.061	2.793.357
2009	2.952.993	2.128.420
2010	3.518.434	3.430.558
2011	4.759.952	4.723.312
2012	5.579.875	5.053.996
2013	6.515.194	5.608.041
2014	6.658.802	5.808.439
2015	6.330.321	4.884.123
2016	6.418.991	4.816.682
2017	6.580.702	5.236.442
2018	6.872.020	4.881.807

Kaynak: TÜİK

İhracat açısından Gaziantep dikkate değer rakamlara ulaşmakla birlikte ihracatın seyri esasında Türkiye ihracatından çok da farklı bir seyir izlememekte, genel konjonktüre uyumlu bir görüntü sergilemektedir.

Şekil 9'a bakıldığında son dönemde ihracat açısından genel konjonktürden farklı durumların 2010-2014 döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarihlerde Gaziantep'in ihracat artışı Türkiye'deki toplam ihracat performansından hayli yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2011 yılından itibaren bu yüksek performans kademeli olarak azalsa da yine de Türkiye'nin ihracat performansının üstünde seyredebilmiştir. 2014 yılından itibaren ise Türkiye ihracatının seyrine uyumlu bir hal almıştır.

Şekil 9: Yıllara Göre Türkiye ve Gaziantep İhracat Karşılaştırması

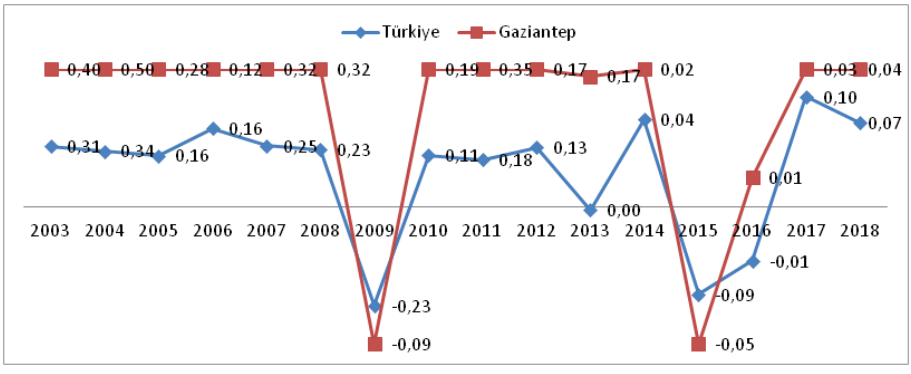

Kaynak: TÜİK

İhracat performansı açısından Gaziantep'in karşılaştığı önemli kısıtlardan birisi ihracatta ürün deseni konusundaki yapısal sorunlardır. Şekil 10'da görüldüğü gibi Gaziantep ihracatında yaklaşık % 42'lik bir pay ile tekstilin yer alıyor olması ihracatın geleceği açısından önemli soru işaretlerinden biri olarak görülmektedir. İhracattaki bir diğer önemli sektör ise yaklaşık % 25'lik bir pay ile gıda sektörüdür. Bunları takip eden plastik ve kauçuk ürünleri ve kimyasal ürünler şeklinde sıralanmaktadır. Elbette ihracat açısından toplam döviz gelirlerine bakıldığında bir sakınca yokmuş gibi gözükebilir ancak ihracatın belirli sektörlere sıkışmış olması ve dış şoklara açık bir ekonomik yapı ile sürdürülebilir bir dış ticaret fazlasını elde edilmesinin güçlüğü de tartışılmaktadır.

Şekil 10: Gaziantep İhracatında Öne Çıkan Sektörlerin Payları

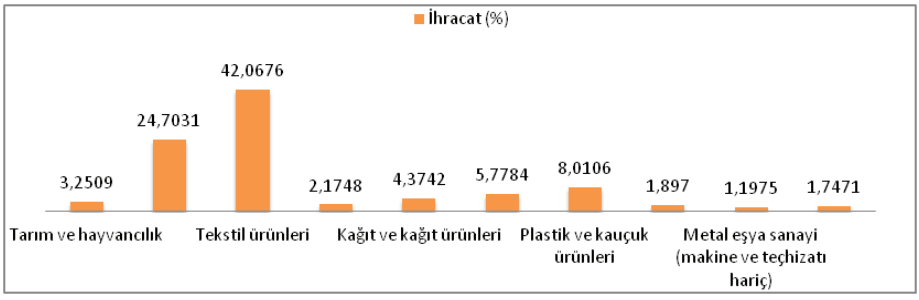

Kaynak: TÜİK, 2018

Tekstil ürünleri ihracatının toplam ihracatın yarısına yakın olması bir tarafta dururken Gaziantep'te tekstil denilince akla gelen ilk ürünün halı ve kilim dokumacılığı olduğu görülmektedir. Toplam tekstil ihracatının yaklaşık % 49'unu oluşturan halı ve kilim dokumacılığı[40] bu alandaki rekabetin giderek şiddetlenmesi ile birlikte sürekli tehdit altında olan bir ürün olarak da tanımlanmaktadır. Ürün deseninde daha az paya sahip olan ürünlerin ihracatının geliştirilmesi toplam tekstil ihracatı açısından stratejik bir hedefe dönüşmesi zorunlu gözükmektedir. Sonuç olarak ihracat ürün deseninde ortaya çıkan yapısal kısıtların varlığı, Gaziantep'in farklı ürünler konusunda uzmanlaşma arayışını da tetiklemektedir. Dolayısıyla Gaziantep'teki Suriyeli yatırımcıların bu noktada yapabilecekleri katkının da hesaba katılması veya konuyla ilgili araştırmaların yapılması önemli görülmektedir.

2.3. Sonuç

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sanayi ve ihracat merkezi olan Gaziantep, 2011 yılındaki Suriye Krizi akabinde şehre gelen olağanüstü sayıdaki GKAS sayısı ile hem yeni fırsatlar hem de yeni sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Gaziantep ekonomisinin gücü ve dinamizmi şehre gelen GKAS açısından bir fırsat yaratırken aynı zamanda Suriyeli yatırımcılar açısından da önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu noktada dikkat çeken husus bir taraftan GKAS'in gelmesi diğer taraftan şehrin genel nüfus artışı karşısında yeni sorunların ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla şehrin yarattığı katma değer, enflasyon, işsizlik ve ihracat gibi makroekonomik göstergelerin dikkatle takip edilmesinde yarar bulunmaktadır.

Gaziantep ekonomisi denildiğinde akla gelen ilk sektör sanayi olmakla birlikte son dönemde hizmet sektörünün de öne çıkmaya başladığını söyleyebiliriz.

Burada özellikle gözden kaçmaması gereken husus sanayi sektörünün her durumda Türkiye ortalamasından daha fazla paya sahip olduğudur. Dolayısıyla "sanayi şehri" sıfatının yakıştırılması esasında Türkiye'deki ortalama sanayi sektörü payına kıyasla daha yüksek bir sanayi payına sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Gaziantep'in makroekonomik göstergeleri değerlendirildiğinde; kişi başına düşen gelirin ve yaratılan katma değerdeki artışın, özellikle GKAS'in sayısının hızla arttığı yıllar olan 2013-2015 döneminde Türkiye ortalamasının üstünde olduğudur. Son yıllarda bu göstergelerde ortaya çıkan yavaşlamanın ise Türkiye'de yaşanan kur şoklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Makroekonomik göstergelerden bir diğeri olan enflasyon oranlarına bakıldığında; Gaziantep'inde dahil olduğu TRC1 Bölgesi'ndeki enflasyonun Türkiye ortalamasının üstünde olduğu gözlenmektedir. Gaziantep, Adıyaman ve Kilis'i kapsayan TRC1 Bölgesi'ndeki enflasyon oranlarındaki şaşırtıcı durum GKAS'in yoğunlaştığı yıllar olan 2013-2015 döneminde düşmüş olması buna karşılık bu dönem öncesi ve sonrasında ise Türkiye ortalamasının üstünde bir enflasyon oranına ulaşılmasıdır. Dolayısıyla enflasyon tartışmasının salt Suriyeliler ile ilişkilendirilmesinin sakıncaları bulunduğu söylenebilir. TRC1 Bölgesi'nde GKAS sayısının artmasının bir talep şoku yarattığı elbette kabul edilmektedir. Bununla birlikte Gaziantep'in Suriyeliler dışında hızlı nüfus artışı ile karşılaşması, UNESCO "yaratıcı şehirler ağı"nadâhil olması ile birlikte "Gastronomi Şehri" ilan edilmesi ve Suriye krizi ve AB fonları nedeniyle; uluslararası kuruluşlar, kamu kurumları ve STK'ların bu bölgede yoğunlaşan faaliyetleri ile şehre gelen ziyaretçi sayısındaki hızlı artışın da enflasyon oranlarının yükselmesine neden olduğu düşünülmektedir. Bu konuda GKAS ile daha çok ilişkilendirilen kısım esasında şehirdeki yüksek kira artışları nedeniyle barınma maliyetlerindeki yükselmedir. Araştırmamız kapsamında yapılan saha çalışmalarında da kira artışları ile ilgili şikâyetler olduğu ve neden olarak da Suriyelilerin gösterildiği tespit edilmiştir.

Gaziantep nüfusundaki olağanüstü artışın yarattığı baskı ile ortaya çıkan bir diğer sorun ise işsizlik oranlarıdır. Nüfus artışı ile birlikte işgücüne katılım oranının yükseldiği ve işsizlik oranlarının genelde TRC1 Bölgesi'nde özelde de Gaziantep'te öne çıkan sorunların başında geldiği gözlenmiştir. Yine bu konuda önemli bir husus 2013-2015 döneminde hem vasıfsız hem de vasıflı işsizlik oranlarındaki önemli düşüştür. 2016 yılından itibaren işsizlik oranı ise

tekrar yükselmeye başlamış ve Suriyelilerden kaynaklandığına dair düşünceler daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Suriyelilerin büyük ölçüde kayıt dışı istihdam edilmesi ve vasıfsız işgücü olarak piyasada yer alması nedeniyle son dönemdeki işsizlik oranlarındaki artışın kaynağı olarak görülmesi için yeterli kanıt olmadığı görülmüştür. Buna karşılık işgücü piyasasında yerli olanlardan kendi hesabına çalışanların sayısının azaldığı ve ücretli, yevmiyeli çalışanların oranının ise yükseldiği görülmüştür.

Kendi hesabına çalışan Türkler'in kayıt dışı ekonomide üretim yapan ve istihdam yaratan Suriyeliler karşısında ekonomik anlamda zor duruma düştüğü ve rekabet şanslarının azaldığı gözlenmektedir. Son olarak zorunlu sigortalı çalışanların sayısındaki artış da yerli çalışanların kayıt dışı piyasadan uzaklaştığını ve bu alanların Suriyeli çalışanlara bırakıldığı da tespit edilmiştir.

Gaziantep ekonomisinde Suriyelilerin etkisi tartışmasının önemli izdüşümlerinden birisi de dış ticaret konusudur. Gaziantep sanayi sektörü ağırlıklı olarak tekstil, gıda, plastik ve makine-metal sektörlerinden oluşmaktadır. Bunlar içinde hem üretim hem de ihracat açısından tekstil sektörü dikkat çekerken tekstil sektörünün amiral gemisinin de halıcılık olduğu bilinmektedir. Halıcılık sektörünün bariz üstünlüğü ve ihracattaki büyük payı dikkate alındığında Gaziantep ekonomisinin orta ve uzun vadede riski yüksek bir ürün desenine sahip olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla ürün deseni/türü konusundaki riskleri azaltmak için yapılan çalışmalara Suriyeli yatırımcıların yapabileceği katkılarında eklenmesinde yarar bulunmaktadır.

3.Gaziantep'teki GKAS'in Profili

3.1.Arka Plan

Bulunduğu bölgeye kıyasla nispeten sanayisi gelişmiş Gaziantep'in bir çekim merkezi olduğu, bu nedenle de iç göç ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir.[41] 2011 yılından sonra Gaziantep, var olan iç göçe ek olarak dış göç ile de karşılaşmıştır. Suriye'deki kriz ile başlayan ve bir dış göç dalgasına dönüşen olaylar nüfus artışının öngörülenden daha fazla artmasına neden olmuştur. Şehir nüfusunun hızla artması da toplumu endişelendiren yeni konuların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Gelinen noktada Gaziantep'teki barınma merkezlerinde Suriyeli bulunmamakta,[42] 09.01.2020 itibari ile sayıları 454.002 olan bu kişilerin il ve ilçelere dağılmış olduğu görülmektedir. Suriyeliler 'in 2020 itibari ile sadece 12.464'üne Gaziantep'te ikamet izni verilmiştir. Bunların yüzde 83'ü kısa dönemli ikamet izni alırken, yüzde 12'si çalışma iznine sahiptir.[43] Dolayısıyla Gaziantep'te yaşayan Suriyelilerin yaklaşık yüzde 97'si geçici koruma kapsamında ve yardıma bağımlı bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Bilindiği üzere Suriyeliler nüfus büyüklüğüne göre sırasıyla Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır topraklarında bulunmaktadır. Türkiye sadece Suriye iç savaşının en yoğun yaşandığı dönemde değil, mevcut durumda da en çok Suriyeli barındıran ülke konumundadır.[44]

Türkiye, yaşanan yoğun Suriyeli akını karşısında hem ülke coğrafyasında hem de ulusal güvenliğini ilgilendiren alanlarda önlemler almıştır. Bunlar coğrafi sınırlarında kurulan geçici barınma merkezleri ve Suriye'nin kuzeyinde bulunup Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit eden diğer bölgelerde verilen hizmetlerdir. Suriye'de çatışmaların başlamasıyla 2011 yılı Nisan ayında 252 kişilik ilk grup Türkiye'ye gelmiş ve 2020 yılında bu sayı 3.583.584 kişiye ulaşmıştır.

GKAS sayısının bu denli yüksek olması, kamu harcamalarının da artmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi kamu mallarının tüketiminden hiç kimse dışlanamamaktadır. Bir başka deyişle kamu harcamalarının bedeli tüm toplum tarafından ödenirken her hangi bir maliyete katlanmayanlar da yapılan harcamalardan fayda elde edebilmektedir. Dolayısıyla GKAS bahsi geçtiğinde negatif tepki verenlerin, çoğu kez geri planda bu iktisadi gerekçeden hareket ettiği görülmektedir.

Gaziantep'teki Suriyelilerin karşılaştıkları güçlükleri araştıran bir saha çalışması ise GKAS'in yüzde 22 ile işsizliği, yüzde 16,6 ile geçim sıkıntısını, yüzde 22 ile yüksek kirayı problem olarak gördüklerini tespit etmiştir. En düşük ağırlıktaki problemler ise yüzde 9 ile eğitim, yüzde 8 ile sağlık hizmetleri ve yüzde 5,6 ile iletişim veya dil problemi ve yüzde 4,6 ile toplumsal baskı veya sosyal dışlanma olarak sıralanmaktadır.[45]

Gaziantep'te her iki kesiminde karşılıklı uyumunu konu eden bir çalışmada; Suriyelilerin ekonomik, sosyal ve yasal problemlerinin toplumsal uyumu olumsuz etkilediği buna karşılık eğitim seviyesi arttıkça uyumun kolaylaştığı iddia edilmektedir. Türk tarafında ise ekonomi ve hizmet alanlarında Suriyelilerden olumsuz etkilenenlerin kabullenme oranının düştüğü, yaş ilerledikçe kabullenme olasılığının arttığı ve Suriyelilerle sorun yaşayanların kabullenme oranının azaldığı tespit edilmiştir.[46]

Sonuç olarak her iki kesiminde karşılaştıkları sorunların veya şikâyetlerin daha detaylı incelenerek çözüm üretilebilmesi toplumsal uyum açısından önemli bir aşama olarak görülmektedir. Bu çalışma sorunların daha çok iktisadi yönüne ağırlıklı vermekte ve çalışmanın sınırlandırılması amacıyla diğer sorun alanlarını görece ön plana çıkarmamaktadır. Bu eksikliğe rağmen çalışmanın ortaya koyduğu tespitlerin politika yapıcılara ekonomik etkilerle ilgili çözüm üretme noktasında bir fikir vereceği düşünülmektedir.

3.2. Sosyal Harcamalar

Türkiye kendi vatandaşları gibi GKAS'e de temel olarak sosyal harcama kapsamında yer alan sağlık, eğitim ve sosyal koruma hizmetlerini doğrudan sunmaktadır. Harcamaların seyrinde,GKAS'inTürkiye dışına çıkışlarının yoğunlaştığı 2015 yılı dışında genel artış görülmektedir.

GKAS'in çok az bir kısmı GBM'lerde barınırken, büyükşehirler başta olmak üzere çeşitli illere dağıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye, AFAD ve ilgili kamu kurumlarının katılımı ile altyapısı da bulunan geçici barınma merkezlerinin; Kızılay aracılığı ile de GKAS'inbarınma dışındaki ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır[47]Gelinen noktada Türkiye'deki GBM'lerde barınan GKAS sayısı toplam 63.491 kişi olarak gözükmekte ve Gaziantep'te ise GKAS'in tamamı il merkezi ve ilçelere dağılmış bulunmaktadır.[48] Dolayısıyla, Suriyeliler için yapılan harcamalar da belirli ölçüde sınırlanırken GBM dışındaki nüfus için yapılan sosyal harcamalar öne çıkmaktadır.

Tablo 5: Yıllara Göre Gaziantep'teki GKAS Sayısı

Yıllar	Kişi Sayısı
2012	**168**
2013	**46.633**
2014	188.920
2015	326.373
2016	318.078
2017	350.278
2018	423.258
2019	454.361
09.01.2020	454.002

Kaynak: GİGM

Tablo 5'te görüldüğü gibi Gaziantep'e gelen Suriyeli sayısı 2012'de çok az iken 2014 yılından itibaren hızla artmış ve 2020 Ocak ayı itibari ile 454.002 kişiye ulaşmıştır. Dolayısıyla 2012 yılından itibaren GKAS'in Gaziantep'e gelmeye başlaması ile birlikte Gaziantep'in Türkiye'nin toplam nüfusu içindeki payı da artmaya başlamış ve kesintisiz bir şekilde artan bu pay 2018 yılına gelindiğinde yüzde 3,03'e ulaşmıştır.[49] Doğal olarak Gaziantep'in Türkiye nüfusundaki payının artması da kamu harcamalarında bir artışa neden olmuştur. Kamu harcamalarında en dikkat çekici kısımlar ise sağlık ve eğitim harcamaları olarak öne çıkmıştır.

Türkiye genelinde mevcut durumda 302.470 Suriyeli çocuk Türkiye'de doğmuştur. 34.501.808 poliklinik hizmetinden yararlanan Suriyeliler için 1.188.606 ameliyathane sağlık hizmeti sunmuştur.[50]

Tablo 6'ya göre Gaziantep'te Suriyeliler dışarıda tutulduğunda kaba doğum hızı Türkiye ortalamasında olduğu gibi genel olarak azalmakla birlikte 2011-2018 döneminde sürekli olarak Türkiye ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiştir. 2018 yılı itibari ile kaba doğum hızı Türkiye'de binde 15,3 iken bu oran Gaziantep'te binde 22,3 olmuştur. Hastane yatak sayısı da sağlık harcamalarında önemli bir gösterge olarak alınmakta, bu açıdan Gaziantep iline bakıldığında da bazı yıllarda ani artışların ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 6: Seçilmiş Göstergelerle Sağlık Harcamalarının Kaynakları

	Kaba Doğum Hızı (binde)		Hastane Yatak Sayısı Artışı (yüzde)	
	Türkiye	Gaziantep	Türkiye	Gaziantep
2011	16,9	25,1	0,20	0,54
2012	17,2	25,7	0,64	0,59
2013	17	25,6	0,10	0,25
2014	17,5	26,4	0,24	0,36
2015	17,1	25,5	0,14	0
2016	16,6	24,3	0,39	2,26
2017	16,1	23,2	0,37	0,40
2018	15,3	22,3		

Kaynak: TÜİK

Tablo 7'de GKAS'in sağlık hizmetlerine hangi kanallardan eriştikleri gösterilmektedir. Buna göre GKAS'in ağırlıklı olarak kamu hastanelerini kullandıkları ve toplam muayenenin yaklaşık yüzde 65'inin kamu hastaneleri tarafından karşılandığı görülmektedir. Üniversite hastanesi ise toplam muayenenin yüzde 7'sini karşılamaktadır.

Tablo 7: Gaziantep'te Suriyelilere Sunulan Sağlık Hizmetleri (2011-2019)

	Kamu Hastaneleri	Özel Hastaneler	Üniversite	Toplam
Toplam Muayene	57.856.779	24.731.621	6.299.806	88.888.206
Ayakta Tedavi	4.585.475	26.263	53.979	4.665.717
Yatarak Tedavi	241.932	7.241	12.356	261.529
Ameliyat	173.585	3.352	12.210	189.327
Doğum	70.986	310	4.176	75.472
Suriyeli/Türk Hasta Oranı	8	0	1	5

Kaynak: GTO (2019), Peki Ya Bundan Sonra?, Suriye Masası Raporu, s.11; Gaziantep İl Sağlık Müdürlüğü Verileri (2019)

Tablo 7'de dikkat çeken husus GKAS'in Türk hastalara oranla kamu hastanelerini 8 kat daha fazla kullanmasıdır. Saha çalışmasında karşılaştığımız şikâyetlerden biri GKAS'in yoğun olarak kamu hastanelerini kullandığı ve Türk hastaların zorunlu olarak özel hastaneleri tercih ettiği iddiasıdır.

Sağlık harcamalarının yanı sıra bir diğer harcamada eğitim harcamalarıdır.

Türkiye'de 1.726.044 kayıtlı Suriyeli çocuk bulunmaktadır. Yaş dağılımları ise şu şekildedir; 0-4 yaş arası570.236 (%33), 5-9 yaş arası 495.023 (%28,7), 10-14 yaş arası 384.995 (%22,3), 15-18 yaş arası 275.790(% 16). Bahsi geçen bu çocukların % 67'sine Türkiye'de eğitim hizmeti sunulmaktadır.[51]

Tablo 8'de görüldüğü gibi Gaziantep'te toplam 127.970 Suriyeli çocuğun % 60'ı eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Büyük ölçüde Geçici Eğitim Merkezleri'nde (GEM) eğitim alan bu öğrenciler, GEM'lerin kapatılması nedeniyle 2015-2016 eğitim öğretim dönemi ile birlikte resmi okullara kaydedilmiştir. En son 2018-2019 Eğitim öğretim döneminde GEM'lerde eğitim alan 16.102 öğrenci de yeni okullarına devredilmiştir. Eğitim öğretim çağına gelmiş Suriyeli çocukların adreslerine en yakın okullara kaydedilerek eğitim almaları sağlanmıştır. Buna ek olarak Gaziantep'teki üniversitelerde ise 2 bin 180'i Gaziantep Üniversitesi'nde olmak üzere toplam 2 bin 236 Suriyeli öğrenci bulunmaktadır.[52]

Tablo 8: Gaziantep'te Suriyelilerin Eğitime Katılımı

Sınıf Düzeyi	**Hedef Kitle**	**GEM'de Eğitim alanlar**			**Resmi ve Özel Okullarda Eğitim Alanlar**			**Ulaşılan Toplam Suriyeli Öğrenci**	**Okullaşma Oranı (%)**
	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkeke	Toplam		
Okul Öncesi	**12.578**	**0**	**0**	**0**	**1.445**	**1.497**	**2.942**	**2.942**	**23**
1. Sınıf	12.218	0	0	0	6.254	6.184	12.438	12.438	102
2. Sınıf	11.735	0	0	0	5.559	5.594	11.153	11.153	95
3. Sınıf	11.122	0	0	0	4.101	4.149	8.250	8.250	74
4. Sınıf	11.106	5.457	5.488	10.945	1.921	1.878	3.799	14.744	133
İlkokul	**46.181**	**5.457**	**5.488**	**10.945**	**17.835**	**17.805**	**35.640**	**46.585**	**101**
5. Sınıf	10.155	0	0	0	4.133	4.110	8.243	8.243	81
6. Sınıf	9.160	0	0	0	2.773	2.822	5.595	5.595	61
7. Sınıf	8.728	0	0	0	1.290	1.245	2.535	2.535	29
8. Sınıf	8.293	1.872	1.840	3.712	604	593	1.197	4.909	59
Ortaokul	**36.336**	**1.872**	**1.840**	**3.712**	**8.800**	**8.770**	**17.570**	**21.282**	**59**
9. Sınıf	7.872	0	0	0	1.218	1.182	2.400	2.400	30
10. Sınıf	8.310	0	0	0	725	670	1.395	1.395	17
11. Sınıf	7.763	0	0	0	316	297	613	613	8

12. Sınıf	8.930	739	706	1.445	39	35	74	1.519	17
Lise	**32.875**	**739**	**706**	**1.445**	**2.298**	**2.184**	**4.482**	**5.927**	**18**
İl Toplam	**127.970**	**8.068**	**8.034**	**16.102**	**30.378**	**30.256**	**60.634**	**76.736**	**60**

Kaynak: GTO (2019), Peki Ya Bundan Sonra?, Suriye Masası Raporu, s.13; Gaziantep İl Milli eğitim Müdürlüğü Verileri (2019)

Tüm bunlara ek olarak GKAS için yardım ve bağışlar da sürekli olarak devam etmektedir. Kasım 2019 itibari ile Kızılay koordinatörlüğünde yardımlardan faydalanan GKAS sayısı yaklaşık 2,4 milyon olmuştur. Aralık 2016'da başlayan, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Sosyal Uyum Yardım programından faydalanan 1.742.829 kişi toplamda 5,7 milyar TL yardım almıştır. Bu yararlanıcıların % 14'üne karşılık gelen 251.211 kişi Gaziantep'te bulunmaktadır. Şartlı Eğitim Yardım Programından yararlanan 562.016 çocuk için yaklaşık 461 milyon TL yardım yapılmıştır. Bu çocukların % 13'ü Gaziantep'te yaşamaktadır ve sayıları 72.104'tür. Bu ve buna benzer birçok yardım programı kapsamında yardımlar yapılmaya devam etmektedir. Söz konusu bu yardımların kaynaklarının % 53'ü yerli geriye kalanı ise yabancı paydaşlar tarafından sağlanmaktadır.[53]

3.3. Yakın Plan

Gaziantep'e gelen GKAS'in büyük ölçüde coğrafi yakınlık nedeniyle Suriye'nin Gaziantep'e yakın illerinden geldiği görülmektedir. Tablo 9'da görüldüğü üzere GKAS'in büyük çoğunluğu olan yaklaşık yüzde 67'si Halep'ten gelmiştir. Bir diğer il ise yüzde 3,5 ile İdlip'tir.

GKAS'in Türkiye'ye gelmelerindeki en önemli nedenlerden biri olan ulaşım kolaylığı yaklaşık yüzde 54,7 olarak tespit edilmiştir. Bir diğer neden olan Türkiye'ye karşı duydukları güven ise yüzde 44,3'tür.[54] GKAS her ne kadar öncelikli olarak coğrafi yakınlık nedeniyle Gaziantep'e gelmiş olsa da şehir merkezindeki yüksek maliyetlerden dolayı bir kısmı Gaziantep'in ilçelerine de dağılmışlardır.

Tablo 9: Gaziantep'teki GKAS'in Suriye'den Geldikleri İller

Doğum Yeri İli	Kişi Sayısı
Halep	305.181
İdlip	15.921
Humus	7.252
Hama	5.258
Rakka	5.062
Şam	3.930
Deyrizor	2.610
Lazkiye	2.274
Haseke	941
Dera	358
Diğer	105.215
Toplam	454.002

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Tablo 10'da Gaziantep'teki hane halklarının ilçelere göre dağılımına bakıldığında merkez ilçeler olan Şehitkamil ve Şahinbey ilçelerinde toplam GKAS'in yüzde 79'unun yerleşmiş olduğu görülmektedir. Bu ilçelerden sonra ise yüzde 11 ile Nizip ilçesi gelmektedir. Barınma merkezi de bulunan İslahiye ilçesinde ise yaklaşık yüzde 4'ü yerleşmiş gözükmektedir.

Tablo 10: Gaziantep'teki GKAS'in İlçelere Göre Dağılımı

İkamet İlçesi	Erkek	Kadın	Toplam
Araban	1.071	1.013	**2.084**
Karkamış	2.621	2.127	**4.748**
Nizip	25.938	25.250	**51.188**
Nurdağı	2.924	2.824	**5.748**
Oğuzeli	2.575	2.396	**4.971**
Yavuzeli	283	265	**548**
İslahiye	8.970	8.445	**17.415**
Şahinbey	139.246	123.752	**262.998**
Şehitkamil	54.592	49.174	**103.766**
Bilinmeyen	472	423	**895**
Toplam			**454.361**

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

GKAS'incinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında ise toplamda yüzde 52'sinin erkek yüzde 48'inin kadın olduğu görülmektedir. Şehir merkezinde ise bu oranının yüzde 53 erkek ve yüzde 47 kadın şeklinde olduğu hesaplanmıştır (GİGM, 2019).

Yaş aralığı açısından değerlendirildiğinde Tablo 11'de görüleceği üzere 15 yaş altı olan GKAS sayısı 196 338 kişidir.[55] Çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlanan 15-64 yaş arası nüfus ise 248.423 kişi olarak gözükmekte ve bu sayı toplam nüfusun yaklaşık yüzde 54'üne karşılık gelmektedir. 65 üstü olan nüfus ise yaklaşık yüzde 2 olarak tespit edilmiştir.

Gaziantep'teki GKAS'in yüzde 44'ünün 15 yaş altı ve yüzde 54'ünün ise 15-64 yaş arasında olduğu bilgisinden hareketle ilçelere göre dağılıma bakıldığında özellikle merkez ilçeler olan Şahinbey ve Şehitkamil ile Nizip'te bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Şahinbey ilçesinde, toplamda 248.423 kişi olan çalışma çağındaki Suriyeli nüfusun yüzde 58'i bulunurken aynı zamanda 15 yaş altı nüfusun da yaklaşık yüzde 58 ile eşit oranda bu ilçede bulunduğu hesaplanmıştır. Benzer bir şekilde Şehitkamil ilçesinde ise bu oranların her ikisinin de yüzde 23 olduğu görülmüştür.

Son olarak Nizip ilçesinde bu oranların yaklaşık yüzde 11 olduğu geriye kalan yüzde 8'lik kısmın ise diğer ilçelerin büyüklüğüne göre İslahiye, Nurdağı, Oğuzeli, Karkamış, Araban ve Yavuzeli'ne dağıldığı tespit edilmiştir.[56] Karkamış'ta bulunan GKAS sayısının ise ilçede bulunan barınma merkezi ve sınıra yakınlığı nedeniyle Araban ve Yavuzeli ilçelerinden daha üst sırada olmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Tablo 11: Gaziantep'teki Suriyelilerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı
0-4	79393
5-9	64110
10-14	52835
Toplam	196 338
15-18	35476
19-24	59111
25-29	36460
30-34	33549
35-39	25955
40-44	18353
45-49	14214
50-54	11136
55-59	8254
60-64	5915
Toplam	248 423
65-69	4198
70-74	2322
75-79	1504
80-84	857
85-89	486
90 ve üstü	233
Toplam	9 600

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Gaziantep'teki GKAS'in büyük çoğunluğu Halep'ten ve özellikle şehir merkezinden gelmiştir. Doğal olarak GKAS'in mesleki deneyimleri ve eğitimleri de önemli bir gösterge olarak dikkate alınmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre Halep'ten gelenlerin okur-yazar olmayanlarının oranı yüzde 24,7, okur-yazar olanlar yüzde 16,3, ilkokul mezunlarının oranı yüzde 21,5, ortaokul mezunlarının oranı 17,2, lise mezunlarının oranı yüzde 11,6 ve üniversite mezunlarının oranı da yüzde 8,8 olarak tespit edilmiştir.[57]

Bir başka çalışmada ise Gaziantep'teki GKAS'in yüzde 4'ü üniversite mezunu, yüzde 7'si lise mezunu, yüzde 18'i ortaokul mezunu, yüzde 44'ü ilkokul mezunu, yüzde 13'ü okur-yazar ve yüzde 14'ü ise okuma yazma bilmemektedir.[58] Bu tespitlerin aksine Ocak 2020 GİGM verilerinde ciddi farklılıklar olduğu görülmektedir. Tablo 12'de görüldüğü gibi okuma yazma bilmeyenlerin oranı

yüzde 54'tür. Ayrıca lisans mezunu olanların oranı yüzde 1 iken lise ve dengi okullardan mezun olanların oranı ise yüzde 5'tir.

Tablo 12: Gaziantep'teki GKAS'in Eğitim Durumu

Eğitim Düzeyi	Oranlar (%)
Lisans	0,01
Lise ve Dengi	0,05
Ortaokul	0,08
İlkokul	0,18
Okuma Yazma Biliyor	0,15
Okuma Yazma Bilmiyor	0,54
Bilinmiyor	0,01

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Aynı zamanda okur yazar olmayan 77.545 kişi Şahinbey ilçesine, 30.595 kişi de Şehitkamil ilçesine yerleşmiş gözükmektedir. Lisans mezunu 1.311 kişi Şahinbey'de iken 517 kişi de Şehitkamil ilçesinde gözükmektedir.[59] Tüm bu veriler dikkate alındığında GKAS'in eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu ortaya çıkarken, eğitim seviyelerine göre beklentiler ve iddiaların temel alındığı analizlerin yerine mesleki becerilerinin göz önünde bulundurulduğu analizlere ihtiyaç olduğu söylenebilir.

3.4. İşgücü Piyasası

GKAS'in çalışma çağındaki nüfusu 248.423 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu yaş dilimindeki kadınların oranı yüzde 48 iken erkeklerin oranı yüzde 52'dir. Tablo 13'te görüldüğü gibi kadınların istihdam oranı yüzde 42 iken erkeklerde bu oran yüzde 82 olarak hesaplanmıştır. Aktif nüfus oranlarına bakıldığında kadınlar ile erkeklerin oranı arasında kısmen daha az fark olmasına rağmen kadınlarda işsizlik oranı yüzde 12 iken erkeklerde bu oran yüzde 6 olarak hesaplanmıştır.[60]

Burada dikkat çeken husus erkeklerin işsizlik oranı 2018 yılında TRC1 Bölgesi'nde yüzde 12,8 ve kadınların oranı yüzde 12,5 olmasına[61] rağmen Suriyelilerin işsizlik oranının düşük olmasıdır. Bir başka çalışma ise bu bulguları teyit etmektedir. 2019 yılında yapılan bu çalışmaya göre Gaziantep'teki GKAS'in yalnızca yüzde 10'u işsizdir.[62]

Suriyeli kadınların işsizlik oranı yüzde 12 gözükmekle birlikte burada belirleyici olan faktörün 52.528 kadının ev hanımı olarak gözükmesidir. Ev hanımı

olanların dikkate alınmadığı durumda çalışan sayısının önemli bir orana karşılık geldiği görülecektir. İşgücü olarak belirlenen kadınların sayısı 50.397 kişi iken bunların 44.364'ü çalışmaktadır. Dolayısıyla çalışmak istemesine rağmen iş bulamayan kadınların sayısı 6.033 kişi olarak tespit edilmekte ve bu konumdaki erkeklerin sayısı ise 6.536 kişi gözükmektedir.

Tablo 13: Gaziantep'teki GKAS'in İşgücü Piyasası Göstergeleri

	Kadın (% 48)	**Erkek (%52)**	Toplam
15-65 Yaş	118.620	131.282	248.423
Ev Hanımı	52.528	-	52.528
Öğrenci	15.695	17.003	32.698
İşgücü	50.397	114.279	164.676
Çalışan	44.364	107.743	152.107
İşsiz	6.033	6.536	12.569
	Kadın	Erkek	**Toplam**
İşsizlik Oranı*	0,12	0,06	0,08
İşgücüne Katılım Oranı*	0,42	0,87	0,66
İstihdam Oranı*	0,37	0,82	0,61

Kaynak: GİGM, 31.12.2019

**:GİGM Veri tabanından elde edilen bilgiler ile yazar tarafından hesaplanmıştır.*

Eğitim seviyesi düşük olan GKAS'in mesleki deneyimleri incelendiğinde ise önemli bir sorun ile karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre GBM dışında olan GKAS'in yüzde 49,9'unun herhangi bir mesleği yoktur. Bu oran GBM'lerde yaşayanlar için yüzde 79'dur. Gaziantep'e gelmeden önceki durumuna göre kendisini el işçisi olarak tanımlayan Suriyeli oranı yüzde 38, zanaatkâr olarak tanımlayanların oranı yüzde 5,8 iken tarım ve hayvancılık ile uğraştığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 1,1'dir.[63]

Tablo 14'te Gaziantep'teki Suriyeli işgücünün beyanları doğrultusunda Türkiye'ye gelmeden önceki meslekleri sıralanmıştır. Bu çerçevede Suriyelilerin yaklaşık yüzde 61'i sahip oldukları meslekler ile ilgili beyanda bulunurken yüzde 39'a karşılık gelen 64.675 Suriyelinin mesleği tespit edilememiş veya her hangi bir mesleği olmadığı soncuna ulaşılmıştır. Buna rağmen eğitim seviyelerine göre yapılan bir tanımlamada oldukça sorunlu gözüken GKAS'in mesleki sınıflandırmaya göre tanımlanmalarında kısmen daha iyi durumda

oldukları gözükmektedir. Yapılan bir çalışmada ise Suriyelilerin yüzde 56'sının Gaziantep'te daha önce sahip oldukları mesleklerini yapmadıklarının tespit edildiği görülmüştür.[64]

Tablo 14: Suriyelilerin Gaziantep'e Gelmeden Önce Sahip Oldukları Mesleklere Göre Dağılımı

Toplam İşgücü	**164.676**
Terzi	8.569
İnşaatçı	5.403
Öğretmen	2.459
Şoför	2.361
Kuaför	1.206
Tamirci	521
Mühendis	519
Polis Memuru	321
Diğer Meslekler	78.642
Bilinmiyor/Yok	64.675

Kaynak: GİGM, 31.12.2019.

Yapılan bir çalışmada Suriyelilerin Türkiye'deki çalışabilecekleri iş kolları ve sektörleri yeterli bulup bulmadıkları araştırılmış ve yüzde 38,5i'nin yetersiz bulduğunu ifade ettiği görülmüştür. Yeterli olduğunu ifade edenlerin oranı ise yüzde 30,5 olarak hesaplanmıştır[65]. Bir başka çalışmada ise Gaziantep'teki GKAS'in ağırlıklı olarak tekstil ve tarım sektöründe çalıştığı ve bunların yüzde 53,6'sının kendi işini kurmayı hedeflediği belirtilmiştir.[66]

Düşük eğitim seviyeleri, işgücü piyasasının aradığı niteliklere sahip Suriyeli sayısının yetersiz olması ve mesleki becerileri olmayanların sayısının yüksek olması gibi nedenler Suriyelilerin Türkiye'deki işgücü piyasasında güçlüklerle karşılaşmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte GKAS'in Türkiye'ye gelmeden önce çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelirin de oldukça düşük seviyede olduğu ifade edilmektedir. 2017 yılı için yapılan çalışmada aylık geliri 75 Dolar ve altı olanların oranı yüzde 83 olarak hesaplanmıştır. 75 ve 155 dolar arasında gelir kazananların oranı ise yüzde 11,4'tür.[67] Kriz öncesi kişi başına gelir seviyesine bakıldığında Suriyelilerin 2010 yılında kişi başına yıllık 2.834 dolar gelire sahip olan

bir ekonomide yaşadıkları görülmektedir.[68] Elbette bu rakam ortalama bir değer olduğundan yoksul kesimlerin bundan çok daha az gelir elde ettikleri de söylenebilir. 2009 yılına bakıldığında Suriyeli işgücünün yaklaşık yüzde 70'i aylık 100 doların altında gelir elde etmekte, yaklaşık 3,5 milyon kişiye tekabül eden 700.000 hane halkı hiçbir gelire sahip değildir.[69] Dolayısıyla GKAS'in Suriye'deyken elde ettikleri aylık ortalama kazançları oldukça düşük seviyede olduğundan önemli ölçüde yoksul kesimlerin Türkiye'ye göç ettikleri düşünülmektedir.

Suriyelilerin enformel sektörlerde 2017 yılında Türkiye'deki aylık ortalama kazançlarının ise 908 TL (229,39 dolar) olduğu tespit edilmiştir. Bu tarih itibari ile Türkiye'deki asgari ücret 354,70 dolara karşılık geldiğinden Suriyeliler Türkiye'de daha düşük ücretle çalışmasına rağmen Suriye'deki kazançlarına kıyasla daha fazla gelir elde etmektedirler. Elbette satın alma gücü açısından değerlendirildiğinde artan kazançlarına rağmen Suriyeli hane halklarının yüzde 77'sinin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı görülmüştür.[70] Yine 2017 yılındaki bir başka çalışmada enformel sektörlerde Türkiye'deki Suriyeli erkeklerin yüzde 53'ü 250 ile 499 dolar arasında gelir elde ederken kadınların yüzde 55'inin 249 dolar ve altında aylık gelir elde ettiği ifade edilmektedir.[71] 2019 yılında yapılan bir çalışmada ise enformel sektörlerdeki GKAS'in aylık ortalama 1.058 TL kazanç elde ettikleri ve çalıştıkları sektörlere göre de kazançlarının değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre en yüksek ortalama kazanç 1.322 TL ile tekstil sektörü olurken en düşük kazanç 798 TL ile tarım sektörüdür.[72]

Zaman içinde göreli olarak daha çok kazanç elde etmelerine rağmen GKAS'in karşılaştığı en önemli yaşamsal sorunlardan biri barınma maliyeti ve barınma amaçlı seçtikleri konutlardır. Suriyeli hane halklarının kaldıkları konut tipleri ile ödedikleri kiralar kıyaslandığında ciddi bir maliyet ile karşı kaşıya kaldıkları görülmektedir. IOM (2018) araştırmasına göre hane halklarının yaşadığı konutların yüzde 39'unun tadilata ihtiyacı olduğu, yüzde 8'inin ise sağlıksız koşullara sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hane halklarının yüzde 24,7'si bir başka aile ile birlikte evlerini paylaştıklarını ifade etmişlerdir.[73] Yine bir başka çalışmada GKAS'in yaşadığı apartman dairesi oranının yüzde 62,4, geçici barınakların oranının yüzde 1,20 ve harabe bina oranının yüzde 31,5 olduğu tespit edilmektedir.[74] Bu çalışmada ayrıca GKAS'in yüzde 52'sinin 251-500 TL arasında kira ödediği, yüzde 34,3'ünün 501-750 TL arasında, yüzde 7,4'ünün 751-1000 TL arasında ve yüzde 5,9'unun ise 250 TL ve altında kira ödediği ifade edilmiştir.[75] İşgücü piyasasında yer almalarına rağmen düşük ücretli

vasıfsız işlerde çalışmaları ve yaşam maliyetlerinin Suriye'ye kıyasla yüksek olması, GKAS'in yardıma bağımlı yaşamalarına neden olmaktadır. Buna göre Gaziantep'teki GKAS'in yüzde 59'u maddi yardıma bağımlı yaşarken, yüzde 31'i ara sıra yardım almakta ve sadece yüzde 10'u yardım almadan hayatını idame ettirebilmektedir.[76]

3.5. Sonuç

Gelinen noktada 2011 yılından itibaren yaşanan süreç GKAS'in geri dönme kararlarını ve beklentilerini değiştirmiştir. 2017 yılında yapılan bir çalışmada Suriyelilere Türkiye'de kalıcı olup olmadıkları konusunda tahminleri sorulduğunda, tamamının geri döneceğini ileri sürenlerin oranı yüzde 9,7 olmuştur. Yarısının kalıcı olduğunu iddia edenlerin oranı ise yüzde 41,3'tür. Buna paralel Türkiye'ye uyum sağladığını iddia edenlerin oranı ise yüzde 50 olarak tespit edilmiştir.[77]

Bu oranlara rağmen sosyal uyum açısından değerlendirildiğinde Suriyelilerin sadece yüzde 21'i Türk vatandaşları ile zaman geçirmekte geriye kalan kısmı ise kendi aralarında sosyalleşmektedir. Suriyeli kadınlar ve yaşlılar başta olmak üzere toplam nüfuslarının beşte biri hiç kimse ile iletişim kuramamaktadır. Çoğu kez ihtiyaç duydukları bilgileri kendi çevrelerinden ve sosyal medyadan elde etmekte, Türkiye'deki sosyal hayata uyum sağladığını ifade edenlerin oranı yüzde 74 ve çocuklarının Türkiye'de yaşamlarına devam etmesini isteyenlerin oranı yüzde 52 olarak hesaplanmasına rağmen zamanlarının çoğunu birbiriyle görüşerek veya Arapça TV kanalları izleyerek geçirmektedir.[78] Bir çalışmaya göre Gaziantep'te yaşayan Suriyelilerden hiç Türk arkadaşı olmayanların oranının yüzde 29 olduğu görülmüştür.[79] Toplumsal uyum tartışmalarının yapıldığı bir ortamda Gaziantep'teki Suriyelilerin durumunu daha anlaşılır ve tutarlı verilerle incelenmesinde yarar bulunmaktadır.

Sayıları 454.002 kişiye ulaşan GKAS'in hali hazırda yüzde 97'si geçici koruma statüsünde bulunmakta il merkezi ve ilçelere dağılmış bir şekilde yaşamlarını idame ettirmektedir. İl ve ilçe nüfusundaki Suriyelilerden kaynaklanan artış sebebiyle eğitim, sağlık gibi alanlarda kamu harcamaları artarken bir taraftan da GKAS'in yardıma bağımlı olması, sosyal harcamaların da artarak devam etmesine neden olmaktadır. Gaziantep'teki Geçici Barınma Merkezlerinde GKAS bulunmaması ilk etapta harcamaların azaldığı yönünde bir yoruma neden olabileceği gibi il ve ilçe merkezlerinde yaşamlarına devam etmeleri nedeniyle, harcamaların bileşiminin değiştiği, hacminin ise değişmediğini

düşündürmektedir. Örneğin kamu hastanelerindeki Suriyelilerin sağlık hizmeti talebi Türk vatandaşlarının 8 katı olmuştur. Buna ek olarak Gaziantep'te tespit edilen 127.970 çocuğun yaklaşık yüzde 60'ı adreslerine en yakın olan okullarda eğitim almaya başlamış ve doğal olarak ilave harcamalara gereksinim duyulmuştur. Hatta GİGM verilerine göre 15 yaş altı nüfusun 196 338 kişi olduğu düşünüldüğünde halen eğitim ihtiyacının yeterli ölçüde karşılanmadığı da ortadadır.

Elbette bir taraftan kamu harcamalarının artmasına neden oldukları gerçeği ile gündemde olan Suriyelilerin ekonomik yaşama işgücü olarak yaptıkları katkıda dikkate değer boyuttadır. Gaziantep'te çalışma çağındaki Suriyeli nüfus 248.423 kişidir ve bunun 164.676 kişisi işgücüdür. Bu denli önemli işgücü potansiyelinin ise 152.107 kişisi hâlihazırda bir işte çalışmaktadır. Dolayısıyla işgücü piyasası açısından önemli bir arza neden olan Suriyelilerin yarattığı etkilerde başka tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Gaziantep'teki Suriyeli işgücünün en önemli yapısal sorunu eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Mesleki beceriler açısından kısmen daha iyi durumda gözükseler de Suriye'deki mesleklerini devam ettirebilme imkânları kısıtlı olduğu için yarattıkları katma değer düşük olmaktadır. Daha çok vasıfsız işgücü olarak çalışan GKAS haliyle daha düşük ücret almaktadır.

Elbette daha düşük ücret almaları Türk işgücünün kendisi açısından Suriyelileri sorun olarak görmesine neden olurken GKAS'i de yardıma bağımlı hale getirmektedir. Gaziantep'te GKAS'in yalnızca yüzde 10'u yardım almadan yaşamlarını devam ettirebilmektedir.

Sonuç olarak ekonomiye işgücü bağlamında yaptıkları katkı önemli olmakla birlikte giderek yapısal sorunlara da yol açacakları tahmin edilmektedir. Elbette GKAS'in kısa vadede daha yüksek gelire ulaşamayacakları ve bağımlılıklarının devam edeceği ortadadır. Dolayısıyla işgücü açısından beklentiler oluşturmak yerine Gaziantep'teki Suriyeli yatırımcıların potansiyelinin ortaya çıkarılmasının daha fazla yarar sağlayacağı, hem Gaziantep ekonomisine hem de buradaki Suriyeli ve Türk işgücüne katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

4.Göç ve Kalkınma İlişkisi Bağlamında Suriyeli Yatırımcıların Profili

4.1.Arka Plan

Suriyeli yatırımcıların teşvik edilmesi ve çalışmalarının önündeki engellerin kaldırılması konusunda ilk sayılabilecek öneri "Gaziantep Ortak Akıl Platformu" tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Burada GKAS'in sadece tüketici olarak görülmemesi gerektiği, bu durumun hem maliyet hem de fırsat penceresinden değerlendirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.[80] GKAS'in ve yatırımcıların durumu elbette fırsat olarak da görülebilir ancak bu konunun fırsat ve risklerin iç içe geçtiği bir durum olduğu konusunda düşünceler de bulunmaktadır. Buradaki başlıca riskler şu şekilde sıralanmaktadır; Küçük ve mikro ölçekli işletmelerde kayıt dışı istihdamın artması; ücretlerin düşmesi; Suriyeli işletmelerin çoğunun mikro ölçekli olması nedeniyle kayıt dışı ve çalışma izni olmadan çalışmaya eğilimli olması ve vergi yükümlülüklerini yerine getirmediği için haksız rekabet yaratması konuları öne çıkan başlıklardır.[81]

Fırsat olarak görülen GKAS'in ve yatırımcıların, genelde Türkiye ekonomisine özelde ise yerel ekonomilere katkıları: Suriyeli işgücünün istihdamı konusunda işverenlerin olumlu bakışı; işgücü arzının artması (kayıt dışı ve düşük ücret) ve dış ticaretin genişlemesinin yaratacağı yeni yatırımların sınır illerindeki ekonomik kalkınmayı hızlandıracağışeklinde sıralanmaktadır. Bununla birlikte, iş kazaları gibi risklerden dolayı çekinceler bulunmakta ve Suriyeli çalışanların yasal olarak işgücüne dâhiliyetinin artırılması beklenmektedir. Suriyelilerin tarım sektörü ve fabrikalarda vasıfsız işgücü açığını kapatma konusunda katkısı; insani yardım kapsamında yapılan harcamaların yerel ekonomilere ve işletmelere katkısı; örneğin Suriye'ye yapılan ihracattaki olağanüstü artışın içinde sınır dışına çıkarılan tüm yardımlar da dâhil edildiğinden Suriye Krizi ile gerileyen ticaret hacmi yeniden yükselmeye başlamıştır.

Suriyeliler genelde kırsal kesimden gelmiş olsalar da özellikle Halep'ten gelenlerin içinde tüccarların olması ve görece daha varlıklı olmaları nedeniyle Gaziantep ve Mersin açısından ilave bir sermaye girişi yaratmaları, Halep'ten gelen Suriyeli tüccarların dış ticaret konusundaki deneyimlerinin ve iş bağlantılarının yarattığı yeni fırsatların ortaya çıkardığı sinerji ile ilave bir büyümenin mümkün olabileceği düşünülmektedir.[82]

Bu katkılar arasında en çok eleştiriye maruz kalan kısım GKAS'in kayıt dışı olarak çalıştırılmasıdır. Kayıt dışı çalışma esasında hem çalışanı hem de işvereni mağdur edebilecek potansiyel taşırken kamu kesimi açısından da önemli bir problem olarak görülmektedir. Yatırımcılar arasında haksız rekabete neden olan kayıt dışı istihdam sorunu kurumsallaşmamış ve küçük işletmeler lehine bir durum yaratırken kurumsallaşmış işletmeler aleyhine bir gelişmeye neden olduğu kabul edilmektedir. GKAS'in ve işletmelerin kayıt dışı istihdamı tercih etmesi kısa vadede bir maliyet avantajı olarak görülse dahi orta ve uzun vadede bölgede sosyal gerilimlere neden olabileceği dikkatten kaçmamalıdır.[83]

Bunların yanı sıra hali hazırda Suriyeli yatırımcıların Türkiye'de kurduğu işletmeler, banka mevduat hesapları, ticari ilişkiler ağı olarak sıralanabilecek katkıları da bulunmaktadır.[84] Örneğin, Suriyelilerin 2012 yılında Türk bankalarında 311 milyon TL olan mevduatı 2015 yılına gelindiğinde 1,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte GKAS'in arasında bulunan girişimcilerin potansiyeli de önemle üzerinde durulması gereken bir fırsat olarak görülmektedir.[85]

Suriyelilerin ekonomiye katkıları ve yarattığı riskler ile ilgili değerlendirmeler çoğu kez istatistiki verilere dayanmamakta; ister istemez rapor hazırlayan kurumların ilgi alanları ve bazı "uzman" görüşlerindeki şahsiyaklaşımlara bağlı kalmaktadır. Konuyla ilgili resmi istatistiklerin kısıtlı olması nedeniyle araştırmalar ve raporların derlediği veriler çoğu kez, büyük bir travma yaşamış GKAS'in ve yatırımcıların kişisel deneyimlerinden ve genel değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Türkiye'de kalıcı olabilmek, kendilerine karşı toplumda oluşabilecek önyargıları kırabilmek, ekonomik ve sosyal uyum ekseninde yaptıkları çabaları fark ettirebilmek, seslerini daha fazla duyurabilmek ve her şeyden önemlisi kendileri ve aileleri için yeni bir gelecek inşa edebilmek gibi önceliklere sahip olan Suriyeli yatırımcılarla yapılan görüşmelerde dikkatimizi çeken konu, yaptıkları katkılarının düzeyi ile ilgili iddia etkileri bilgileri kanıtlamanın güçlüğüdür. Dolayısıyla Suriyeli yatırımcıların kayıtlı bir veriye dayanmayan ekonomik katkı iddialarına veya tam tersi Türk vatandaşları ve yatırımcıların kişisel deneyimlerine bağlı olumsuz görüşlere karşı daha temkinli olunmasında yarar bulunmaktadır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde araştırmaların ortaya attığı iddiaların bir kısmının kafa karışıklığı yarattığı, GKAS'in geleceklerini etkileyecek politikaların oluşturulması konusunda önemli girdiler sağlamasına ve kamuoyunda

etkiler yaratmasına rağmen birbirleriyle çelişen veya eksik bilgilere dayanan istatistiklere sıklıkla yer verildiği görülmüştür.

UTESAV (2018) raporunda; Suriyeli işletmelerin kendi çabaları ve kendi sermayeleri ile iş kurduğu, 2014 yılında 4. 500 iş adamının 1.22 milyar TL değerinde yatırım yaptığı ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar içinde Suriyelilerin Almanlardan sonra ilk sırada yer aldığı iddia edilmektedir. 2017 yılı itibari ile Türkiye'de toplam 6.000 Suriyeli şirket olduğu ve toplamda 3,5 milyar dolar yatırım yaptıkları vurgulanmaktadır.[86]

Bir başka rapor olan*BuildingMarkets* (2019)ise 2017 sonu itibari ile gayri resmi rakamlarda dikkate alındığında Türkiye'deki Suriyeli işletmelerin sayısının 10 binden fazla olduğunu ve 230 milyon dolarlık yatırım yaptıklarını iddia etmektedir. Raporda sadece 2017 yılında toplam 90 milyon TL sermaye ile 2000 işletmenin kurulduğu belirtilmiştir.[87]

TEPAV tarafından yayınlanan 2017 Aralık ayı Suriyeli Sermayeli Şirketler Bülteni ise TOBB tarafından sunulan resmi rakamları şu şekilde duyurmaktadır. 2010-2017 arasında kurulan Suriyeli şirket sayısı 6,589'a ulaşmış ve yalnızca 2017 yılında kurulan şirket sayısı 1202 adet olmuştur. Bununla birlikte Suriyeli şirketlerin toplam Suriye ortak sermayesi 2017 yılında 179 milyon TL'dir.[88] Görüldüğü gibi gayri resmi rakamları da içerdiği belirtilen bilgilerde Suriyeli yatımcıların 2017 yılı katkısı 90 milyon TL olarak belirtilirken resmi rakamları (sadece TOBB kayıtlarına yansıyan, ki bu kayıtlara yansıyan işletmeler kapasite kullanım raporu belgesine müracaat ettiği için bilinmekte çoğu mikro ölçekli olan ve bu belgeye ihtiyaç duymayan Suriyeli işletmeler dikkate alınmamaktadır)dikkate aldığımızda 179 milyon TL'dir.

Suriyeli şirketlerin yatırım miktarının Türkiye'de Almanya'dan sonra ilk sırada yer aldığı ifadesi ise oldukça çelişkilidir. Almanya'dan sonra ilk sıralarda Hollanda başta olmak üzere Avrupa ülkeleri yer almaktadır. 2010 yılında Almanya'dan Türkiye'ye 592 milyon dolar, 2011 yılında 605 milyon dolar, 2012 yılında 532 milyon dolar, 2013 yılında 1,9 milyar dolarlık yatırım girişi olmuştur. 2014 yılında ise 693 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında sırasıyla 355 ve 440 milyon dolarlık yatırım gerçekleşmiş ve 2017'de 295 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.[89] Görüldüğü gibi 2014 yılında Almanya'nın Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımı 693 milyon dolar olarak resmi kayıtlarda yer alırken Suriye için bu rakam 17 milyon dolar olarak gözükmektedir.[90] Kaldı ki 2014'te yaklaşık 600 milyon dolar olan ve Almanlardan sonra ilk

sırada yer aldığı söylenen Suriyelilerin yatırımının 2017 yılına gelindiğinde 3,5 milyar dolara ulaştığı iddiasına karşılık ilk sıradaki Almanya'nın Türkiye'deki yatırımlarının 2014-2017 döneminde yaklaşık 1,5 milyar dolar olması izaha muhtaçtır.

ORSAM ve TESEV (2015) tarafından hazırlanan raporda Suriye'den Türkiye'ye sermaye akışındaki artışa rağmen büyük fırsatlar kaçtığı vurgulanmakta, Gaziantep Sanayi Odası'na göre Suriye'den yaklaşık 25 milyar doların Kıbrıs Rum Kesimi üzerinden Avrupa'ya gittiği iddialarına yer verilmektedir. Raporda ayrıca 2014 yılı itibari ile Suriyelilerin Türkiye'ye taşıdığı yatırımın boyutu kritik bir öneme sahip olmamakla birlikte ciddi bir potansiyel taşıdığına da değinilmektedir.[91]

Tüm bu kafa karışıklığına neden olan iddialar bir tarafta dururken toplumun geniş bir kesimi tarafından kabul edildiği düşünülen konu; GKAS'in sadece işgücünden ibaret görülmemesi gerektiğidir. Suriyeliler Türkiye'ye gelirken elbette sermaye, girişimci kapasiteleri ve iş bağlantıları gibi geldikleri ülkeye katkı yapabilecek güçlerini de beraberinde taşımışlardır. Yeterli düzeyde istatistiki bilginin kamuoyuna sunulmaması veya eksik bilgiler temelinde yorum yapılması, özellikle Suriyeli yatırımcılar konusunda spekülasyona açık bir alanın açılmasına neden olmakta ve yatırımcılar için öncelikli düzenlemelerin neler olduğu kimi zaman fark edilememektedir. Bir başka sorun alanı ise Suriyeli yatırımcıların profilinin ve işletmeleri için tercih ettikleri illerin özelliklerinin birbirinden farklı olmasıdır. Örneğin Gaziantep'te ağırlıklı olarak Halep'ten gelen yatırımcılar ilin mevcut sektörleri ile benzer deneyimlere ve bağlantılara sahip iken Şanlıurfa'daki yatırımcı profili farklılaşabilmektedir. Ayrıca aynı ilde olsa dahi işletme ölçekleri farklılaştıkça sorunlar ve beklentiler de değişebilmektedir. Bu araştırmada Suriyeli yatırımcıların Gaziantep ekonomisindeki yeri ve yatırımcıların profili hakkında saha araştırması temelinde bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Suriyeli yatırımcıların profil analizi olarak tasarlanan bu raporda ilk olarak kalkınma sürecine katkı yapacağı düşünülen Suriyeli işletmelerin yapısal özellikleri, potansiyelleri ve bu potansiyellerinin ortaya çıkmasını engelleyen sorun alanlarının Sürdürülebilir Eko-Sistem Hipotezi olarak tanımladığımız evrende metodolojik çerçevesi belirlenmiştir. Metodolojik çerçeve belirlendikten sonra ikinci aşamada veri metodolojisi oluşturulmuş ve saha deneyimlerimizden hareketle belirlediğimiz, ilgili literatürden farklılaşan bir sınıflandırma yapılmıştır. Suriyeli işletmelerin ölçek farkının yaşadıkları sorunların ve beklentilerinin değişmesine neden olduğu

gözleminden hareketle, işletmeler GSO, GTO ve GESOB kayıtları temelinde üç farklı sınıfa ayrıştırılmış ve yoğunlaştıkları sektörler tespit edilmiştir. Buradan hareketle öncelikli sektörler belirlenerek Suriyeli yatırımcılar ile odak grup toplantıları düzenlenmiştir. Son olarak Suriyeli yatırımcıların en çok vurguladığı Gaziantep'in ihracatına yaptıkları katkılar hakkında resmi istatistikler temelinde bir analize yer verilmiştir.

4.2. Araştırmanın Çerçevesi

Göç ve kalkınma ilişkisi bağlamında odaklandığımız Suriyeli yatırımcıların ekonomik uyumları konusunda karşılaşılan engellere rağmen kalkınma sürecinde farklı bir dinamizm yaratma kapasitelerinin olduğu düşünülmektedir. Suriyeli yatırımcıların karşılaştıkları zorluklara rağmen Gaziantep'te yeni şirketler kurabilmesi ve hatta ihracata yönelerek ilave katma değer yaratması dikkate değer bir durum olarak görülmektedir.

Suriyeli yatırımcıların Gaziantep'teki dinamizme ve büyük ekonomik potansiyele uyum sağlamasının hem kendileri hem de Gaziantep ekonomisi açısından bir sinerji yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Ekonomik uyumu kolaylaştırıcı faktörler olarak düşünülen başlıca unsurlar şu şekilde sıralanabilir;

- Suriyeli yatırımcıların deneyimleri ile Gaziantep'teki yerleşik sektörlerin kesişmesi
- Suriyeli yatırımcıların sahip oldukları bilgi birikimi ve ihracat bağlantıları
- Suriyeli yatırımcıların beraberinde getirdiği makine teçhizat ve nakit sermaye birikimi
- Suriyeli yatırımcıların deneyimleri sonucu ortaya çıkardıkları üretim teknikleri ve ürün desenini Gaziantep'e taşıması
- Suriyeli yatırımcıların daha fazla risk alabilme potansiyeli
- Suriyeli yatırımcıların GKAS açısından istihdam yaratabilme potansiyeli
- Gaziantep'teki eko-sistemin yatırımcılar açısından avantajlı koşullar ve altyapı sağlaması
- Gaziantep ekonomisinin yeniliğe açık ve rekabetçi yapısı
- Gaziantep'in Suriyeli yatırımcıların faaliyet gösterdiği alanlardaki başarılı deneyimi

Bu faktörler, ekonomik uyumun ve ortaya çıkabilecek sinerjinin ilk ipuçları olarak göze çarpmaktadır. Elbette kolaylaştırıcı faktör olarak görülen bu

unsurların yanı sıra önceliklerin sürekli farklılaşması nedeniyle ihmal edilen ve ekonomik uyuma engel teşkil edebilecek unsurlarda bulunmaktadır.

Suriye Krizi ile ortaya çıkan olağanüstü gelişmelerin ve "İnsani Felaket"in boyutlarının sürekli genişlemesi, yatırımcıların karşılaştığı sorunların gündeme alınmasını geciktirmiş veya aksamalara neden olmuştur.

Suriyeli yatırımcıların Suriye'deki krizin biteceğine dair iyimser beklentileri ve yatırım planlarını geciktirmeleri sahip oldukları sermayenin atıl kalmasına veya israfına neden olmuştur.

Gaziantep'te üretim ve yatırım yapma konusunda kararsızlıkları, Gaziantep'teki ekonomik işleyiş ve genel eko-sistem hakkında ihtiyaç duydukları bilgileri edinmelerini geciktirmiştir.

Kaybettikleri zamanı ve sermayeyi telafi edebilme telaşı, çoğu kez fizibilite yapmadan hızlı yatırım kararları almalarına neden olmuş ve sahip oldukları sermayeyi daha verimli alanlarda kullanabilme fırsatlarını görmelerini engellemiştir.

Genel olarak bakıldığında Suriyeli yatırımcıların Gaziantep ekonomisine uyumu konusundaki kolaylaştırıcı unsurların daha fazla sayılabildiği söylenebilir. Suriyeli yatırımcıları dikkate alarak tasarlanabilecek bütüncül bir kalkınma hedefi olan sürdürülebilir Eko-Sistem perspektifi başta belirtilen sinerjinin oluşması için önemli bir aşama olarak görülmektedir.

Şekil 11: Sürdürülebilir Eko-Sistem Hipotezi

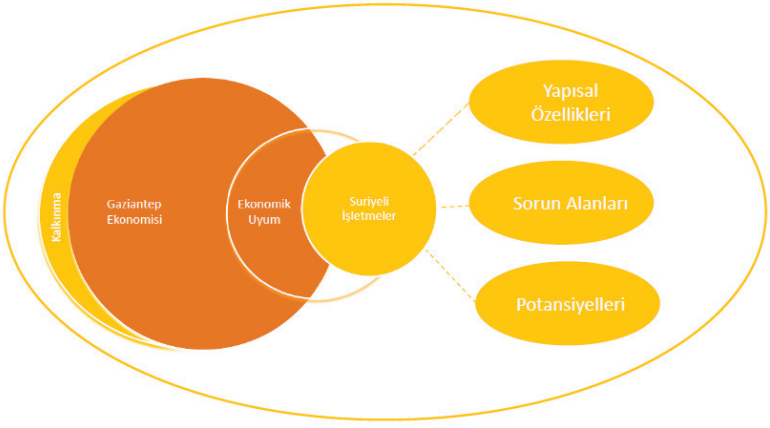

Şekil 11'de görüldüğü Suriyeli yatırımcıları dikkate alan yeni bir eko-sistemin yaratacağı sinerji ile ilave bir büyümenin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Gaziantep'te her hangi bir planlama ve yönlendirme olmadan piyasa dinamikleri içerisinde kısmen uyum sağlayan Suriyeli İşletmeler katma değer ve istihdam yaratmakta ve ihracat bağlantılarını yeniden kullanma fırsatı yakalayarak ekonomiye ilave döviz girişi sağlamaktadır. Hali hazırda sağladıkları katkılar herkes tarafından kabul edilmekle birlikte tartışılan nokta yaptıkları katkının düzeyi olmaktadır.

Piyasa dinamikleri içerisinde eksik bilgi ve yapısal sorunlarla karşı karşıya kalan Suriyeli işletmelerin Türkiye'nin önemli ihracat merkezlerinden biri olan Gaziantep'e katkısı oransal olarak düşük gözükse dahi bu işletmelerin büyüme potansiyelleri dikkate alındığında ihmal edilmelerinin bir kayıp olacağı söylenebilir.

Kalkınma hedefinin gerçekleşebilmesi Suriyeli işletmelerin büyümesine ve ekonomik uyum sürecinde doğru yönlendirilmelerine bağlı olacaktır. İşletmelerin istikrarlı bir şekilde büyüme ve kalkınmaya destek verebilmesi için olmazsa olmaz kabul edilen koşul ekonomik uyumun gerçekleşmesidir.

Sürdürülebilir Eko-Sistem hipotezinin kilit noktası olan ekonomik uyum, işletmelerin Gaziantep'teki rekabetçi yapıya uygun yasal yükümlülükleri yerine getirmesine bağlı olacaktır. Bunlara ek olarak çalışma koşullarının iyileştirilmesi, etkin ve verimli bir yönetim anlayışının geliştirilmesi, finans kaynaklarına ulaşımı kolaylaştıracak işletme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, etkin ve verimli pazarlama tekniklerine sahip olunması, marka geliştirilmesi, yeni ticaret kanalları oluşturularak kapasitelerinin artırılması, inovasyon ve ihracat odaklı üretimin özendirilmesi gibi tedbirler uyum ve büyüme sürecini hızlandıracaktır. Bahsi geçen bu konuların Suriyeli işletmelerin dezavantajları olarak değerlendirilmesi, gerekli desteğin sağlanması ve yerli işletmeler aleyhine rekabeti bozucu etkiler yaratmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Tablo 15: Profil Analizi Kapsamında Araştırılan Temel Unsurlar

Yapısal Özellik	
	İşletme Ömrü
	Yer Seçimi
	Faaliyet Alanları
	Deneyim
	Yönetim Yapısı
Sorun Alanı	
	Ölçekleri
	Çalışanların Sayısı
	Çalışanların Uyruğu
	Kayıt dışı İşletmeler
	Kayıt dışı İstihdam
	Karşılaştıkları Engeller
	Şirket Türleri
	Hizmet Alımı
Potansiyel	
	Hedef Piyasa
	İhracat Destinasyonu
	İnovasyon Kapasitesi
	Marka Yaratma ve Pazarlama Kapasitesi
	Yatırım Planları
	Gelecek Beklentileri
	Sürdürülebilirlik

Tüm bu sayılan özelliklerin gerçekleşmesi için öncelikle işletmelerin yapısal özelliklerinin, sorun yaşadıkları durumların ve potansiyellerinin tespit edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda Suriyeli işletmelerin varsayılan tasarıma uygunluğu, katkıları ve/veya var olan eksikliklerin belirlenmesi bu raporun temel hipotezi olarak kabul edilen Sürdürülebilir Eko-Sistem tasarımı için önemli bir aşamadır. Sonuç olarak Suriyeli yatırımcıların profil raporu işletmelerin yapısal özellikleri, sorun alanları ve potansiyelleri olarak tanımlanan unsurlar temelinde kurgulanmıştır.

Tablo 15'de yer alan üç temel unsur alt bileşenlere ayrıştırılmış ve işletmelerin, büyüme ve ekonomik uyum hedeflerine pozitif veya negatif etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmanın bulguları ise nihai hedeflere ulaşabilmek için yol gösterici olmanın yanı sıra politika yapıcılar için bir veri seti niteliği de taşımaktadır.

4.3.Metodoloji

Suriyeli yatırımcıların Gaziantep ekonomisindeki yerini ve ekonomiye katkılarını tespit edebilmek için özellikle 2011 Suriye Krizi sonrasında Gaziantep'te kurulan Suriyeli şirketlerin sayıları ve şirket türleri hakkında az sayıda araştırma ve rapor oluşturulduğu görülmüştür. Bu kapsamda TOBB tarafından düzenli olarak yayınlanan istatistikler incelendiğinde Suriyeli işletmeler ile ilgili istatistiklerin 2017 yılından itibaren ayrıştırıldığı ve kamuoyu ile paylaşıldığı gözükmektedir.[92] Buna rağmen kurulan kapanan şirket istatistikleri detaylarına bakıldığında ise Gaziantep'teki Suriyeli işletme verilerinin oldukça yetersiz olduğu gözükmektedir. Örneğin TOBB istatistiklerine göre 2017 yılında Gaziantep'te kurulan işletme sayısı 92 olarak gözükürken 2018 yılında sadece 1 işletmenin istatistiklere yansıdığı tespit edilmiştir. Bu sayıdan hareketle hazırlanan TEPAV Suriyeli İşletmeler Bülteni (2017) 92 sayısını tekrar ederek bu işletmelerin toplam sermayesinin 27,4 milyon TL olduğunu toplam içindeki Suriyeli yatırımcı payının ise 21 milyon TL olduğuna dikkat çekmektedir.[93] Buna ek olarak 2018 yılında da Haziran ayında 1 Suriyeli şirketin kurulduğu ve yıl boyunca da ilave şirket kaydının bulunmadığı görülmektedir.[94]

Bu sayıların oldukça yanıltıcı olduğunun kanıtı ise sadece GTO kayıtlarında 2017 yılındaki Suriyeli 350 şirket 2018 yılında ise 558 şirketin kaydolmuş olmasıdır.[95] Buna ek olarak GSO kayıtlarında 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla 12 ve 4 yeni Suriyeli şirket[96] ve GESOB kayıtlarında ise 2017 ve 2018 yılı için sırasıyla 161 ve 383 yeni Suriyeli şirketin kurulduğu tespit edilmiştir.[97] Dolayısıyla TOBB istatistikleri ve TEPAV bültenleri gibi açık veri tabanı üzerinden elde edilen şirket sayıları, şirketlerin sermaye miktarları ve hatta anonim, limited ve sahıs şirketi olarak ayrıştırılan şirket türleri oldukça yanıltıcı çıkarımlara neden olmaktadır.

Bunların dışında TÜİK verilerinde de TOBB istatistikleri temel alındığından elde edilecek istatistikler araştırmacıların hatalı yorumlar yapmasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarının veya uluslararası kuruluşların yaptığı araştırmalarda ve yayınlanan raporlarda Suriyeli şirket

sayılarının sürekli değişiklik göstermesi ise durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Masa başı çalışması ile doğru istatistiklere ulaşılamaması, kayıtdışı işçi çalıştırdıkları için işçi sayısı üzerinden ölçeklerini tespit etmeye çalışmanın yanıltıcı olması, 7 Nisan 2016 tarihinde yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu nedeniyle şirket bilançoları, karlılığı ve ciroları ile ilgili bilgilere ulaşmanın güçlüğü konuyla ilgili detaylı analizlerin yapılmasını güçleştirmektedir. Buraya kadar yapılan açıklamalar ve kısıtları dikkate aldığımızda alışılagelmiş sınıflandırma veya ölçeklendirme dışında bir varsayıma ihtiyaç bulunduğu görülmüştür. Bu araştırmada bahsi geçen sorunları bertaraf etmek veya en aza indirebilmek maksadıyla Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin GSO, GTO ve GESOB kayıtları üzerinden takip edilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür.

Dolayısıyla GSO'da daha çok orta ve büyük işletmelerin kayıtlı olduğu göz önünde tutularak GSO'ya kayıtlı Suriyeli işletmeler orta ölçekli, GTO'ya kayıtlı işletmeler küçük ölçekli ve GESOB kayıtlarındaki işletmeler ise mikro ölçekli işletmeler olarak tanımlanmıştır. Yapılan ön görüşmelerden elde dilen bulgulara göre Gaziantep'te Suriye sermayeli büyük ölçekli işletmelerin bulunmadığı tespit edilmiş bu nedenle de araştırmada dikkate alınmamıştır.

Veri elde edilirken ilk aşamada GTO, GESOB ve GSO kayıtları üzerinden hareket edilmiş, açık veri tabanlarından Suriyeli işletmelerin sayıları, kuruluş tarihleri, faaliyet alanları ve yoğunlaştıkları sektörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte açık veri tabanlarında bilgi eksiklikleri olduğu fark edilmiştir. Örneğin GTO üye sayıları üzerinden Suriyeli işletmelere bakıldığında 1975 işletme sayısına[98] ulaşılmakta iken sahadaki ön görüşmelerde farklı sayılardan bahsedilmiştir. Dolayısıyla İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) uzmanları ile görüşme sağlanarak ilk aşamadaki veri sınırlarını tespit etmek için bir saha çalışması planı hazırlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan saha planı 11-13 Kasım 2019 tarihinde gerçekleştirilmiş GTO, GSO, SGK, GAİB, SEF, MÜSİAD, RIZK temsilcileri ile yüz yüze görüşmeler sağlanarak derinlemesine mülakat teknikleri ile hem Türk hem de Suriyeli tarafların konuyla ilgili görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu saha çalışması ile bir taraftan Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin genel durumu hakkında bilgi elde edilirken diğer taraftan da Suriyeli işletmeler ile ilgili verilere ilişkin güncel durum tespit edilmiştir. Verilerle ilgili İkinci aşama olarak gerçekleşen bu saha çalışması kapsamında elde edilen bilgiler çerçevesinde bir

sonraki saha planının kapsam ve tekniğine karar verilmiştir.

Üçüncü aşamada ise yine İpekyolu Kalkınma Ajansı uzmanları aracılığı ile 18-19 Aralık 2019 tarihlerinde ikinci saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu saha çalışmasında ise GESOB yetkilileri ile yüz yüze görüşme ve GESOB'a bağlı Ayakkabıcılar Odası bünyesinde yer alan hem Türk hem de Suriyeli işletme temsilcileri ile odak grup toplantıları, Trikotajcılar Odası, Kebap ve Lokantacılar Odası başkan ve temsilcileri ile odak grup toplantıları, GSO ve GTO bünyesinde yer alan Suriyeli işletmecilerle odak grup toplantısı ve ILO ve SGK temsilcileri ile yüz yüze görüşme ve derinlemesine mülakat yapılmıştır. Son saha çalışması olarak yapılan bu ziyaretler ve odak grup toplantılarında belirlenen metodoloji çerçevesinde Suriyeli işletmelerin yapısal özellikleri, karşılaştıkları sorunlar ve potansiyelleri ile ilgili yarı yapılandırılmış görüşme formatına uyulmuştur. Sonuç olarak elde edilen tüm bu bilgiler düzenlenerek raporun ilgili bölümleri oluşturulmuştur.

4.4.Gaziantep'teki Suriyeli Yatırımcıların Yoğunlaştığı Sektörler

Gaziantep'te GKAS'in yalnızca düşük ücretli veya yevmiyeli çalışan işgücü olarak değerlendirilmesi, yatırımcıların ise daha az dikkate alınması bir eksiklik olarak görülmektedir. Söz konusu Suriyelilerin bir kısmının girişimci sermayesine sahip, 2011 Suriye Krizi öncesi Suriye'de yatırımları olan kişiler olduğu da bilinmektedir. Her ne kadar Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle sermaye kaybı ile karşılaşmış olsalar da Suriyeli yatırımcılar mesleki becerileri, girişimci kapasiteleri, ihracat bağlantıları ve kısmen de sermayeleri ile Gaziantep ekonomisinde yer almaya başlamışlardır.

Bu araştırmada Suriyeli yatırımcıların profilini incelemek maksadıyla daha önce bahsi geçen üç sınıflandırma yapılmaktadır. Gaziantep'te Suriyeli yatırımcıların en yoğun olarak kayıtlı olduğu yer GTO'dur. Elbette bunda GTO'nun Suriye Masası kurması ve bu girişimi üzerinden Suriyeli yatırımcıların uyumu konusunda yapmış olduğu ilave çabaların da kabul edilmesi gerekmektedir. Örneğin saha araştırması esnasında bizimle de paylaşılan Suriyeli yatırımcılar ile ilgili, 2019 yılında yayınlanan"Peki Ya Bundan Sonra?[99]" isimli raporu Suriyeli yatırımcılar ile ilgili bazı detaylara dikkat çeken önemli bir belge niteliğindedir. Bir diğer yatırımcı grubu ise daha küçük sermayeli mikro ölçekli işletmelerdir ve bunlarda GESOB bünyesinde kayıt altına alınmıştır. Mikro ölçekli işletmeler kayıt konusunda isteksiz olmalarına rağmen GESOB tarafından oluşturulan detaylı istatistikler araştırmamıza önemli katkılar sunmuştur.

Araştırmanın ilgi alanında olan bir diğer grup ise kısmen daha büyük sermayeye sahip yatırımcılardan oluşmakta ve GSO bünyesinde kayıtlı olan işletmeleri kapsamaktadır. Araştırmada GSO ve GTO'ya kayıtlı işletmelerin küçük ve orta ölçekli işletmeler olduğu, GESOB bünyesindeki işletmelerin ise mikro ölçekli işletmelerden oluştuğu varsayılmaktadır. Gaziantep'te toplam Suriyeli işletme sayısı 3.225 olarak tespit edilmiştir. Bunların 2.213'ü GTO'ya kayıtlı,[100] 929'u GESOB'a kayıtlı ve 84'ü GSO'ya kayıtlı gözükmektedir. GTO'ya kayıtlı toplam işletme sayısının 20.073, GESOB'a kayıtlı 120.000'den fazla işletme ve GSO'ya kayıtlı 1.795 işletme olduğu hesaba katıldığında GTO'da kayıtlı işletmelerin yaklaşık yüzde 11'inin Suriyeli işletmeler olduğu ve kurumun konuyla ilgili önemi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı işletmelerin hem GESOB'a hem de GTO'ya kayıtlı olduğu da ifade edilmiştir. Esnaf ve Sanatkârlar Odaları fiyat tarifesi ilan ettiği için fiyatları sınırlandırıcı müdahaleden kaçınmak isteyen Suriyeli esnafın GTO'ya kayıt yaptırdığı, bu nedenle GTO'daki işletmelerin bir kısmının da mikro ölçekli işletme olduğu ifade edilmiştir.[101]

Tablo 16: Yıllara Göre GTO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmeler

	Suriyeli İşletmeler
2011'den Önce	12
2011	8
2012	11
2013	91
2014	125
2015	224
2016	403
2017	350
2018	558
2019	431
Toplam	**2213**

Kaynak: GTO Suriye Masası

Tablo 16'da görüldüğü gibi Suriye Krizi öncesinde de Gaziantep'te faaliyet gösteren işletmeler bulunmaktadır. Her ne kadar bu işletmeler son derece sınırlı sayıda olsa da Gaziantep'te Irak başta olmak üzere farklı uyruklara mensup kişilerin sahip olduğu işletmeler de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Gaziantep'te Irak vatandaşlarının sahip olduğu 140 işletme; Almanya 22,

Afganistan 15, Türkmenistan 15, Suudi Arabistan 12, Yemen 12, Ürdün 11, Lübnan 11, Filistin 8, ABD 8, İran 7, Rusya 7, Ukrayna 6, Kırgızistan 5, Pakistan 5, Libya, Azerbaycan, Belçika ve Sudan 4'er, Romanya, Çin ve Özbekistan 3, Kazakistan, İsveç, İsviçre, İtalya, Kanada, Kuveyt, Tacikistan ve Tunus 2'şer, Venezuela, İngiltere, Katar ve Gürcistan vatandaşlarının sahip olduğu 1'er işletme bulunmaktadır.[102]

Gaziantep ilinin yabancı sermaye konusunda fırsatlar sunabilen bir il olduğu sayılan bu ülke şirketleri ile de görülmektedir. Elbette ki Suriye Krizi ile başlayan süreç Suriyeli işletmelerin sayısının hızla artmasına neden olmuş özellikle 2014 ve 2015'ten itibaren kurulan Suriyeli işletme sayısı ciddi boyutlara ulaşmış ve gelinen noktada sayıları 2 213'e ulaşmıştır.

Suriyeli işletmelerin 2013 yılından itibaren hızla artmaya başladığını özellikle de 2015 yılından itibaren bu artışın katlanarak devam ettiğini söyleyebiliriz. Suriyeli işletme sahipleri ağırlıklı olarak 2014 yılından itibaren Suriye'deki krizin yakın dönemde çözülemeyeceğine dair kanaatlerinin pekiştiği ve buradan hareketle Gaziantep'te yatırımlarına başladıklarını ifade etmektedir.[103] Suriyeli işletmelerin Gaziantep'i tercih etmesinde Gaziantep ekonomisinin ağırlıklı olarak tekstil, gıda, plastik, turizm, ayakkabıcılık ve kimyasal ürünlere dayalı üretim deseninin etkili olduğu, Suriyeli işletmelerinde bu alanlarda kendilerine yer bulabildiği düşünülmektedir.

Bu eksende hazırlanan Tablo 17'ye bakıldığında Gıda Toptancıları ve Her Türlü Toptan Ticaret alanında Suriyeli işletme sayısı 462, Ayakkabı-Terlik-Deri-Plastik Ürünleri İmalatı ve Ticareti'nde 215, Turizm-Otel-Güvenlik-Organizasyon ve Danışmanlık Faaliyetleri'nde 101, Konfeksiyon İmalatı ve Toptan Ticareti'nde 90, Tekstil-Dokuma ve İplik sektöründe 80, Triko-Örgü-Tığ İşi ve Çorapçılık alanında 70, Bilgisayar ve GSM Aksesuarları alanında 70, Unlu Mamuller-Baklava-Un-Bulgur ve Bakliyat İmalatı'nda 67, Kitap-Kağıt-Matbaa-Gazete-TV-Radyo Reklam ve Ajanslar'da 66, İnşaat Müteahhitliği'nde 59, Temizlik Malzemeleri-Kozmetik-Oyuncak-Bijuteri-Fotoğrafçılık ve Av Malzemeleri alanında 58, Makine ve Makine Yedek Parçaları alanında 57, Yaş-Kuru Meyve ve Sebze Toptan Ticareti'nde 53, Kafe-Restoran ve Catering hizmetlerinde 53, Plastik Ambalaj-Kauçuk-PVC Pencere İmalatı Alım ve Satımı alanında 50 işletme başta olmak üzere çok çeşitli alanlara dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 17: GTO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmelerin Sektörel Dağılımı

Meslek Grubu	Suriyeli Firma Sayısı
Tarım Ürünleri Hububat Bakliyat-Baharat	22
Unlu Mamüller Baklava Un Bulgur Bakliyat Imalati	67
Antep Fıstığı ve Kuruyemişİi	20
Şekerli Ürünler-Meşrubat-Çikolata-Süt Ürünleri	25
Gıda Toptancıları Ve Her Türlü Toptan Ticaret	462
Market-Bakkaliye	39
Yaş-Kuru Meyve Ve Sebze Toptan Ticareti	53
Cafe-Restaurant-Caterıng	53
Canlı Hayvan-Hayvansal Ürünler Ve Yem Üreticileri	26
Otomotiv Satış-Servis-Yedek Parça İmalat Ve Ticareti	33
Petrol Ürünleri , Katı-Sıvı Yakıtlar Ve Enerji	7
Yurtiçi-Yurtdışı Lojistik Ve Hizmet Sağlayıcıları	28
Ulaşım , Yolcu Ve Öğrenci Taşımacılığı , Seyahat Acenteleri	11
Kitap-Kağıt-Matbaa-Gazete , Tv , Radyo-Reklam Ve Ajanslar	66
Bankacılık-Finans Ve Mali Hizmetler	22
Tekstil , Dokuma , İplik	80
Halı , Kilim , Zemin Ve Duvar Döşemeleri İmalatı , Toptan Ve Perakende Ticareti	42
Ev Tekstili , Nakış , Giyim , Aksesuarları İmalatı Ve Ticareti	54
Konfeksiyon İmalatı Ve Toptan Ticareti	90
Triko , Örgü , Tığ İşi Ve Çorapçılar	70
Konfeksiyon-Hazır Giyim Perakende Satış Mağazaları	26
İnşaat Malzemecileri	37
Plastik-Ambalaj-Kauçuk-Pvc Pencere İmalatı Alım Ve Satımı	50
Kimyevi Maddeler-Boya-Temizlik Ürünleri	24
Makina Ve Makina Yedek Parçaları	57
Demir-Çelik-Sac Profil İmalat Ve Satıcıları	47
Mimarlar-Mühendisler-Yapı Denetim Firmaları	16
Yapı İnşaat Uygulamaları-Beton-Metal Ve Maden	10
Alt-Üst Yapı İşleri Ve Kooperatifler	5
Tesisat Ve Hafriyat Hizmetleri	7
İnşaat Müteahhitleri	59

Ayakkabı-Terlik-Deri-Plastik Ürünleri İmalat Ve Ticareti	215
Temizlik Maddeleri-Kozmetik-Oyuncak-Bijuteri-Fotoğrafçılık-Av Malzemeleri	58
Mobilya-Mobilya Aksesuarı-Orman Ürünleri İmalat Ve Ticareti	27
Özel Sağlık Hizmet Sunucuları	48
Kuyumculuk-Mücevherat-Saat Ticareti	27
Bilgisayar-Gsm Ve Aksesuarları	70
Elektrik-Elektronik-Züccaciye Ve Dayanıklı Tüketim Malları	29
Özel Eğitim Kurumları	30
Turizm-Otel-Güvenlik-Organizasyon Ve Danışmanlık Faaliyetleri	101

Kaynak: GTO Suriye Masası, 2019.

Gaziantep'te 40 farklı sektörde faaliyet göstermelerine rağmen öne çıktıkları sektörler daha azdır. Şekil 12'de görüldüğü gibi GTO'ya kayıtlı Suriyeli işletmelerin yoğunlaştığı üç alan dikkat çekmektedir. Gıda sektörü ticaretinde faaliyet gösteren 462 işletme ve Ayakkabı, Terlik ve Deri sektöründe 215 işletme ve Turizm alanında 101 işletme bulunmaktadır.

Şekil 12: Suriyeli İşletmelerin Yoğunlaştığı Meslek Grupları

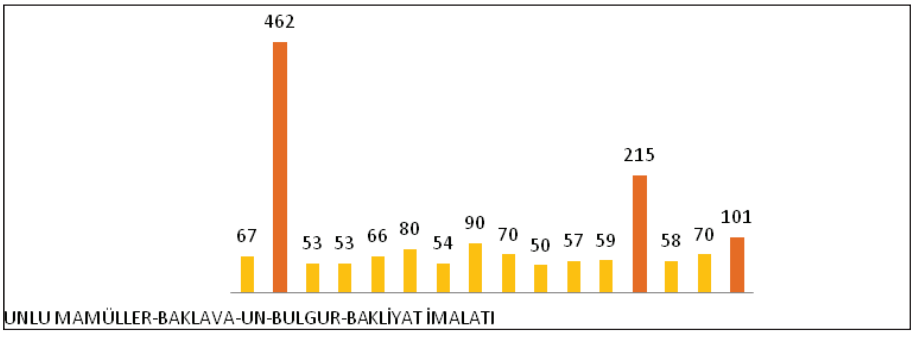

Kaynak: GTO Suriye Masası, 2019

Ayakkabı ve terlik ürünleri konusunda Suriyelilerin mesleki becerilerinin yüksek olduğu, Gaziantep'teki Suriyelilerin ağırlıklı olarak Halep'ten gelmesi ve Halep'inde Suriye'de söz konusu sektörde önemli bir merkez olmasının bu gelişmede payı olduğu ifade edilmiştir.[104] Suriyeli işletmelerin imalat açısından yoğunlaştığı diğer sektörler ise gıda ve tekstil olarak öne çıkmaktadır. Suriyelilerin daha önceki deneyimlerini Türkiye'ye taşımış olması nedeniyle dış ticaret bağlantılarını kullanarak da öne çıktıkları ifade edilmiştir.[105] Bu iddiadan farklı olarak bir araştırmada Suriyeli küçük işletmelerin Suriyeli müşterilerine

mal satarak hayatta kalmaya çalıştığı ve yanlarında akraba ve arkadaşlarını çalıştırdıkları tespit edilmiştir. Mersin ili için yapılan bu araştırmada Arapça yayın yapan haftalık bir dergi üzerinden Suriyeli müşterilere ulaştıkları, işletme sahiplerinin GKAS'i potansiyel müşteri olarak gördükleri belirlenmiştir.[106] Benzer bir durumun Gaziantep'teki saha çalışması esnasında başta gıda sektöründe olmak üzere yaygın olduğu gözlenmiş, odak grup görüşmelerinde de Suriyeli mikro ve küçük[107] işletmelerin GKAS'e hitap ettiği teyit edilmiştir.[108] Türkiye genelinde Suriyeli işletmelerin müşterilerinin yüzde 79'unun bireyler olduğunu belirtilmiş ve işletmelerin yüzde 28'inin ise sadece bireylere satış yaptığı tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada da müşterilerinin yüzde 70'inin bireyler olduğu ifade edilmektedir.[109] Gaziantep için bakıldığında ise Suriyeli işletmelerin yüzde 18'inin özellikle Suriye'deki işletmelere satış yaptığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Gaziantep'teki işletmelerin yüzde 17'si de Suriye'deki kriz nedeniyle faaliyet gösteren STK'lara mal tedarik etmektedir.[110] Geriye kalanı ise bireylere mal satmaktadır.

Tablo 18: Suriyeli Firmaların Toplam Ticaretinin Sektörel Dağılımı

Sektör	Paylar (%)
1 - Gıda İmalatı ve Ticareti	17
4 - Genel Ticaret (İthalat ve İhracat)	13
2 - Ayakkabıcılık	12
3 - Tekstil	11
5 - Halı ve Plastik Hasır	5
6 - Restoran - Kafe	4
7 - Dil Eğitimi ve Araştırma Faaliyetleri	4
8 - Diğer	34

Kaynak: GTO Suriye Masası, 2019

Her ne kadar Suriyeli işletmelerin müşteri portföyü GKAS olarak gözlenmiş olsa da Tablo18'de görüldüğü gibi dış ticaret toplam ticaretleri içinde yüzde 13'lük bir paya sahiptir. Dolayısıyla dış ticaret konusundaki çabaları büyüme potansiyelleri açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Bunun yanı sıra 454.002[111] kişiye ulaşan Gaziantep'teki GKAS'in gıda talebinin de işletmelerin faaliyet alanlarını etkilediği gıda imalatı ve ticaretinin yüzde 17 ile en yüksek payı oluşturduğu dikkat çekmektedir. Son olarak ayakkabıcılık sektöründe yüzde 13 ve tekstil sektöründe yüzde 11'lik payların oluşması,

işletmelerin Gaziantep ekonomisine eklemlenmesi konusunda çizdikleri rotaya işaret etmektedir. Örneğin, ayakkabıcılık sektöründe kadın ayakkabısı ve terlik ürünlerinde Suriyelilerden önce Gaziantep daha zayıf bir üretime sahip iken gelinen noktada bu ürünlerde Gaziantep üretimi önemli bir aşama kat etmiştir.[112] Elbette burada Suriyeli işletmelerin işletme ve ticaret kültürlerinin kayıtlı ekonomiye uygun olmayan yönleri nedeniyle yerli işletmeler için dezavantajlar yarattığı gerçeği de sıklıkla ifade edilmektedir.[113]

GESOB'a kayıtlı işletmelere bakıldığında ise Suriyeli işletmelerin 2015 yılından itibaren sürece dahil oldukları görülmektedir. Büyük çoğunluğu mikro ölçekli olan bu işletmelerin neredeyse tamamı ilk defa başka bir ülkede faaliyet göstermektedir. Bu gözlem UNDP tarafından 7 ilde yapılan bir araştırmada ulaşılan; Suriyeli işletmelerin yüzde 95,3'ünün ilk defa başka bir ülkede yatırım yaptığı sonucu ile örtüşmektedir.[114] Elbette bu araştırmanın sonucu GESOB'a kayıtlı mikro işletmeler açısından kabul edilebilir olsa da GSO ve GTO bünyesindeki işletmelerle yapılan odak grup görüşmelerinde hali hazırda birçok ülkede eşanlı olarak faaliyet gösteren işletmelerin de var olduğu gözlemlenmiştir.[115]

GESOB'a kayıtlı işletmelerin Gaziantep'in ticaret kültürüne ve ticaretteki yasal süreçlere oldukça uzak olduğu veya ciddi ölçüde bilgi eksikliği nedeniyle önemli sorunlara neden oldukları belirtilmiştir.[116] Bu çıkarımın bir başka kanıtı ise GESOB'a kayıtlı işletme sayısının 120.000'den fazla olmasına rağmen GESOB bünyesindeki Suriyeli işletme sayısının 929 olmasıdır. Esnaf ve sanatkâr odalarının kayıt konusunda ciddi sorunlarla karşı kaşıya kaldığı ve Suriyeli işletmelerle ilgili önemli şikâyetlerinden birinin bu olduğu ifade edilmiştir. Örneğin Gaziantep'te kebap ve restoran işi ile uğraşan Suriyeli işletme sayısının 1000-1300 civarında olduğu iddia edilirken kayıtlı işletme sayısı 30 gözükmektedir.[117]

Tablo 19: Yıllara Göre GESOB'a Kayıtlı Suriyeli İşletmeler

YIL	Suriyeli İşletmeler
2015'ten Önce	-
2015	20
2016	82
2017	161
2018	383
2019	283
Toplam	**929**

Kaynak: GESOB Veri Tabanı

Tablo 19'da görüldüğü gibi 2015 yılından önce GESOB'a kayıtlı Suriyeli işletme yok iken 2015'ten itibaren kayıtlar başlamış, 2016 yılında yaklaşık dört katına çıkarken 2017 ve 2018 yıllarında ise ikişer kat artmıştır. Maalesef 2019 yılında bir önceki yıla göre daha az kayıt gerçekleşmiştir. Buradaki işletme sayıları toplam GESOB üye sayısını ve saha gözlemlerini dikkate aldığımızda oldukça yetersiz gözükmektedir. GTO'nun kayıtlarının artmasına karşı GESOB kayıtlarının olağanüstü bir şekilde az olması GTO'nun Suriye Masası ile önemli bir mesafe kat ettiğini gösterirken, daha önce de belirtildiği gibi esnaf ve sanatkârların hem mikro ölçekli işletmeler olması hem de kayıtlı olmanın Suriyeli işletme sahipleri açısından bir avantaj sağlayabileceğini düşünmüyor olmalarından veya tam tersi kayıt dışı kalmanın daha güvenli olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunu en çarpıcı şekilde ifade ettikleri cümleleri şu şekilde sıralayabiliriz. *Suriye'de "Rejim" korkusuyla mülkiyet güvencesinden yoksun olduklarını, devlet kurumları veya resmi işlemlerle ilgili hep kaygı içinde yaşadıklarını, Türkiye'de de henüz bu önyargılarını aşamayan işletme sahiplerinin hayli fazla olduğunu ve bununla birlikte Türkiye'deki kurumların yardımlarını gördükçe önyargıların kırılmaya başladığını*[118]söylemeleri meselenin başka boyutlarının da olduğunu göstermektedir.

Sayıca az olmasına rağmen orta ölçekli işletmelerin yaygın olduğu grup ise GSO'ya kayıtlıdır. Toplamda 83 tane kayıtlı işletmenin yer aldığı bu grubun diğerlerinden farkı 2018 ve 2019 döneminde kayıt sayısının azalmış olmasıdır. Bu işletmelerin ölçeklerinin daha büyük olmasının yanı sıra dış ticaret konusunda daha yüksek kapasitelere sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu işletmelerin bir kısmı Türkiye dışındaki ülkelerde de yatırımları bulunan işletmelerdir. Saha görüşmesinde Mısır, Senegal, Ürdün, Irak, Lübnan,

Özbekistan, Cezayir, Suudi Arabistan ve hatta halen Suriye'de eşanlı olarak üretimlerine devam ettiren işletmeler ile karşılaşılmıştır.[119]

Tablo 20: Yıllara Göre GSO'ya Kayıtlı Suriyeli İşletmeler

	Suriyeli İşletme Sayısı
2012'den Önce	4
2013	13
2014	20
2015	17
2016	14
2017	12
2018	4
2019	3
Toplam	**83**

Kaynak: GSO Veri Tabanı

Tablo 20'de görüldüğü kadarıyla Suriyeli işletmelerden dört tanesi Suriye Krizi olmadan önce de Gaziantep'te faaliyet göstermektedir. Elbette krizin ardından işletme sayısında önemli bir artış olmuştur. En fazla işletme kurulan yılın 2014, 2015 ve 2016 olduğu, hatta 2017 tarihinde de önemli sayıda işletmenin kurulduğu gözükmektedir. Son yıllarda ise önemli bir gerileme olması oldukça dikkat çekicidir. Elbette bu işletmelerin orta ölçekli işletmeler olduğu dikkate alındığında, üretim ve ihracat potansiyelleri açısından değerlendirilmeleri ve sayılarındaki azalmanın mutlaka araştırılması gerektiği düşünülmektedir. Yine saha çalışmasında *bazı önemli yatırımcıların Mısır'ı, Moldova'yı İtalya'yı ve bazı Avrupa ülkelerini tercih ettiği Gaziantep'te bekledikleri kolaylıkları ve ilgiyi buladıkları ifade edilmiştir.*[120]

Önem derecesi tam olarak tespit edilememiş veya beklentilerinin ve şikayetlerinin ne olduğu açıkça ifade edilememiş olsa da; nihayetinde yatırımcıların Gaziantep'i öncelikli olarak düşünmesine rağmen bu kararlarından vazgeçmesi dikkate alınması gereken bir husustur. GSO bünyesindeki işletmelerin yoğun olarak bu ve buna benzer şeyleri tekrarlaması üzerinde düşünülmesi, şayet bir çözümü bulunabiliyorsa mutlaka her bir işletme için uygulamaya konulması gerekmektedir. GSO'ya kayıtlı firmaların sektörel dağılımına bakıldığında ise yine ayakkabı ve terlik ürünleri, tekstil, plastik ve gıda sektöründe bir yoğunlaşma olduğu gözükmektedir. Bu açıdan

değerlendirildiğinde Gaziantep sanayisinin yoğunlaştığı alanlardan farklı olmayan bir dağılım gerçekleştiği düşünülmektedir.

Şekil 13'e bakıldığında GSO'ya kayıtlı Suriyeli işletmelerin yüzde 24 pay ile en fazla tekstil sektöründe yoğunlaştığı, bunun hemen ardından yüzde 22 ile ayakkabı ve terlik, yüzde 19 ile plastik ve yüzde 17 pay ile gıda sektöründe yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Bu oranların ilerleyen bölümlerde bahsedilecek olan sektörel ihracat payları ile örtüşmesi, buradaki işletmelerin ağırlıklı olarak ihracatı tercih ettiğini belirtmesi[121] gibi ipuçlarını değerlendirdiğimizde; GSO'ya kayıtlı işletmelerin özellikle mercek altına alınması gerektiği söylenebilir. Daha büyük sermaye olarak varsaydığımız bu işletmelerin sorunlarının çözümü Gaziantep'teki ihracat performansı açısından daha yüksek katma değer anlamına gelecektir.

Şekil 13: GSO'ya Kayıtlı İşletmelerin Sektörel Dağılımı

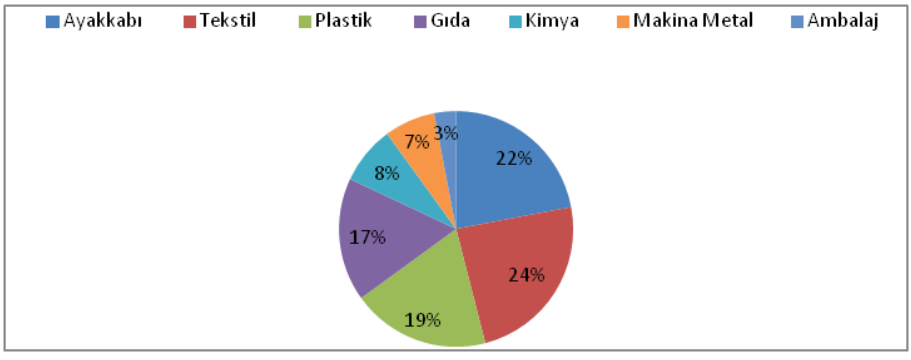

Kaynak: GSO Veri Tabanı, 2018

Meselenin önemini ifade etmek bakımından GSO'ya kayıtlı Suriyeli işletmelerin Kapasite Kullanım Raporu bildirimlerine bakıldığında toplamda 74 işletmenin var olduğu görülmekte, raporda bildirdikleri çalışan sayısının ise ifade ettikleri üretim ve ihracat rakamları ile kıyaslandığında veya sadece bulundukları sektörler dikkate alınsa dahi oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. 74 işletmenin toplamda 604 kişi çalıştırdığı bilgisi oldukça düşündürücüdür. Bu işletmelerin bir kısmı ile yapılan odak grup toplantısında *Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler için çalışma izni almanın ve yasal prosedürünün kendileri açısından sorunlu olduğunu iddia ettikleri tespit edilmiştir. Çalışma izinleri konusunda her bir Suriyeli çalışana karşılık 10 Türk vatandaşı istihdam edilmesi şeklinde yorumladıkları kuralın Türk işletmeler açısından ciddi bir handikap yaratmadığını*

buna karşın kendileri açısından büyük bir sorun teşkil ettiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla sadece çalıştırdıkları Türk vatandaşlarını ve stratejik elemanlarını (genelde mühendis) kayıtlı gösterdiklerini ifade etmişlerdir.[122]

Tablo 21: Kapasite Kullanım Raporu Bildiren İşletmeler

Sektör	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı
Tekstil	18	151
Ayakkabı	16	233
Gıda	13	69
Plastik	14	72
Makine-Metal	5	21
Kimya	6	37
Ambalaj	2	21
Toplam	**74**	**604**

Kaynak: GSO, 2018[123]

Kapasite Kullanım Raporu bildiren işletmelerin yer aldığı sektörlerin aynı zamanda yoğunlaştıkları sektörler olduğu Tablo 21'den anlaşılmaktadır."

Kapasite Kullanım Raporu: Sanayi odalarına kaydolarak sanayi kuruluşu niteliği kazanan özel veya tüzel kişiliklerin kimlik kartı niteliğinde olan ve bu kuruluşların irtibat bilgilerini, üretim konularını ve yıllık üretim kapasitelerini, teknolojilerini, makine parklarını, kullandıkları hammaddeleri, sermaye ve istihdam bilgileri ile benzeri konuları içeren kapasite raporlarını, kuruluşların bağlı bulundukları sanayi odaları düzenlemektedir. Sanayi Odası tarafından görevlendirilen ekspertiz heyeti aracılığıyla firma işyerinde yapılan inceleme ve belgelerin değerlendirilmesi sonucunda düzenlenen kapasite raporları, prosedür gereğince odalarca hazırlandıktan sonra TOBB onayından geçmek zorundadır. Kapasite Raporunun Kullanıldığı Yerler: Yatırım Teşvik Belgesi, Dahilde İşleme İzin Belgesi, Geçici Kabul İzin Belgesi müracaatlarında ve bu belgeler kapsamındaki taahhütlerin kapatılması aşamasında, Sanayi Sicil Belgesi müracaatlarında, Muhtelif İthalat ve İhracat işlemlerinde, Resmi ve özel ihalelerde, Yurtiçi ve yurtdışı kredi teminlerinde, Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılımlarda, Tahsisli veya ithalinde tarife kontenjanı uygulanan hammaddelerin temininde, İmalatçı belgesi alımında, *Vergi incelemelerinde, Kamunun muhtelif amaçlı incelemelerinde kullanılmaktadır.*[124]

Kapasite Kullanım Raporu ile ilgili tüm bu açıklamalar dikkate alındığında GSO'ya kayıtlı işletmelerin 2018 yılında 80 olan toplam sayısının 74'ü

özellikle ihracat, teşvik, kredi, ihale, fuarlara katılım gibi herhangi bir nedenle bu rapora ihtiyaç duymuştur. Burada iki husus önemli görülmektedir. Birincisi, bu işletmelerin ekonomik uyum konusunda önemli bir mesafe kat etmesi (bahsi geçen faaliyetleri yasal ve ekonomik uyumu gerçekleştiren işletmeler yapabilir). İkincisi, Suriyeli yatırımcıların en çok bahsettiği ihracat yaptıkları, vergi ödedikleri ve hatta uluslararası kuruluşların yardım ihalelerine katıldıkları, yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katıldıkları gibi ifadelerin, büyük ölçüde GSO'ya kayıtlı işletmelere ait olduğudur. Buna rağmen iki husus ise oldukça düşündürücüdür: Birincisi 74 işletmenin Kapasite Kullanım Raporları TOBB tarafından onaylanmasına rağmen 2018 yılında Gaziantep'teki Suriyeli işletme sayısının TOBB istatistiklerinde sadece bir tane gözükmesi, ikincisi ise 74 işletmenin çalışan olarak gösterdiği sayının gerçeklerden uzak olmasıdır. Dolayısıyla TOBB Kapasite Kullanım Raporu onayları ile TOBB işletme sayısı istatistikleri arasında bir tutarsızlık olduğu görülmektedir.

4.5.Saha Bulguları

İki aşamadan oluşan saha çalışmasında; ilk olarak GTO, GSO, GAİB ve GESOB kapsamında Suriyeli işletmelerin ölçeği ve yoğunlaştığı sektörler tespit edilmeye çalışılmış, sonrasında ise söz konusu işletmelerin yoğunlaştığı sektörler öncelikli olmak koşulu ile odak grup toplantıları düzenlenmiştir. Odak grup toplantılarında hem Suriyeli hem de Türk işletme sahiplerinin görüşleri dikkate alınarak Suriyeli işletmelerin belirlenen metodoloji kapsamında yapısal özellikleri, sorun alanları ve Gaziantep ekonomine katkıları bağlamında potansiyelleri görülmeye çalışılmıştır.

Suriyeli işletmelere sorulan sorular ve yarı yapılandırılmış mülakat temelinde, metodolojide belirlenen üç ana başlık için veriler derlenmiştir. Gaziantep ekonomisi açısından ortaya çıkan sonuçların oldukça ilgi çekici olduğu ve Suriyeli işletmelerin profili üzerinden oluşturulabilecek politikalara zemin teşkil edebilecek potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.

4.5.1.Yapısal Özellikler

İşletme Ömrü: Suriyeli işletmelerin bir kısmı 2011 öncesi bağlantılara sahip olmakla birlikte ağırlıklı olarak 2014 ve 2015'ten itibaren kurulmuşlardır. İşletme ömrü açısından oldukça genç işletmeler olmakla birlikte bunlar içinde çoğunlukla orta ve küçük ölçekli işletmelerin Suriye'de iken faaliyet gösterdikleri de dikkate alındığında deneyimli işletmeler olduğu söylenebilir. Mikro

ölçekli işletmelerde ise bu durum farklılaşmakta ayakkabı ve triko alanındaki işletmelerin Suriye'de aynı işi yaptığı görülürken, hizmet sektöründeki mikro ölçekli işletmelerin önemli bir kısmının ilk defa Türkiye'de kurulduğu gözlenmiştir.

Yer Seçimi: Gaziantep'in Ortadoğu pazarına (özellikle Suriye ve Irak) ve limana yakınlığı, iklim ve benzer kültüre sahip olması,[125]akrabalık bağları[126] gibi nedenler; işletme sahiplerinin yer seçimini belirlerken dikkate aldıkları faktörler olmuştur. Bunlara ek olarak Gaziantep'teki sektörler ile Suriye Krizi öncesinde yaptıkları ticaret sayesinde şehri ve ekonomik yapıyı tanıyor olmaları, Gaziantep'teki Suriyelilerin ağırlıklı olarak Halep'ten gelmesi ve sektörel benzerlikler varlığı bazı sektörlerdeki işletmeler açısından belirleyici olmuştur. Son olarak işletmelerin bir kısmının halen Suriye'ye satış yapıyor olmasının da bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Buraya kadar tespit edilen yer seçimi gerekçelerinin bölgedeki Suriye'ye yakın olan Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Şanlıurfa ve Mardin illeri içinde öne sürüldüğü tespit edilmiştir.[127]

Faaliyet Alanları ve Deneyimleri: *"Suriyeli işletmelerin ağırlıklı olarak Halep şehrinden gelen işletmeler olduğu ve Halep ile Gaziantep sanayisi arasında ciddi benzerlikler olması nedeniyle işletmelerin tekstil, plastik, kimyasal ve gıda sektörlerinde kolayca yer bulabildiği"*[128]ifade edilmektedir. İşletmelerin sektör tercihi elbette daha önceki deneyimlerinden kaynaklanmaktadır.[129] Gaziantep'e gelmeden önce söz konusu sektörlerde faaliyette olmaları ve *"aynı iş kollarında devam etme istekleri doğrultusunda hareket etmeleri, faaliyetlerini belirlemeleri açısından kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir."*[130]

Genel olarak bakıldığında her ne kadar Halep şehri bir endüstri şehri olarak tanımlansa da Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin sanayi sermayesinden daha çok ticaret sermayesine eğilimli olduğu görülmüştür. *"Suriyeli yatırımcılar sanayi işletmelerini, büyük çaplı yatırımlara ihtiyaç duyması ve görece daha büyük sermaye ve teknoloji gerektirmesi nedeniyle riskli görmektedir."*[131] Burada risk faktörü önemli olmakla birlikte esasında bahsedilen ölçüde bir sanayi işletmesinin gerektirdiği sermaye birikiminden yoksun oldukları gerçeği de gözden kaçmamaktadır.

Building Markets (2017) araştırmasına göre Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin

profilinin İstanbul'daki işletmelerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Suriyeli işletmelerin yüzde 74'ü mikro ölçekli ve yüzde 24'ü küçük ölçekli işletmelerdir.[132] Çok azı ilk defa girişimci olmuş genellikle Suriye'de yaptıkları işleri Türkiye'ye taşımışlardır.[133] UNDP(2019) tarafından 7 il için yapılan araştırmada Suriyeli işletmelerin bir başka ülkede yatırım yapma deneyimine bakıldığında yüzde 95,3'ünün Suriye dışında ilk defa yatırım yaptığı tespit edilmiştir.[134] TEPAV (2018) tarafından 8 il için yapılan araştırmada ise Suriyeli yatırımcılardan ilk defa işletme kuranların oranı yüzde 24,6 olarak tespit edilmiş ve bunların yüzde 74,8'inin hizmet sektöründe yer aldığı tespit edilmiştir.[135] Saha çalışmamızda ise mikro ölçekli işletmeler için bu tespitlerin geçerli olduğu gözlenirken görece daha büyük işletmeler için geçerli olmadığı hatta birden çok ülkede yatırımları olan işletmeler ile karşılaşıldığı bilinmelidir.

Yönetim Yapısı: Genelde aile şirketlerinin ağırlıkta olduğu ve çok ortaklı bir yapı oluştuğu görülmektedir. Aile üyesi kardeşlerin neredeyse tamamının ortak olduğu bu yapıda şirket faaliyetleriyle doğrudan ilgisi olmayan aile üyelerine de hisse verildiği görülmüştür.[136] Bu işletmelerin birinin *küresel ölçekte çalıştığını Mısır, Senegal, Ürdün, Lübnan ve Irak'ta yatırımları olduğunu bir başkasının Özbekistan, Cezayir ve Suudi Arabistan'da da farklı işletmeleri olduğunu ifade ettiği buna rağmen Türk yatırımcılarla ortaklık düşünceleri olmadığını*[137]söyleyebiliriz. Küresel ölçekte faaliyette bulunmalarına rağmen aile şirketi olmaları ve sadece Türkiye'de değil diğer ülkelerde de bu yapının korunması Suriyeli şirketlerin yönetim anlayışının bir örneği olarak gösterilebilir. Küçük ve mikro ölçekli işletmelerde de ortaklık yapısı benzerlik göstermekte Türk yatırımcılarla ortaklık konusuna sıcak bakmamaktadırlar. Türk yatırımcılarla yapılan bazı ortaklık deneyimlerinin başarısız olması nedeniyle bir önyargı oluştuğu farklı işletme yönetim anlayışlarına sahip oldukları oluşabilecek sinerjinin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmektedir. Bunu destekleyen bir başka ifade ise şu şekildedir. *"Krizin başlamasıyla birlikte Suriyeliler Türkiye'ye yaklaşık 2000 triko makinesi getirdiler ve Türk ortaklarla çalışmaya başladılar. İkamet sorunları çözüldükçe Türk ortaklarından ayrılarak kendi işletmeleri ile devam etmeye başladılar. Hatta ellerindeki nakit sermayeyi kullanarak üretim yapmak yerine Türk işletmelerin nakit sorunu ile karşılaştığı anları kullanarak onların ellerindeki malları düşük fiyattan almaya ve yurtdışına satmaya başladılar."*[138] Bir başka önemli ifade ise Türk işletme sahiplerinin itirafıdır; *"Suriyeliler ilk geldiklerinde bize ortaklık teklif ettiler ama biz onlara güvenemedik ne ile karşılaşacağımızı bilemediğimiz için isteksiz davrandık şimdi de onlar işlerini*

yoluna koymaya başladığı için ortaklık fırsatı pek kalmadı."[139] Görüldüğü gibi özellikle mikro işletmelerin emek yoğun sektörlerde Türk işletmeler ile ortak olmak yerine tam tersi onların dezavantajlarını kullanarak sermaye birikimi yapmaya çalıştıklarına dikkat çekilmekte ve Türk işletmelerin de başlangıçta ortaya çıkan fırsatları değerlendiremediği itiraf edilmektedir.[140]

4.5.2.Sorun Alanları

Ölçekleri: Yukarıda da belirtildiği gibi Mısır, Senegal, Ürdün, Lübnan, Irak, Özbekistan, Cezayir ve Suudi Arabistan'da yatırımları bulunan işletmelerle karşılaşılmasına rağmen bu tür işletmelerin sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.[141] Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin kayıt dışı istihdama ağırlık vermesi ve şirket türleri konusunda da ortaya çıkan karmaşık yapı nedeniyle üretim ölçeklerini belirlemek oldukça güç gözükmektedir. Buna karşın saha çalışmasında gözlemlendiği kadarıyla büyük çoğunluğunun küçük ve mikro işletmeler olduğu söylenebilir. Elbette bu ölçek yapısının getirdiği sorunların başında merdiven altı işletmeler ve kayıt dışı istihdam gelmekte ve ekonomik uyum konusunda önemli bir engel olarak görülmektedir.

Çalışanların Sayısı: Suriyeli işletmelerdeki çalışan sayısı ile ilgili bilgi edinmede kayıt dışı istihdam tercihi ciddi bir sorun olmakla birlikte saha çalışmalarında 70 kişiye kadar çalışanı olan işletme ile karşılaşıldığı gibi 400 veya 500 kişi çalıştıran işletmelerin varlığı[142] da iddia edilmektedir. Bu yüzlerce çalışanı olan işletmelerin varlığı ile ilgili iddiaları destekleyebilecek kanıtlar olmadığı ancak *"bazı sektörlerde parça başına üretim esasına ve siparişlerin hacmine göre değişen çalışan sayısının olduğu"*[143]ifade edilmiştir. Elbette burada da yüzlerle değil onlarla ifade edilen çalışan sayıları telaffuz edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise mikro işletmelerin ağırlıklı olduğu işletme ölçeklerinde çalışan sayısının işletme başına 10 kişiden az olduğu düşünüldüğünde, çalışan sayıları ile ilgili iddiaları dikkatle okumak gerekmektedir.[144] Buna ek olarak parça başına üretim, yevmiyeli çalışan, sipariş hacmine göre çalışan sayısının değişmesi düzenli bir istihdamın sağlanması konusunda önemli bir sorun olarak görülmektedir.

TEPAV (2018) tarafından Suriyeli şirketlerin bulunduğu 8 ili kapsayan araştırmasında 5 kişiden az çalışanı olan Suriyeli işletmelerin toplam içindeki oranı yüzde 66 olarak, 5 ila 10 kişi arasında çalışan sayısı olan işletmelerin oranı ise yüzde 32 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar Suriyeli işletmelerin mikro ölçekli işletmeler olduğu tespitimizi destekler niteliktedir.[145]

Çalışanların Uyruğu: Suriyeli işletmelerin Suriyeli çalışan tercihi, çalışma kültürü ve tarzının benzerliği ve kolay iletişim kurma avantajından kaynaklanmaktadır.[146]. Bu araştırmada işletmeler Suriyeli çalışanları özellikle tercih ettiklerini vurgularken bunu da birkaç nedenle açıklamaktadırlar. "İşletmelerin faaliyet alanlarında Suriyeli çalışanların ustalıklarına ihtiyaç duymaları, Türk çalışanların kendilerini tercih etmemesi ve yasal haklarının talebinde ısrarcı olmaları ve elbette Suriyeli çalışanların ortalama 1.400 -1.600 TL bandında düşük ücrete razı olmaları"[147] gibi başlıca etkenler sıralanmaktadır. Bu tür bir bakış açısının işgücü piyasasında tehditler barındırdığı çok açık gözükmektedir. İşgücü piyasası açısından Suriyeli işletmelerin Suriyeli çalışanları ciddi anlamda istismar ettiği ve aynı zamanda Türk çalışanlar açısından da piyasanın bozulma tehlikesi olduğu görülmüştür. Örneğin "*Gaziantep'in Ünaldı semtinde konfeksiyon atölyeleri ve ayakkabı terlik üreticileri yoğunlaşmış durumda ve Suriyeli çalışanların mesleki becerileri ağırlıklı olarak terzilik ve ayakkabıcılık olduğu için burada daha kolay istihdam edilmekte, Suriyeli işletmeler Suriyeli çalışanları oldukça kötü koşullarda çalıştırmakta hatta kadınlar ve çocuklar düşük ücretten uzun çalışma saatlerine razı olmak durumunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra Suriyeli çalışanlardan mesleki becerileri olmayan beden işçisi olarak tanımlananları ise ağır işlerde düşük ücretle Suriyeli işletmelerde çalışmaktadır. Elbette Türk işletmelerde benzer koşullarda Suriyelileri istihdam etmektedir."*[148]

Bir başka araştırmada ise özel sektördeki işletmelerin yüzde 72'si Suriyeli çalışanları sosyal sorumluluk gereği ve Arapça konuşan ülkelerin pazarına girmek için dil avantajından dolayı tercih ettiğini belirtmiştir.[149] Tüm bu ifadeler dikkate alındığında Suriyeli işletmelerin Suriyeli çalıştırması istihdam açısından bir katkı olarak görülse de çalışma koşullarının ağır olması ve güvencesiz istihdam ile karşı karşıya kalmaları üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

Kayıt Dışı İşletmeler ve İstihdam: Suriyeli işletmeleri incelerken oldukça dikkat çeken unsur özellikle de mikro ölçekteki işletmeler başta olmak üzere kayıt dışı çalışmaya olan eğilimleridir. Bunun birkaç nedeni olduğu gözlenmiştir. "*Suriyeli işletmeler genelde küçük işletmelerle ve merdiven altı olarak tabir edilen kayıt dışı işletmelerle ticaret yapmakta, fatura kullanamadıkları içinde kayıtlı işçi çalıştıramamakta, genelde Suriyeli çalışanları tercih etmekte*[150] *ve denetimler sık yapıldığı için sürekli işçi çalıştırmak yerine geçici (günlük, haftalık) istihdama yönelmektedirler."*[151]

"Çalışma izni için ücret ödemeleri, Çalışma izinlerinin alınmasında geçen zamanın uzun olması buna karşılık geçici işlerde çalıştırmak zorunda oldukları için çalışma iznini beklemeye zamanlarının olmadığı da"[152] ifade edilmiştir. Bir araştırmaya göre özel sektörde yalnızca Suriyeli işletmeler değil Türk işletmelerin de Suriyeli çalışan tercih etmesine rağmen sadece yüzde 40'ı çalışma izni için başvurmuştur.[153]

Bir başka sektörde ise *"Suriyeli işletmelerin kayıt dışı istihdam yapmak ve denetimden kaçmak için geceleri çalışmayı tercih ettiği"*[154]ifade edilmektedir. Aslında bu konuda bir başka açıklama ile de karşılaşılmıştır. Bunlardan birinde *"Suriyelilerin yaşam tarzları nedeniyle gece çalışmayı tercih ettiğini ve Suriyeliler için bazı sektörlerin gece vardiyasını düzenlemesi olumlu bir "uyum" süreci*[155]olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşte olanlar enteresan bir şekilde bunun olumlu bir gelişme olduğunu vurgulamakta ve kayıt dışı güvencesiz çalışmanın yaratacağı tehlikeyi dikkate almamaktadır. Bu konudaki problemleri hatırlatarak (örneğin iş kazalarının yaratabileceği sorunlar gibi) kayıt dışı işçi çalıştırmanın yaratacağı tehlikelere dikkat çektiğimizde ise bir başka itiraf ile karşılaşılmıştır. *"Esasında biz düşük işgücü maliyeti sayesinde rekabet edebiliyoruz, kayıtlı işçi çalıştırmak durumunda kalırsak ihracat yapamayız. Bu gün Çin'den gelen bir ayakkabı 8 dolar iken biz bunu daha aşağıya çekebiliyoruz, bizim kazancımız sadece 2 dolar ile sınırlı bu kadar düşük kar marjı ile kayıtlı çalışan istihdam edemeyiz"*[156] şeklindeki açıklama oldukça düşündürücüdür.

Tüm bunlara rağmen Suriyeli çalışanların özellikle 2017 ve 2018 itibari ile giderek Türk işçilerin taleplerine benzer taleplerde bulunmaya başlamalarıdır.[157]*"Son yıllarda Suriyeli ve Türk işçiler arasındaki makas daralmaya başlamış Suriyeli çalışanların ortalama ücreti yaklaşık 2000 TL'ye ulaşmıştır."*[158] Bunu destekleyen bir başka ifade ise *"Suriyeli işçiler ile Türk işçiler arasında ücret ve çalışma saati açısından bir farklılık yok,*[159] *Hatta son zamanlarda triko üretiminde Türk işçi yetişmediği için Suriyeli çalışanlar daha yüksek ücret talep etmeye başladı"*[160] şeklindedir.

Elbette bu gelişmeye rağmen Suriyeli çalışanların kayıt dışı olması işletmeler açısından ciddi bir maliyet avantajı yaratmaktadır. Ayrıca Suriyeli çalışanların da Türkiye'de emekli olmayı planlamadıkları, kayıtlı çalıştıkları takdirde sağlık hizmetlerinden bedava yararlanamayacağı ve Kızılay Kart gibi yardımlardan istifade edemeyecekleri düşüncesiyle kayıt dışı çalışmaya eğilimli olduğu gözükmektedir. Buna karşılık güvencesiz çalışmanın getirdiği risklerden de

ciddi kaygılar duymaktadırlar. "Çalışanların bir kısmı iş bitiminde ücretlerini alamama kaygısı ile çalışmak zorunda kalmaktadır."[161]

Bunların yanı sıra 1 Suriyeli çalışana karşılık 10 Türk çalışan istihdam edilmesi kuralının fiilen işlemediği ve hatta kayıt dışı istihdama neden olduğu ifade edilmektedir. Suriyeli iş adamları özellikle Suriyeli çalışanlara ihtiyaç duyanlar şu şekilde yorumlamaktadır. *"Türk işletme hali hazırda Türk çalışanlara sahip olduğu için ilave bir Suriyeli çalıştırmak onlar açısından çok sorun değil ama biz Suriyeli çalışanlarla devam ederken ve Türk çalışanlar da bizi tercih etmiyorken her 1 Suriyeli işçi karşılığında nasıl 10 Türk çalışan bulabiliriz."*[162] Yapılan bu açıklamalara rağmen Türk çalışan istihdam ettikleri ve fakat yüzde 10 kotasına uymadıkları görülmekte, Türkiye genelinde Suriyeli işletmelerde çalışanların yüzde 67'si Suriyeli iken yüzde 32,9'u Türk vatandaşı olarak tahmin edilmektedir.[163]

Özetle Suriyeli işletmeler kayıt dışı işçi çalıştırma gerekçelerini farklı farklı nedenlerle açıklamaya çalışmakta ama aynı zamanda kayıt dışı istihdam zorunluluklarının kayıt dışı işletme yapısına da neden olduğunu kabul etmektedirler. Yukarıda bahsi geçen kayıt dışılığın gerekçeleri işletmelerin ekonomik uyumu konusunda ortaya çıkacak en temel yapısal engel olarak görülmektedir. Kayıt dışı işletme anlayışı salt iktisadi gerekçelerle değil aynı zamanda psikolojik ve kültürel nedenlerle de karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli işadamlarının yasal statüleri konusundaki belirsizlik nedeniyle *"bir gün nasıl olsa bizi gönderecekler"*[164] şeklindeki kaygıları, *"Suriye'de yaşarken devlet kurumlarına ve yönetime karşı oluşturdukları korkular ve önyargılar,"*[165]*"Suriye'de kayıt dışı çalışmanın yadırganmadığı bir eko-sistemin ve ticaret kültürünün izleri"*[166]gibi nedenlerle de kayıt dışına eğilimli oldukları düşünülmektedir.

BuildingMarkets (2017) tarafından İstanbul ve Gaziantep için yapılan bir çalışmada da bulunan sonuçlar, saha araştırmasındaki bulgularımızı destekler niteliktedir. İşletmelerin bazılarının belediye ruhsatlarının olmaması, vergi ödeme güçlerinin düşük olması, Türk İş Kanunu'nun ve uygulamaların bilinmemesi, muhasebecilerin bilgilerinin yetersiz olması, Bazı işletmelerin yasal işlemleri fuzuli görmesi, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın verdiği çalışma izin süreçleri hakkında detaylı bilgiye sahip olamamak gibi nedenlerle kayıt dışı işletme ve istihdama yöneldikleri belirtilmektedir.[167]

Karşılaştıkları Engeller: Yasal prosedürleri anlamada ve anlamlandırmada yaşadıkları güçlükler karşılaştıkları temel engel olarak tespit edilmiştir. Bu

kapsamda anlamlandıramadıkları unsurlar ise "İşletme sahiplerinin yasal statüsündeki belirsizlik, *geçici koruma altında süreli olarak Türkiye'de olmaları ve her yıl bu süreyi yenilemek zorunda olmaları nedeniyle yaşadıkları tedirginlik, bir yatırımın geri dönüşünün ortalama üç yıl olmasına karşın iş adamlarının ve ailelerinin oturma izni veya çalışma izin sürelerinin bir yıl veya dokuz ay gibi süreli olması, çalışma izinlerini yenilerken birkaç ay izinsiz duruma düşmeleri ve yenileme süresinin uzun olması,*[168] *seyahat izni almada karşılaştıkları güçlükler,*[169] *fuarların ve bağlantılarının çoğu İstanbul'da olmasına rağmen İstanbul için seyahat izni almada daha büyük engeller ile karşılaşmaları ve hatta İstanbul'un farklı ilçelerinde aynı anda faaliyet gösteren işletmenin çalışanlarının şubeler arasında seyahatinin dahi sorunlara neden olduğu, vatandaşlık müracaatlarında iş adamlarına özgü kolaylaştırıcı unsurlar olmadığı, Vatandaşlık müracaatlarında yanımızda çalışan biri kolayca alırken iş adamlarının dördüncü aşamada (güvenlik soruşturması) çok uzun süreler geçmesine rağmen bir netice alamadıkları"*[170]gibi sorunlar sıralanmaktadır.

Yasal prosedürleri anlamada yaşadıkları güçlükleri araştırdığımızda ise konunun esasında bir dil problemi olmadığı fark edilmiştir.[171]"İş adamları açısından bir dil bariyeri söz konusu değildir sadece işgücü açısından dil bariyeri sorundur"[172] şeklindeki ifade farklı toplantılarda da sıklıkla dile getirilmiştir. "*Suriyeli işletme sahipleri serbest piyasa koşullarında çalışmaya yatkın olmasına rağmen Türkiye'deki kurumları tanımamakta, faydalanabilecekleri desteklerin neler olduğunu bilmemekte,*[173] *esasen devlet kurumlarını kendilerine yardımcı olabileceğini düşünememektedirler. İş adamlarının çoğunda devlet kurumları hakkında Suriye'deki yönetimin yarattığı bir önyargı ve korku bulunmaktadır. Türkiye'deki kurumların kendilerine yardımcı olabileceğini bilen iş adamı sayısı belki de yüzde 1 civarındadır."*[174] Bu ifadelere bakıldığında meselenin yasal prosedürlerle ilgili bir yabancı dil probleminden çok Suriye'deki deneyimlerinden kaynaklandığı görülmüştür.

Bunlara ek olarak işletme ortağı kişilerin yasal statülerinin işletmenin geleceği ve yatırımlar açısından sorunlar yarattığını ifade etmişlerdir.[175] Görüşmelerde karşılaştığımız bir işletme sahibi "*Suriyeli bir iş adamı ile ortaklık yaparken ben vatandaşlık aldım ama o alamadı zamanla onun yasal statüsünün belirsizliği işlerin aksamasına neden oldu. Örneğin bir havale geldiğinde o Suriye vatandaşı olduğu için paramızı tahsil etmede sorunlarla karşılaştık. Karşılaştığımız sorunlar büyümeye başlayınca ortaklığımızı sonlandırdık ve o başka bir ülkeye işini taşımak zorunda kaldı."*[176] Para transferi ile ilgili bir başka sorununda

özellikle yurtdışına para gönderme konusunda ortaya çıktığını belirten Suriyeli bir işletme sahibi *"Türk vatandaşlığı olmadığı için para transferlerinde ciddi sorunlarla karşılaştığını"*[177] belirtmiştir. Suriyeli işletmeler banka hesabı açtırma konusunda sorun yaşamadıklarını buna karşın teminat verme konusundaki sorunlar nedeniyle kredi ve kredi kartı almakta sorun yaşadıklarını ve ağırlıklı olarak da para transferlerinde sorun yaşadıklarını ifade etmektedirler.[178]

TEPAV (2018) araştırması Suriyeli işletmelerin yüzde 77,8'i ithalat yaptıklarında ödemelerini bankalar üzerinden yaptıklarını ifade ederken mikro ölçekli işletmelerin ticari ve kişisel banka hesabı açtırmada, yurtiçi para transferlerinde ve teminat mektubu almada güçlükler ile karşılaştığını tespit etmiştir.[179]

Tespit ettiğimiz bu bulgulara ek olarak, TEPAV (2018) araştırması Suriyeli işletmelerin karşılaştıkları engelleri; finansa ulaşım engelinin yüzde 41,5 ile ilk sırada yer aldığını bunun ardından yüzde 22,9 ile vergi oranları, yüzde 17,6 ile iş kanunları, yüzde 14,1 ile kayıt dışı işletmeler, yüzde 12,2 ile gümrük ve ticaret düzenlemeleri, yüzde 10,2 ile işletme lisans ve izinleri, yüzde 9,3 ile politik istikrarsızlık olarak sıralamaktadır.[180]

BuildingMarkets (2018)tarafından yapılan bir araştırmada ise Suriyeli işletmelerin gelecek 6 ay içinde karşılaşabilecekleri engellerin neler olduğunu sıralamaları istediğinde ilk sırada Türk işletmelerle rekabet yer alırken kanunlar, mevzuatlar, bürokrasi ve yasal düzenlemelerin beşinci sırada yer alan bir engel olarak görülmesi, işletmelerin yasal düzenlemeler konusunda giderek daha fazla uyum sağladığı yönünde bir kanaat oluşturmaktadır.[181]

Şirket Türleri: Suriyeli işletmeleri incelerken dikkat çeken en önemli unsur işletmelerin türlerine göre yapılacak bir sınıflandırmanın yanlış çıkarımlara neden olacağıdır. İşletmelerin anonim, limited ve şahıs şirketi olarak sınıflandırılması genel kabul görmüş bir metodoloji olarak kullanılsa da bu durumun Suriyeli işletmeler açısından doğru olmadığı görülmüştür. "İşletme sahiplerinin Türkiye*'deki yasal süreçleri bilmiyor olması nedeniyle Türk vatandaşı mali müşavirlerle çalıştığı ve onların yönlendirmesi ile işletmelerin çoğunlukla şahıs şirketi olarak kurulduğu ifade edilmiştir."*[182]Gerekçeleri ne olursa olsun şahıs şirketi olmaları gelişmeleri önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. En azından limited şirket statüsünde olmalarının getireceği yasal ve kurumsal avantajlar hakkında bilgi eksiklikleri zaman içinde azalmaya başlamış olsa da mevcut yapılarını değiştirme konusunda isteksiz oldukları gözlenmiştir.

Hizmet alımı: *"Yasal prosedürleri bilmedikleri için mali müşavirlerine güvenmek zorunda kaldıkları, zaman zamanda hatalar yaptıkları için ciddi zararlarla karşılaştıklarını belirtirken kamu kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından gerekli ilgiyi göremediklerini teşvikler ve destekler hakkında yeterli bilgiye ulaşamadıklarını"*[183] ifade etmişlerdir.

"Birçok iş adamı Avrupa ülkelerine gitmeyi tercih etmiş, bürokratik işlemlerin zaman alması yatırımcıların tercihini etkilemiştir. Bizim ana pazarımız Arap ve Afrika ülkeleri bu nedenle Avrupa ülkelerinde yatırım yapmayı düşünmüyoruz"[184] şeklinde ifadeler dikkate alındığında birçok yatırımcının karşılaştığı engeller neticesinde başka ülkelere gitme kararı verdiği ve bu noktada ciddi bir sermaye kaybı oluştuğu düşünülmektedir. Bununla ilgili çarpıcı bir örnek, kimyasal ürünler üreten bir işletmenin ifadesi olmuştur. *"Angola'da yeni bir temizlik malzemesi ürünü için Ar-Ge çalışmalarını tamamladık, ürünü piyasada denedik ve çok ciddi başarı elde ettik şimdi bu ürünü Türkiye'de üretip Avrupa'ya satmak istiyoruz ama yasal prosedürler hakkında hiçbir fikrimiz yok."*[185] Görüldüğü gibi Suriyeli işletme sahipleri hali hazırda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetler hakkında hem bilgi hem de yeterli ilginin eksikliğinden şikayet etmektedir. Buna karşın saha çalışmasında fark ettiğimiz durum ise Suriyeliler ve Suriyeli işletmelere dönük hizmetlerin birçoğunun sağlanmasına rağmen hedef kitleyi bilgilendirme konusunda ciddi eksiklikler yaşandığıdır. Türkiye'de KOBİ'ler için yapılan KOSGEB destekleri olan kredi ve eğitime erişim, Ar-Ge ve inovasyon desteği ile bölgesel yatırım destekleri hakkında bilgi sahibi olan işletme oranı yalnızca yüzde 13 olarak tespit edilmiştir.[186]

Bu konuda SEF(2019)tarafından İstanbul ve Gaziantep'te"Ruhsatım" isimli bir proje yürütülmüş ve son derece enteresan sonuçlar elde edilmiştir. Bu program ile Suriyeli işletmelere lisans prosedürleri, kayıt altına alınma, ücretler, çalışma izinleri gibi konularda rehberlik sağlanmıştır. Programa sınırlı sayıda işletme katılmakla birlikte Suriyeli işletmelerin vergilerini ödemeleri durumunda Türk işletmelerle iyi ilişkiler geliştirebileceklerini ve toplumsal uyumun kolaylaşacağı kabul edilmektedir. Çeşitli sektörlerden desteklenen işletmelerin %74'ünün vergilerini program sonrası da düzenli ödediği görülmüştür. Vergi ödemeyen kesime nedeni sorulduğunda ise karların mevcut vergileri karşılamadığını ve muhasebecilerinin nasıl ödeneceğini açıklamadıklarını, vergi-sosyal güvenlik ve muhasebecilere yapılan ödemelerin finansal yüklerinin fazla olduğunu ve bunu ödeyemediklerini gerekçe göstermişlerdir. Bir kısmı ise muhasebecilerinin bilgi ve deneyim eksikleri olduğunu Türkçe dil yeterlilikleri olmadığı için doğru

iletişim kuramadıklarını ifade etmişlerdir.[187]

4.5.3.Potansiyelleri

Hedef Piyasa: *"Suriyeli işletmelerin iç piyasayerine dış piyasayı tercih ettikleri, iç piyasadaki dinamizme ve rekabet koşullarına uyum sağlayamadıkları,[188] yeni pazarlar yaratarak daha önce Gaziantep'in ihracat yapmadığı ülkelere ulaştıkları, ihracat rakamlarının görünenden daha fazla olduğu, Suriyeli işletmelerin ihracat için gerekli yeterliklere sahip olmadığı için Türk firmalar üzerinden ihracat yaptığı; örneğin haftada bir konteynır halı ihracatı yapan bir işletmenin Türk firma üzerinden bunu gerçekleştirdiği ve Suriyeli işletmenin ihracatının verilere yansımadığı vurgulanmıştır."*[189] Bir başka görüşmede ise *"ayakkabı üreten firmalar ihracat yaparken tek başlarına düşük hacimli satış yapmaları ve taşıma maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle yerli bir lojistik firması üzerinden mallarını ihraç ettiklerini"*[190] ifade etmişlerdir.

Suriyeli işletmelerle ilgili en çok vurgulanan nokta hedef piyasalarının dış pazarlar olduğudur. Buna ek olarak *bahsi geçen ihracat rakamlarının ise gerçeği yansıtmadığı esasında istatistiklere yansıyandan çok daha fazla ihracat yapıldığıdır.*[191] Suriyeli işletme sahiplerinin toplam ihracat rakamları ile ilgili bir bilgisinin olmadığı ve kişisel tahminlerde bulundukları tarafımızca tespit edilmiştir. Odak grup toplantılarında fark edilen önemli bir ipucu; işletme ölçeği küçük ve ihracat yeterliliği olmayan işletmeler ile görüşüldüğünde Türk işletmeler üzerinden ihracat yapıldığı iddiası sıklıkla tekrarlanmaktadır. Buna karşın işletme ölçeği görece daha büyük olan işletmelerin bu iddiaları önemsemediği[192] fark edilmiştir.

Dolayısıyla ihracat potansiyeli olan ama küçük hacimli ihracat yapan işletmelerin, toplam ihracata yaptıkları katkı istatistiklere yansımayabilmektedir. *"Suriyeli işletmelerin iç piyasayerine dış piyasayı tercih ettikleri, iç piyasadaki dinamizme ve rekabet koşullarına uyum sağlayamadıkları"* ifadesinin isemikro ölçekli işletmeler için geçerli olmadığı tam tersine Türk üreticilere kıyasla daha agresif rekabet ettikleri tespit edilmiştir. Örneğin *"ayakkabı sektöründe suni deri kullanımı ve düşük ücretli kayıt dışı işgücü ile düşük maliyet avantajlarını iç piyasada rekabet üstünlüğü olarak kullanmaktadırlar. Bu ucuz ve denetimsiz üretimler ile iç piyasayı bozmakta hatta zincir ayakkabı firmalarına mal temin ederek iç piyasada emek yoğun olarak çalışan Türk işletmeleri zor durumda bırakmaktadırlar."*[193] Şeklinde genel bir görüş ortaya çıkması da sürekli ihracat yaptıklarını iddia eden Suriyeli işletmelere karşın Türk işletme sahiplerinin çok daha farklı görüşte olduğunu

göstermektedir. Sonuç olarak işletme ölçeği görece daha büyük olan işletmelerin dış piyasaya çalıştıkları gözlemlenirken özellikle mikro ölçekli işletmelerin iç piyasaya mal sattıkları tespit edilmiştir.[194] Dolayısıyla mikro ölçekli işletmelerin ihracat katkısı olmasına rağmen asıl ihracat yapan işletmelerin GTO ve GSO bünyesinde kayıtlı olan işletmeler olduğu düşünülmektedir.

İhracat Destinasyonu: Gaziantep için yeni pazarlar oluşturdukları iddiası ise iki farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. GAİB verileri dikkate alındığında Suriyeli işletmelerin Gaziantep'in daha önce mal ihraç ettiği ülkelere mal sattığı görülmektedir. Dolayısıyla pazar genişlemesi değil derinleşmesi söz konusudur. Diğer bir açıdan ise trikotaj sektöründe yeni pazarlara ulaşılması bakımından "*Suriyeli işletmelerin yeni pazarlar yarattığı, daha önce Gaziantep'i hiç bilmeyen tacirlerin Suriyeli işletmeler aracılığı ile Gaziantep'e gelerek triko ürünleri satın aldıkları ve Türk işletmelerinde bundan yararlandığı*"[195] ifade edilmiştir. Bunu destekleyen bir başka ifade *ise "ayakkabı sektöründe ihracat dendiğinde İzmir ve İstanbul öne çıkarken artık yabancı alıcıların Gaziantep'e geldikleri*"[196] iddiasıdır.

Sonuç olarak ihracat rakamları ülke bazında incelendiğinde Suriyeli işletmelerin yeni pazarlar yarattığı iddiası için yeterli bir kanıt bulunamamaktadır. Buna karşın sektörel bazda yeni pazar yerine yeni müşteriler buldukları tespit edilmiştir. Suriyeli işletmelerin ağırlıklı olarak Ortadoğu ve Afrika ülkelerine mal sattıkları gözlemlenirken ülke bazında Suriye ve Irak'ın ilk sıralarda yer aldığı söylenebilir.

İnovasyon Kapasitesi: Gaziantep'te Suriyeli işletmelerin ürün bazında başarı hikayelerine bakıldığında ise plastik halı, kadın ayakkabısı ve sabun üretiminde yenilikler getirdikleri tespit edilmiştir. *"Gaziantep'te plastik halı üretimi yeni bir alandır ve bu alanda çalışan 35 Suriyeli işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin bir kısmı aynı zamanda halıları üretecek makineleri de imal etmekte ve Arab ülkelerine ihracat yapmaktadır. Kadın ayakkabısı üretiminde Halep'ten gelen ustalar ile yeni modeller ve rekabetçi tasarımlar yapılabilmektedir. Suriyeliler'den önce Nizip ilçesinde sabun üreten firmaların önemli bir kısmı kapanma aşamasındayken bugün 100'den fazla Suriyeli işletme sabun üretimi yaparak ihracata katkı yapmaktadır."*[197] Bunlara ek olarak saha çalışmasında*"yeni makine ve kimyasal ürün üretimi ile inovasyon yapan yine benzer bir şekilde terlik üretiminde inovatif katkıları olduğunu"*[198] iddia eden işletmelerle karşılaşılmıştır.

Marka Yaratma ve Pazarlama Kapasitesi: Suriyeli işletmelerin markaları iç

piyasada sadece GKAS'e hitap etmekte bu nedenle iç piyasada pazarlama kabiliyetleri yapısal sorunlarla kısıtlanmaktadır. Bu nedenle işletmeler ağırlıklı olarak dış piyasaya yönelmekte ihracat onlar için ayakta kalabilmenin temel koşulu olarak görülmektedir.[199] Bu konuda *"Arapça konuşmalarının yarattığı avantajdan sıklıkla bahsedilmekte ve bunun Gaziantep'in ihracatına katkı sağlayabileceği"*[200] düşünülmektedir. *"Ayakkabı üreten Suriyeli işletmeler dış piyasada Çin ile rekabet ettiklerini fiyat açısından daha uygun koşullar sunduklarını bununla birlikte "Made in Turkey (Türkiye'de üretilmiştir)" ibaresinin kendilerini Çin ile rekabette ciddi ölçüde avantajlı konuma getirdiğini"*[201] ifade etmişlerdir.

Özellikle konfeksiyon, tekstil ve ayakkabıcılık alanında her geçen gün Suriyeli çalışan ve işletmelerin ağırlığı görülmeye başlanmıştır. Bu sektörlerle yapılan görüşmelerde *"Suriyeliler'in geri dönmesi durumunda söz konusu sektörlerde yaratılan ivmenin sona ereceği ve sektörlerin büyük sorunlarla karşılaşacağı"*[202] iddia edilmektedir. Ayrıca özellikle *"ayakkabı ve triko alanında Suriyeli işadamlarının pazarlama konusundaki deneyimlerinin oldukça önemli bir fark yarattığına ve hatta Türk işletmelere de örnek olduklarına"*[203] vurgu yapılmaktadır. Genel olarak bakıldığında marka yaratabilme kapasitelerinin oldukça kısıtlı olduğu Suriye'deki markalarını devam ettirdikleri, dış pazarlama konusunda ise özellikle mikro ölçekli işletmelerin yoğun olduğu sektörlerde Türk rakiplerine kıyasla daha başarılı oldukları gözlemlenmiştir.

Yatırım Planları: İşletmelerin devamlılığı şu ipuçlarına göre değerlendirilebilir. *"Suriyeli iş adamları dil öğrenmeye fırsat bulamadılar ama aileleri Türkçe konuşuyor ve sosyal hayata uyum sağlamış durumdalar,*[204] *çocukların birçoğu Türkiye'de doğduğu için Suriye'yi bilmiyor veya çok küçük yaşta geldikleri için hatırlamıyor,*[205] *kadınlar Türkiye'deki hayatlarını daha özgür olarak gördükleri için eşleri dönmek istese dahi ciddi bir direnç gösteriyor*[206] *aileler çocuklarına Türkçe isimler koyuyor veya var olan isimlerini değiştiriyor. İş adamları olarak biz dönmek istesek dahi ailelerimizi götürmemiz mümkün değil o yüzden artık Türkiye'deki yatırımımızı merkeze alarak yatırım planları düşünüyoruz"*[207] şeklindeki ifadeler Suriyeli yatırımcıların Türkiye'de kalıcı olma istediği olarak yorumlanabilir.

Bu minvalde Suriye'de işler düzelse dahi Gaziantep'teki yatırımlarını devam ettirmek istedikleri ailelerinin Türkiye'de kalmasının kendileri ve çocukları için daha iyi olacağı konusundaki görüşleri sıklıkla tekrarlanmaktadır. Building Markets (2017) İstanbul ve Gaziantep araştırmasına göre Suriyeli işletmelerin yalnızca yüzde 13'ü Suriye'deki Kriz bittiğinde Türkiye'deki faaliyetlerini

tamamen durdurarak geri döneceğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin yüzde 39'u Türkiye'de farklı bir işletme kurmayı planladıklarını söylerken sektör tercihlerinde ise imalat ve perakende sektörü ilk sıralarda yer almaktadır.[208] Ayrıca TEPAV (2018)'ın 8 ili kapsayan araştırmasında ise Suriyeli işletmelerin yüzde 71,7'sinin geri dönmek istemedikleri ortaya çıkmıştır. Türkiye'de başarılı bir işletme kurdukları, Türkiye'de daha iyi bir ekonomik çevre sağladıkları, halihazırda bir kısmının vatandaşlık aldığı ve yine bir kısmının işlerini Avrupa'ya genişletmek istediği gibi nedenlerle Suriye'ye geri dönmek yerine yatırımlarını Türkiye'de sürdürmek istediklerini ifade etmişlerdir.[209]

Gelecek Beklentileri: *"2011 yılındaki Suriye Krizi öncesindeki rakamlara göre Halep'te 270.000 işletme yaklaşık 2,5 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Bu işletmelerin yaklaşık yüzde 70'i Suriye'yi terk etmiştir. Türkiye'ye gelenler arasında yaklaşık 10.000 iş adamı bulunmaktadır. Bunların yarısına dahi yasal statü verilmesi durumunda GKAS için büyük bir istihdam imkanı ortaya çıkacaktır."*[210] Bu iddia edilen rakamların ne kadarının gerçekleşebileceği bilinmemekle birlikte saha çalışmalarında karşılaştığımız işletme sahiplerinin neredeyse tamamının Suriyeli çalışanları istihdam ettiği görülmüştür.[211]

Bununla birlikte teşviklerden yararlanmak için Türk çalışan da tercih edildiğine rastlanmıştır. Örneğin *"1 Türk'e karşılık 1 Suriyeli çalıştırma şeklinde planlanan bir teşvikten yararlanmak için her iki tarafı da kayıtlı çalıştırdığını söyleyen bir işletme sahibi; bu yöntemin hem kayıtlı çalışan sayısını artıracağını hem de Suriyeli işletmelerin Türk çalışanların istihdamına katkı yapabileceğini düşünmektedir."*[212] Suriyeli işletmelerin gelecekte daha fazla istihdam yaratabilecekleri konusunda önemli iddiaları bulunmakla birlikte Türkiye'de her geçen gün daha fazla kabul gördükleri konusunda da ortak bir kanaat bulunmaktadır. Burada ilginç bir ifade ise *"ilk geldiğimizde Gaziantep'te komşularımız bizimle iletişim kurmazken şimdi bizi tanıdıkça daha yakın davranmaya başladılar. Hatta Suriyeliler bahsi geçtiğinde rahatsızlıklarını dile getirirken tanıdığımız Suriyeliler iyi insanlar ama.. şeklinde konuşmaları giderek daha fazla duyuyoruz."*[213] Bu ve buna benzer ifadelerin artması onların Gaziantep'te birlikte yaşama konusundaki umutlarını artırdığından bahsedilmektedir.

Sürdürülebilirlik: Gaziantep'teki Suriyeli işletmeler dendiğinde çoğunlukla işaret edilen sektörün ayakkabı ve terlik sektörü olduğunu söyleyebiliriz. İşletmelerin bu alandaki başarısının iki temel nedeni olduğu iddia edilmektedir. *"Birincisi, ayakkabı sektöründe el işçiliğinin önemli bir unsur olması, özellikle*

de kadın ayakkabısı üretiminde Suriyeli işletmelerin en büyük avantajının bu sektörde mahir Suriyeli çalışanlara kolayca ulaşması, ikincisi ise ürettikleri ürünleri daha önce kullandıkları dış ticaret bağlantıları sayesinde kolayca başka ülkelere pazarlayabildikleridir. Suriyeli işletmelerin yaklaşık yüzde 98'inin ihracata yönelik üretim yaptığı"[214] ifade edilmiştir. *"Suriyeli işletmeler ayakkabı ihracatında Türk malı ibaresinden önemli ölçüde yararlandıklarını ve müşteri potansiyellerini arttırdıklarını"*[215] vurgulamaktadır. Bu iddianın aksine Türk ayakkabıcılar ise *"Suriyeli ayakkabıcılar suni deri kullanarak daha kalitesiz ve daha ucuz ayakkabılar yaptığını, bunları da Türk malı olarak dış piyasada satarak Türk malı algısını bozduğunu"*[216] ifade etmiştir. Suriyeli işletmelerin getirdiği yenilikler konusunda en fazla iddialı oldukları sektörün ayakkabıcılık olduğu gözlenmiştir. Buna karşılık sektörde katkıları ve başarıları konusunda oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Bir taraftan emek yoğun ve düşük ücret temelli ucuz üretim, diğer taraftan düşük kaliteli ve ucuz ayakkabı algısının hem Türk hem de Suriyeli işletmeler tarafından kabul edildiği tespit edilmiştir. Buradaki tek farklılık işletme ölçeği büyüdükçe bu tartışmanın ortadan kalktığı gerçeğidir. Dolayısıyla mikro ölçekli işletmeler açısından mevcut yapının sürdürülebilirliği oldukça tartışmalıdır.

4.6.Suriyeli İşletmelerin Gaziantep İhracatına Katkıları

Suriyeli işletmelerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri Türkiye'deki üretim ve ticaret eko-sisteminin farklı olmasıdır. Bununla birlikte işletmelerin yasal yükümlülükleri hakkında hem bilgi sahibi olmadığı hem de bilgi edinme konusunda isteksiz davrandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla dış ticaretlerini Türk firmalar üzerinden sağlama konusunda bir taraftan *"kolay yolu tercih ettiklerini ticarete değil daha çok üretime yöneldiklerini"*[217] ifade ederken diğer taraftan *"TİM tarafından yapılan en başarılı ihracatçılar listesinde Gaziantep'ten firmalar yer almakta ve 2017 ve 2018 yıllarında bunlardan biri Suriyeli işletmedir"*[218] şeklinde olumlu bir örneğe de işaret etmektedirler. Görüldüğü gibi yasal yükümlülüklerini yerine getirerek ihracata odaklanan ve önemli işler yapan işletme örneği ile karşılaşıldığı gibi, tam tersine bu konuda oldukça isteksiz davranan işletmelerin çoğunlukta olduğu gerçeği de sıklıkla vurgulanmaktadır.

İddia edilen ihracat rakamları Suriyeli işletme sahiplerinin spekülatif tahminlerinden ibaret gözükmekle birlikte Gaziantep ihracatının son yıllardaki yükselen performansının salt Suriyeli işletmelere mal edilmeye çalışılmasına kadar varan yorumların sakıncalı olduğu tespit edilmiştir. Elbette buradaki

kafa karışıklığını gidermenin yolu daha detaylı istatistiklerin kamuoyu ile paylaşılmasıdır.

Suriyeli işletmelerin "istatistiklere yansımayan" ihracatları üzerinden yapılan abartılı yorumların, işletmeler için uygulanabilecek politikalarınyanlış seçilmesine neden olabilecek potansiyel taşıdığı düşünülmektedir.

Gaziantep özelinde Suriyeli işletmelerin yüzde 98'inin ihracat yaptığı yorumu gerçekçi olmadığı[219] gibi Suriyeliler ile birlikte Gaziantep ihracatına yeni ülkeler de dahil edildi yorumu bir o kadar gerçeklerden uzaktır. Suriyeli iş adamları ihracatta yeni ülkeler değil daha önceden Gaziantepli iş adamlarının ihracat yaptığı ülkelerde yeni müşteriler kazandırmaktadır. Saha çalışmalarında tespit edildiği kadarıyla ihracat yapan işletmeler daha çok küçük ve orta ölçekli olanlardır. Bunlar içinde yasal yükümlülüklerini yerine getiremediği için Türk işletmeler üzerinden mallarını dış pazarlara ulaştıranların da olduğu tespit edilmiştir. Özellikle mikro ölçekli işletmeler ayakkabı sektöründe iç piyasa ağırlıklı çalışırken az da olsa ihracat yapabilmektedir.

Ayakkabı ve terlik sektöründe ihracatı belirleyen ve katkı yapan işletmeler GESOB bünyesinde değil GSO ve GTO bünyesinde kayıtlı olan işletmelerdir. Triko sektöründe ise mikro ölçekli işletmeler çoğunlukla ihracat odaklı çalışmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli işletmelerin katkısı tartışılırken hem ölçekleri hem de bulundukları sektörlerin konumlarına göre detaylandırılmalarında yarar bulunmakta, toptancı bir yaklaşımdan uzak durulması gerekmektedir.

Tablo 22: Yıllara Göre Gaziantep'teki Suriyeli İşletmelerin İhracat Performansı

Yıllar	İhracat Değeri (Dolar)	Değişme (%)
2011	2.659.051	
2012	4.280.415	61
2013	19.477.121	355
2014	53.130.832	173
2015	126.463.662	138
2016	200.712.845	59
2017	239.350.308	19
2018	285.249.719	19
2019	321.609.143	13

Kaynak: GAİB Veri Tabanı

Tablo 22'de görüldüğü gibi *Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin ihracatı 2011 yılında yalnızca 2. 659.051 dolar iken 2019 yılında 321. 609 143 dolara ulaşmış olması dikkate değer bir gelişme olarak kabul edilmekte*dir. Bununla birlikte Gaziantep'te Suriyeli işletmelerin 2015 yılından itibaren ihracata önemli katkılar yapmaya başladığı ihracat değerinin yükseldiği buna karşılık bu yıldan itibaren ihracat hacmindeki artışın görece daha düşük olduğu izlenmektedir. Bunun başlıca nedeni işletme sayılarındaki ilk baştaki artışın giderek zayıflamasıdır. Dolayısıyla başlangıçta işletme sayısındaki hızla artışa paralel önemli bir ihracat artışı gözlemlenirken zamanla işletme sayısına bağlı potansiyele yaklaşıldığı görülmektedir. Bundan sonraki aşamada ihracat katkılarının yükselmesinin ise daha profesyonel pazarlama ve kapasite artırımları ile ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Bir başka deyişle kendi çabaları ile ulaşabilecekleri sınıra yaklaşmaya başlamışlardır. İhracat artışının yalnızca işletmelerin çabalarına bırakılmaması yasal yükümlülüklerindeki eksikleri tamamlamaları konusunda yardımcı olunarak ve desteklere veya teşviklere ulaşmalarının önünün açılması ile Gaziantep ekonomisine katkıları yükseltilebilecektir. Elbette mesele sadece yasal yükümlülüklerinden ibaret görülmemekte işletmelerin yapısal sorunlarının çözümü noktasında bilgilendirilmeye veya danışmanlıklara da ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tablo 23: Gaziantep'in Toplam İhracatı ile Suriyeli İşletmelerin İhracatının Karşılaştırılması (Bin Dolar)

	Toplam İhracat	Suriyeli İşletmeler	Suriyeli İşletmelerin Payları (%)
2011	4.759.952	2.659	0,001
2012	5.579.875	4.281	0,001
2013	6.515.194	19.477	0,003
2014	6.658.802	53.131	0,008
2015	6.630.321	126.464	0,019
2016	6.418.991	200.711	0,031
2017	6.580.702	239.350	0,036
2018	6.872.020	285.257	0,042
2019	7.471.526	321.659	0,043

Kaynak: GAİB Veri Tabanı.

Tablo 23'te Gaziantep'in toplam ihracatının 2019 yılı itibari ile 7,4 milyar doları aştığı görülmektedir. 2019 yılı toplam ihracatının her 1000 doları içinde Suriyeli

işletmelerin payı 43 dolar olarak gözükmektedir. Suriyeli işletmelerin ihracat performansındaki önemli artışa rağmen toplam içindeki paylarının özellikle 2016 yılından itibaren çok ciddi değişiklik göstermediği görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta Gaziantep'in toplam ihracatının 2013 yılından itibaren durgun seyretmesine rağmen Suriyeli işletmelerin ihracatının olağanüstü artış göstermesidir.

Tablo 24'te tespit edildiği gibi Suriyeli işletmelerin ihracat değerlerindeki değişim 2012-2018 dönemi itibariyle her yıl Gaziantep'in toplam ihracat rakamlarındaki artışın üstünde seyretmiştir. Hatta 2015 ve 2016 yılında Gaziantep'in toplam ihracatında bir önceki yıla kıyasla gerileme yaşanırken aynı yıllarda Suriyeli işletmelerin ihracatı sırasıyla yüzde 138 ve yüzde 58,7 artış göstermiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ise Gaziantep ihracatında yeniden bir artış başlamış sırasıyla yüzde 2,5 ve 4,4 düzeyinde pozitif yönde gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu sınırlı düzelmelere kıyasla aynı yıllarda Suriyeli işletmelerin ihracat performansı Gaziantep toplam ihracatının üzerinde sırasıyla yüzde 19,3 ve 19,2 ile istikrarlı artışını sürdürmüştür.

Tablo 24: Toplam İhracat Değişimi İle Suriyeli İşletmelerin İhracatındaki Değişimin Karşılaştırılması (%)

	Toplam İhracat	*Suriyeli İşletmelerin İhracatı*
2012	17,2	61,0
2013	16,8	355,0
2014	2,2	172,8
2015	-0,4	138,0
2016	-3,2	58,7
2017	2,5	19,3
2018	4,4	19,2
2019	9	12,8

Kaynak: GAİB Veri Tabanı

Son dönemler itibari ile ihracat değişimleri açısından yapılan kıyaslamada genel gidişatı değiştiren bir yıl olmadığı gözükmektedir. 2019 yılında Gaziantep'in toplam ihracatı yüzde 9 artarken Suriyeli işletmelerin ihracatı daha yüksekbir gelişme göstererek yüzde 12,8 artışa ulaşmıştır. Dolayısıyla Suriyeli işletmelerin performansının 2017 yılından itibaren göreli olarak yavaşladığı buradan da gözükmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi yeni çözümler sunulmadığı takdirde

işletmeler potansiyel performanslarına yaklaşmış gözükmektedir.

Tablo 25: 2019 Yılında Suriyeli İşletmelerin En çok İhracat Yaptığı ilk On Ülke

Ülkeler	Paylar (%)
Suriye	0 , 27
Irak	0 , 17
Suudi Arabistan	0 , 12
Sudan	0 , 05
İran	0 , 05
Libya	0 , 05
Yemen	0 , 04
İsrail	0 , 03
B . A . E	0 , 02
Kuveyt	0 , 01

Kaynak: GAİB Veri Tabanı,2019.

Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin yaklaşık 120 ülkeye mal ihraç ettiği tespit edilmiştir. İhracat rakamlarının çoğu düşük hacimli olmasına rağmen sahip oldukları network dikkate değer düzeyde bir potansiyel demektir. Suriyeli işletmelerin en çok ihracat yaptığı ülkenin yaklaşık yüzde 27 ile Suriye olması ürün desenleri ve markaları açısından kendi vatandaşlarına hitap ettiği anlamında yorumlanabilir.[220] 2010 yılında Gaziantep'in Suriye'ye ihracatı yaklaşık 120 milyon dolar iken 2019 yılında yaklaşık 383 milyon dolar olmuştur. İlk bakışta bu kadar büyük bir artış Suriyeli işletmelerle ilişkilendirilmiş olsa da 2019 yılındaki Suriyeli işletmelerin Suriye'ye ihracatının yaklaşık 85 milyon dolar olduğu bunun da toplam ihracatın yüzde 22'sine karşılık geldiği bilinmelidir.[221] Yapılan bir araştırmada, Gaziantep ve Mersin illerinin Çad ve Güney Sudan'a 2010 yılından önce ihracat yapmadığı halde Suriyeli işletmeler ile birlikte bu ülkelere ihracat yaptığı, ayrıca Gaziantep'in Suriye'ye ihracatının da Suriyeli işletmeler birlikte olağanüstü bir artış gösterdiği 2010-2017 döneminde yüzde 285'lik artışın bunu destekleyen bir veri olduğu iddia edilmektedir.[222] 2010 yılında Çad ve Güney Sudan'a Gaziantep'ten ihracat olduğu gibi Suriyeli işletmelerin Çad'a ilk ihracatı 2015 yılında gerçekleşmiş, Güney Sudan'a ise sadece 2017 yılında yaklaşık 67.000 dolarlık ihracat yapmışlardır.[223]

Tablo 25'te görüldüğü gibi Irak'a yapılan ihracatın payı yüzde 17 ve Suudi Arabistan'a yapılan ihracatın payı ise yaklaşık yüzde 12'dir. Söz konusu bu ülkelerden Irak 2019 yılı Gaziantep'in toplam ihracatının yaklaşık yüzde 27'sini almakta, Suriye yaklaşık yüzde 5 ve Suudi Arabistan ise yaklaşık yüzde 4

olarak hesaplanmaktadır. Bu oranlar 2018 yılında Irak için yüzde 29, Suriye için yüzde 6 ve Suudi Arabistan için yüzde 3,3'tür. Buradan hareketle Suriyeli işletmelerin toplam ihracatta ülke bazında önemli bir fark yaratamadığı buna karşılık Gaziantep'in mal sattığı bazı ülkelerde yeni müşterilere ulaştığı düşünülmektedir.

Suriyeli işletmelerin ihracatı hakkında detaylı istatistiklere bakılmadan yapılan yorumlar İşletmelerin katkısını artırmadığı gibi Suriyeli işletmeler ile ilgili yapılan bu hatalı yorumlar ekonomik uyum konusundaki çalışmaların da yanlış çıkarımlar yapmasına neden olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Bununla birlikte Suriyeli işletmelerin ihracat destinasyonunda ilk on içindeki ülkelerin çoğunun Ortadoğu ülkeleri olması ana ihracat destinasyonu hakkında bilgi vermektedir. Sonuç olarak Suriyeli işletmeler ihracatlarının yarıdan fazlasını Suriye başta olmak üzere Irak ve Suudi Arabistan'a yapmaktadır.

Tablo 26: Gaziantep'teki Suriyeli İşletmelerin İhracatının Sektörel Dağılımı (Dolar)

Ürün Adı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tekstil Ürünleri	1.691.004	3.235.890	6.926.184	28.205.302	51.904.954	86.726.832	63.632.515	80.851.917	114.937.420
Deri ve Deri Mamulleri	114.172	140.073	4.595.992	6.935.269	18.066.190	29.348.182	41.320.021	64.792.611	78.067.747
Gıda Ürünleri		228.106	558.835	4.236.180	19.370.518	20.961.392	57.298.378	62.087.560	47.081.869
Kimyevi Madde	528.534	560.297	1.723.501	6.807.469	15.249.492	31.869.843	37.294.584	42.740.049	37.779.043
Makine ve Taşıt ve Aksamları	61.658	30.466	4.388.800	1.531.104	4.549.506	6.645.353	10.861.511	12.531.906	14.610.779
Demir Çelik ve Diğer	94.203	12.535	633.616	747.581	3.663.358	7.520.883	6.028.750	5.238.158	10.220.800
Ağaç Mamul ve Orman Ürünleri	89.221	8.152	4.497	1.048.561	6.005.943	7.743.789	12.843.407	6.107.898	6.603.676
Elektrik ve Elektronik	17.101	55.679	415.419	2.873.966	6.273.369	7.735.853	6.373.831	4.612.165	5.025.925
İklimlendirme Sanayi	55.348	2.290	87.727	278.153	725.099	1.262.571	1.516.799	1.855.502	2.679.028
Çimento, Cam, Seramik	6.704	1.942	1.969	355.036	574.681	611.268	434.574	1.468.955	2.720.413
Diğer	559	-	370	34.339	53.522	129.796	107.453	364.281	371.416
Genel Toplam	**2.659.051**	**4.280.415**	**19.477.121**	**53.130.832**	**126.463.662**	200.712.845	239.350.308	285.249.719	321.609.143

Kaynak: GAİB Veri Tabanı,2019

ICMPD
International Centre for Migration Policy Development

Tablo 26 Suriyeli işletmelerin ihracatının sektörel dağılımını göstermektedir. Bu kapsamda Tekstil, Deri ve Deri Mamulleri, Gıda Ürünleri ve Kimyevi Ürünler ilk sırada yer almaktadır. Burada Gaziantep'in toplam ihracatındaki sektörlerin ilk sıralarına bakıldığında bir tek Deri ve Deri Mamullerinin olmadığı diğerlerinin büyük ölçüde benzerlik gösterdiği[224] tespit edilmiştir. 2011-2019 dönemine dikkat edildiğinde Suriyeli işletmelerin ihracatlarının sektörel dağılımında önemli bir değişiklik olmadığı fark edilecektir. Bazı yıllarda sektörlerin sıralamasında küçük oynamalar olsa dahi ana eğilimin değişmediği söylenebilir. Buradan hareketle Suriyeli işletmelerin faaliyet alanlarının sabitlenmiş olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla sektörelbazda Suriyeli işletmeleri kapsayan bir politika uygulamasının adres olarak kullanabileceği sektörlerin Tablo 12'de yer alan sektörler olacağı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörlerin payları ve bazı detaylar ise Şekil 14'te gösterilmiştir.

Şekil 14: Suriyeli İşletmelerin İhracatlarının Sektörel Payları

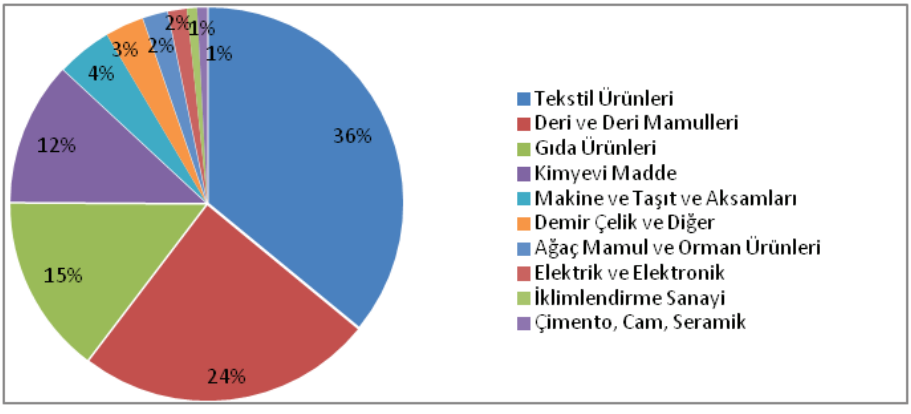

Kaynak: GAİB Veri Tabanı,2019.

Suriyeli işletmelerin 2019 yılı itibari ile toplam ihracatının yaklaşık yüzde 36'sıtekstil ürünlerinden oluşmaktadır. Bunları da kendi içinde ayrıştırdığımızda toplam tekstil İhracatının yaklaşık yüzde 50'sinin halı ihracatı olduğu görülecektir. Geriye kalanın yüzde 33'ü tekstil hammaddesi ve yüzde 17'sinin hazır giyim ve konfeksiyon olduğu hesaplanmıştır. İkinci sırada yer alan deri ve deri mamulleri ihracatı ise yaklaşık yüzde 24'lük bir paya sahiptir ve büyük ölçüde ayakkabı, terlik ve ayakkabı tabanından oluşmaktadır. Gıda ürünleri ihracatı toplam ihracatın 15'ine karşılık gelmektedir. Bu ihracatın yaklaşık yüzde 64'ü hububat ve bakliyat ihracı ve geriye kalanı kuru ve yaş sebze-meyve

ihracından oluşmaktadır.[225]

Saha çalışmalarında karşılaştığımız iddialı bazı şirketlerin de yer aldığı kimyevi ürünler ihracatının payı yaklaşık yüzde 12 olurken inovatif çalışmalar konusunda başarılı olduklarını iddia eden birkaç büyük firmanın yer aldığı makine ve taşıt aksamları sektörünün payı ise yaklaşık yüzde 4 olarak gözükmektedir.

5.Sonuç ve Genel Değerlendirme

GKAS'in 2011 Suriye Krizi sonrası Türkiye'ye gelmesi ile birlikte onlar için yapılan olağan dışı harcamalar ve kamu bütçesine yükleri temel tartışma konusu olmuştur. GKAS, GBM'lerden şehirlere dağılmaya başladığında ise ekonomi üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Bu konudaki tartışmalar GKAS'in işgücü piyasasındaki olumlu veya olumsuz etkileri çerçevesinde ilerlerken zaman içinde makroekonomik göstergelere etkileri de literatürde yer almaya başlamıştır. 2014 ve 2015 sonrası ise GKAS'in içindeki girişimciler ve sermaye sahiplerinin de olumlu bir etki olarak tartışmalarda yerini almaya başladığı görülmektedir. Gelinen noktada Türkiye'deki GKAS'in ekonomik etkilerini konu edinen literatüre bakıldığında *enflasyon*, *işsizlik*, *dış ticaret* ve *yatırımlar* açısından değerlendirildiği, bu konularda ampirik uygulamalara, raporlara ve anket temelli çalışmalara ağırlık verilmeye başlandığı söylenebilir.

Bu araştırmada literatürde odaklanılan başlıklar için Gaziantep konu edilmiş ve il nüfusunun yaklaşık yüzde 22'sini oluşturan GKAS'in ve Suriyeli yatırımcıların ekonomik etkileri ve potansiyelleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere Gaziantep sanayisinin ekonomideki payı Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu için daha çok "sanayi şehri" olarak anılmaktadır. Son dönemlerde ise "Gastronomi Şehri" unvanıyla öne çıkmaya başlayan Gaziantep'in hizmet sektörü açısından da önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Gelişen ekonomisi ve Türkiye ortalamasının üzerinde olan çoğu makroekonomik göstergeleri ile dikkat çeken şehrin GKAS açısından da fırsatlar sunduğu düşünülmektedir.

Gaziantep'in yarattığı katma değerdeki değişim ve kişi başına düşen gelir artışı ile bir büyüme dönemi yaşadığı görülürken özellikle GKAS'in sayısının arttığı 2013-2015 döneminde diğer yıllara kıyasla daha yüksek bir artışa ulaştığı görülmüştür. Elbette bunun nedenini salt GKAS'in yoğunlaşmasına bağlamak doğru olmamakla birlikte 2011 Suriye Krizi'nin ve GKAS akınının akabinde gerçekleşmesi Suriyeliler'in etkisinin olabileceği düşüncesini de gündeme getirmektedir.

Bir taraftan artan geliri diğer taraftan artan nüfusu ile büyüme sürecinde olan Gaziantep'e GKAS'in de eklenmesi ile birlikte ortaya çıkan talep şokunun enflasyon üzerinde baskı yaptığı görülmektedir. Enflasyon sepeti içerisinde gıda fiyatlarının artışını GKAS'e bağlamak için yeterli kanıt bulunmadığı ve

şehrin turizm potansiyelindeki artışında bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte kira artışlarının GKAS'den kaynaklandığı düşüncesi ise daha akla yatkın gözükmektedir.

İşsizlik göstergelerine bakıldığında ise içinde Gaziantep'in de yer aldığı TRC1 Bölgesi'nde özellikle Suriyelilerin sayısının arttığı yıllarda diğer yıllara kıyasla daha düşük işsizlik oranı olduğu gözükmektedir. Suriyelilerin ezici çoğunluğu vasıfsız işlerde kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla işsizlik oranları tartışması yerine Suriyelilerin kayıt dışı çalışmasının getirdiği sakıncalara odaklanılmasında yarar bulunmaktadır.

Gaziantep'in dış ticaret hacmi sürekli olarak artmakla birlikte yakalanan ivmede Suriyeliler'inde katkısı olduğu sıkça dile getirilmektedir. Bu iddiaların fazla iyimser olduğu şehrin geçmişten gelen bariz bir dış ticaret üstünlüğü olduğu bilinmektedir. Dış ticaret konusundaki yapısal sorun ürün desenindeki kısıtlılıktır. Daha çok halıcılığın ve tekstilin öne çıktığı dış ticarette ikinci sektör gıdadır. Uzun yıllardır bu iki sektörün dış ticaretin taşıyıcı kolonları olduğu, Suriyelilerin istihdamında da önemli paya sahip oldukları düşünülmektedir. Dolayısıyla Suriyeli işgücünün bu sektörlere katkı yapma potansiyeli olduğu, ancak Suriyeli yatırımcıların söz konusu sektörlere ivme kazandıracak potansiyele sahip olmadığı düşünülmektedir. Buna karşın Suriyeli işletmelerin önemli avantajlara sahip olduğu sektör deri ürünleridir. Gaziantep açısından söz konusu sektöre yaptıkları katkı, mesleki becerileri ve inovasyon kapasiteleri dikkate alındığında hem Suriyelilerin istihdamı hem de ihracat katkıları bakımından dikkate değer bir fırsat barındırmaktadır.

Gaziantep'te daha çok işgücü olma potansiyeli ve kamu harcamalarına yansıyan maliyetleri ile tartışılan Suriyeliler büyük ölçüde şehir merkezinde yaşamaktadır. 15 yaş altı olan Suriyelilerin ihtiyacı olan eğitim ihtiyacı önemli bir sorun alanı olarak dururken, düşük eğitim seviyeleri ile kayıt dışı ve vasıfsız işgücü olma konumları nedeniyle düşük kazanç elde etmeleri, başka sorunların kaynağı haline gelmiştir. Yaşamlarını idame ettirmekte güçlük çeken Suriyeliler'in Suriye'deki kazançlarına da bakıldığında oldukça yoksul kesimler oldukları da görülmektedir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konumları kısa vadede değişmeyeceği ve ekonomik yardıma bağımlılıklarının uzun süre devam edeceği gözükmektedir.

Suriyeli işgücünün eğitimli olanlarının dahi vasıfsız işgücü olarak iş bulabilmesi ayrı bir sorun alanı olarak dururken mevcut halleri ile yaratabilecekleri katma

değerde sınırlı olmaktadır. Gaziantep'te her ne kadar 152.107 Suriyeli çalışan olduğu tahmin edilmiş olsa da elde ettikleri kazancın yetersiz olması ve desteklerle yaşamlarını sürdürmeye çalışmaları kalkınma sürecindeki rollerini kısıtlamaktadır. Söz konusu kitlenin asgari geçim şartlarını dahi sağlamakta güçlük çektiği göz önünde bulundurulduğunda kalkınmanın en önemli gereksinimi olan sermaye birikimi ve girişimcilik konularında ciddi eksikleri olduğu kabul edilmektedir. Suriyelilerin işgücü piyasasına uyumunun gecikmesinin de bu eksikliklerini gidermelerini engellediği söylenebilir.

Dolayısıyla mevcut halleri ile işgücünün kalkınma sürecine doğrudan değil dolaylı bir etkisi olabileceği, üretim maliyetlerinin düşmesini sağlayarak bir çıktı artışı yaratabileceği ve bunun dışında yapabileceklerinin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık sayıları görece daha az olsa da Gaziantep'teki Suriyeli girişimciler ile Suriyeli işletmelerin kalkınma sürecinde ve özellikle istihdam ile ihracat noktasında merkezi bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Gaziantep'teki GKAS'in ağırlıklı olarak Halep'ten gelmesi ve bu gelenlerin içerisinde tüccar, girişimci, yatırımcı gibi sermaye sahiplerinin olması gözden kaçırılmaması gereken bir avantajdır. Halep'teki sektörel dağılım ile Gaziantep'teki yerleşik sektörler arasında benzerlik olması da önemli hususlardan biri olarak görülmektedir. Özellikle Suriye Krizi öncesinde de var olan ticari ilişkilerin uyum sürecinin kolaylaşmasını sağladığı düşünülmektedir.

Gaziantep'te 2019 yılsonu itibari ile 3.225 Suriyeli işletme GTO, GESOB ve GSO'ya kayıtlı gözükmektedir. Bu işletmeler ağırlıklı olarak 2015 yılından itibaren artmaya başlamış ve gelinen noktada Türkiye'de kalıcı olacakları beklentileri ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Gaziantep'i tercih etmelerindeki en başta gelen nedenin coğrafi yakınlık olduğu düşünülen bu işletmelerin, faaliyet alanları ile Gaziantep'teki yerleşik faaliyetlerin kesişmesi ve şehrin uygun bir eko-sistem sunabilmesi de ilave bir tercih nedenidir.

GTO'ya kayıtlı işletmelerin ana faaliyet alanları başta gıda olmak üzere ayakkabı-terlik, tekstil ve turizm sektörüdür. Bu işletmeler hem iç piyasaya hem de ihracata yönelik üretim yapmakta işletme ölçeği küçüldükçe iç piyasaya daha fazla ağırlık vermektedir. GESOB bünyesinde kayıtlı olan işletmelerin ise mikro ölçekli olduğu ve sınırlı miktarda ihracat yaptıkları tespit edilmiştir. Burada da ayakkabı ve trikotaj sektörleri ihracat konusunda öne çıkmaktadır.

Özellikle mikro ölçekli ayakkabı ve triko üreticilerinin rekabeti bozucu işletme yapısının, yerli işletmeler açısından sorun yarattığı görülmektedir. Bu işletmelerin kayıt dışı çalışarak daha düşük maliyetle iç piyasaya mal satabilmeleri yerli işletmeler açısından eleştiri konusu olmaktadır. GSO'ya kayıtlı işletmeler ise görece daha düzenli iş yapmakta ve ağırlıklı olarak ihracata yönelmektedir. Bu işletmelerde de kayıt dışılık söz konusu olmakla birlikte ihracat odaklı olmaları ve teşviklerden yararlanma istekleri kayıt dışı çalışma alanlarını sınırlamaktadır. GSO'ya kayıtlı Suriyeli işletmeler içinde faaliyet alanları diğerleri ile benzerlik göstermektedir. Buradaki işletmeler ayakkabı, tekstil (halıcılık), plastik (ayakkabı tabanı, terlik) ve gıda sektörü ağırlıklı çalışmaktadır.

Suriyeli işletme sahiplerinin en çok dile getirdikleri konu ihracat konusundaki başarılarıdır. Elbette bu konuda iddialarını destekleyecek bazı kanıtlara ulaşılmış olsa da görece daha büyük işletmelerin asıl ihracatçılar olduğu tespit edilmiştir. Suriyeli işletmelerin neredeyse tamamının ihracat odaklı olduğuna dair iddiaların resmi rakamlarla kıyaslandığında tutarsızlıklar içerdiği görülmüştür. Burada dikkat çeken husus işletme ölçeği büyüdükçe ihracat katkılarının da arttığı tersi olduğunda da iç piyasaya çalıştıklarıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Suriyeli işletmelerin ihracat hacimlerinin büyümesine paralel olarak ihracat artış oranlarında bir yavaşlama olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle işletmeler mevcut imkanlar dahilinde ihracatla büyüme süreçlerinde kapasitelerinin sonuna yaklaşmakta ve ilave desteklere gereksinim duymaktadırlar. Gaziantep'in yapmış olduğu her 1000 dolarlık ihracatın 43 dolarını bu işletmeler yaparken bu katma değerlerini artırabilmek için iş adamlarına özgü ikamet ve seyahat kısıtlarının hafifletilmesini beklemektedirler.

İşletmeler ağırlıklı olarak Suriye, Irak ve Suudi Arabistan olmak üzere Ortadoğu ve Afrika ülkelerine ihracat yapmaktadır. Mallarını sattıkları ülke sayısı 120 olarak tespit edilmiş, Gaziantep'e yeni pazarlar getirmeseler de yeni müşteriler kazandırdıkları görülmüştür. Söz konusu bu ülkelere tekstil, ayakkabı, deri ve gıda ürünleri başta olmak üzere ihracat yaptıkları dikkate alındığında buradaki potansiyellerinin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir.

6.Öneriler

Göç ve kalkınma bağlamında Suriyeli işletmelerin merkezi öneme sahip olduğu düşüncesinden hareketle başlatılan bu çalışmada "Sürdürülebilir Girişimcilik Eko-Sistemi" kapsamında Suriyeli işletmelerin kalkınma sürecine katkılarını arttırabilmenin yolları araştırılmıştır. Gaziantep özelinde yapılan bu araştırmada fark edilen önemli bir husus Suriyeli işletmeler gerçeğinin illere göre farklılık göstermesidir. Dolayısıyla bir ilden elde edilen verilerle Türkiye genelini temsil edecek çıkarımlar yapılmasında sakıncalar bulunmaktadır. Görüldüğü kadarıyla GKAS ve işletmeler farklı illere dağılırken yerleştikleri illerin öne çıkan ve kendileri açısından da avantajlar sağlayan özelliklerini dikkate almaktadır. Örneğin Gaziantep'e yerleşen işletmeler ve GKAS Gaziantep'teki öne çıkan sektörlerde mesleki becerilere sahipken Şanlıurfa'dakiler tarım ve gıda sektörünün ağırlıklı olması nedeniyle yerleşmektedir. Yine İstanbul'u tercih eden işletmeler büyük ölçekli ve ihracat odaklı iken Kilis'tekiler küçük ölçekli ihracat yapan ve Suriye'ye pazarına yakınlığı avantaj olarak kullanan işletmelerdir.[226]

Burada önemli olan husus yerleşme gerekçeleri ne olursa olsun Suriyeli işletmelerin kalkınma sürecindeki rollerini arttırabilmenin yollarını aramaktır. Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin iki önemli katkısı dikkate değer gözükmektedir. Bunlardan birincisi ihracat potansiyeli ikincisi ise istihdam potansiyelidir. Gaziantep'te 3000'den fazla Suriyeli işletmenin olması ve kaba bir hesapla her birinin ortalama 10 kişi çalıştırdığı varsayımı ile 30 000 kişilik bir istihdam yarattığı söylenebilir. Bu işletmelerin özellikle GKAS'i çalıştırması ise şehirdeki Suriyelilerin işsizliği artırdığı "algısı"nı hafifletme ve uyum sürecini kolaylaştırma potansiyeli bulunmaktadır.

Suriyeli işletmelerin bu stratejik katkılarının daha artırılabilmesi için işletmelerin yapısal özelliklerinin, sorun alanlarının ve potansiyellerinin tespit edilmesi ve buna uygun ulusal ve yerel politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak bu çerçevede hazırlanan araştırmamızda elde edilen bulgular ışığında bazı öneriler şu şekilde sıralanmaktadır.

Masa başı çalışmalarımız ve saha deneyimlerimiz ölçüsünde görülen ilk problem, Suriyeli işletmelerle ilgili ulusal düzeydeki istatistiklerinin yetersizliğidir. Buna ek olarak istatistiklerdeki eksiklikleri dikkate alarak yapılan anket çalışmalarının ise yerleşik metodolojiden farklı olması gerekmektedir.

Şöyle ki Suriyeli işletmelerin büyük ölçüde kayıt dışı olması, anket sonuçlarının da tutarsız olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla işletme sayıları, türleri, ölçekleri, çalışanları ve sermaye miktarları gibi verilere ulaşılabilmesi için yerel düzeydeki sanayi, ticaret meslek odalarının ilgili birimlerinin deneyimlerinden yararlanılması ve kayıtlı istatistikler dışındaki bilgilerin değerlendirilmesi araştırmaların menzilini güçlendirecektir.

Söz konusu odaların kayıtlarının dahi yetersiz olduğu gerçeğinden hareketle ilk önerimiz yerel düzeyde istatistik veri tabanlarının Suriyeli işletmeler için geliştirilmesi ve kamuoyu ile paylaşılmasıdır. Bu noktada odaların rollerinin güçlendirilmesi kayıt ve denetim konusunda yetkilerinin arttırılması gerekmektedir. Örneğin Gaziantep'te bir işletme meslek odasına kayıt olabildiği gibi ticaret odasına da kayıt olabilmekte veya her ikisinde de kaydı bulunabilmektedir. Ortaya çıkan yetki ve kayıt karmaşası bazı durumlarda meslek odalarının denetimlerini zayıflatabilmektedir. Bir başka örnekte ise işletme sahibi reel olarak faaliyet göstermeyen bir işletme kurarak kayıt yaptırabilmekte ve ikamet alabilmek veya mülk edinebilmek için işletmenin tüzel kişiliğinden yararlanmaya çalışmaktadır. Tüm bunlar dikkate alındığında işletmeler hakkında istatistiki verilerin güvenilirliği de azalmaktadır.

İşletmelerin ölçekleri; faaliyet alanlarını, istihdam ve ihracat potansiyellerini sınırladığı gibi karşılaştıkları sorunların da değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin ölçekleri temelinde teşvik, destek ve denetim mekanizmalarının değişmesi ve işletme sahiplerinin düzenli olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, mikro ölçekli işletmelerin denetimde ihmal ediliyor "algısı" normal koşullarda küçük veya orta ölçekli işletme statüsünde olması gereken bir işletmeyi kayıt dışı çalışmaya özendirmekte ve potansiyel teşvik imkânlarından yararlanmasını engellemektedir. Yine benzer şekilde işletmeler şahıs şirketi olarak kalmanın kayıt dışını kolaylaştırdığı düşüncesiyle limited şirket statüsüne yanaşmamakta bunun sonucu olarak da yeterli desteğe ulaşamamaktadır.

Suriyeli işletmelerin büyük ölçüde aile işletmesi olarak çalışması ve Türk işletme sahipleri ile işbirliğine sıcak bakmamaları potansiyellerinin azalmasına neden olmaktadır. Her iki tarafında özellikle ihracat konusunda işbirliği yapmasını kolaylaştıracak bir eko-sistemin sağlanması yarar sağlayacaktır.

Ayrıca Suriyeli işadamlarının ikamet alabilme kaygısıyla neredeyse tüm aile üyelerini işletmeye ortak etme çabaları, dışarıdan biri ile işbirliğini zorlaştırmakta

ve bu durum Türk işletmelerin çekincelerini arttırmaktadır. Dolayısıyla ikamet ve seyahat konusundaki engellerin azaltılması Suriyeli işadamlarının işbirliği konusundaki önyargılarını azaltacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle Suriyeli bir işletme sahibinin ikamet sorunu yaşıyor olması para transferlerinde sorunlara neden olmakta, bu kişi ile ortak olmak isteyenler açısından da statü sorunu riskli görüldüğü için girişimler akamete uğrayabilmektedir.

İşletmelerin çalışanlarına düzenli bir iş imkânı sağlamak yerine kayıt dışı, geçici ve düşük ücretli iş imkanı sunuyor olması GKAS'in Suriyeli işletmeler tarafından da istismarına yol açmaktadır. İşletmeler ise çalışma izni prosedürlerini ve 1 Suriyeli çalışana karşılık 10 Türk çalışan olması kuralını gerekçe göstererek GKAS'i geçici ve kayıt dışı istihdam edebildiklerini ifade etmektedirler. Elbette kayıt dışı çalışma düzenlerinden dolayı hem teşviklere müracaat edemediklerini hem de ihracatlarını başka şirketler üzerinden faturalandırdıklarını da belirtmektedirler. Ayrıca, kayıt dışı istihdamın azaltılması yönündeki düzenlemelerin kayıt dışı işletmelerin sınırlandırılmasını sağlayacağı da düşünülmektedir.

İhracat yapan işletmeler için kolaylıklar sağlayacak tedbirlere gidilirken iç piyasaya çalışan işletmeler için daha sıkı denetim gerektiği düşünülmektedir. Özellikle mikro ölçekli işletmelerin rekabeti bozucu faaliyetlerinin kısıtlanması, yerel işletmeler için geçerli kuralların sektördeki tüm işletmeleri kapsadığı yönündeki kararlılığın uygulamalara yansıması, toplumsal uyumu kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir.

Gaziantep özelinde Suriyeli işletmelerin ayakkabı, triko ve sabun üretiminde inovatif katkıları olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu katkılarının geliştirilmesi ve tescillenmesi hususunda yeterli bilgi sahibi olmayan işletmelerin marka yaratabilme vizyonları da oldukça sınırlı gözükmektedir. Dolayısıyla yerel ölçekte ürettikleri inovatif ürünlerin dış pazarlara ulaşabilmesi için gerekli yasal süreçlerin ve bilgilendirmenin yapılabilmesi için işletmelerle kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Son olarak Suriyeli işletmelerin Türk işletmelerden farkı olmadığı, aynı yasal prosedürlere, vergilere, teşvik imkanlarına sahip oldukları konusunda her iki kesiminde ikna edilebileceği uygulamaların örnekleri ile sürekli bir bilgilendirme yapılması gerekmektedir. İşletmelere uygulanan yasal süreçlerin şeffaf, adil ve etkin uygulama örneklerinin yazılı ve görsel medya araçları üzerinden hem yerli hem de Suriyeli işletmelere ulaştırılması, toplumsal uyum önündeki engel olarak görülen algıların değişmesine katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

EK 1: METODOLOJİ

Göç ve kalkınma perspektifinden bakıldığında GKAS ve yatırımcıların yerleştikleri şehirlerin kalkınma süreçlerinde aktif rol alabilme kapasiteleri olduğu düşünülmektedir. Özellikle ihracat odaklı yenilikçi ürünler üretebilmeleri, ihracat destinasyonlarına katkıları ve yeni müşteriler kazandırabilmeleri, mesleki becerileri gibi dikkate alınması gereken pozitif yönleri ile değerlendirilmeleri durumunda, kalkınma süreçlerine daha belirgin katkılar yapabilecekleri görülmektedir.

GKAS'in salt ucuz işgücü olarak değerlendirilmesi, sahip oldukları girişimci potansiyeline gölge düşürmektedir. Suriye'nin birçok kentinden gelenler arasında sermaye sahibi yatırımcılar ve iş bağlantı potansiyeli yüksek girişimciler de bulunmaktadır. Elbette işgücü dışında kalan bu kesimin potansiyellerini kullanabilmesi uygun bir eko-sistemi de zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada Suriyeli yatırımcıların dikkate alındığı ve bütüncül bir kalkınma hedefi olan "Sürdürülebilir Girişimcilik Eko-Sistemi" önerilmektedir.

Suriyeli yatırımcıların karşılaştıkları eko-sistemin, kapsayıcı olması ve yatırımcıların sahip oldukları potansiyelleri kullanmalarına imkân tanıyabilecek adil rekabet koşullarını sunabilmesi arzu edilen ilk koşul olarak görülmektedir. Bahsi geçen bu eko-sistemin sürdürülebilir olması ise Suriyeli yatırımcıların ve işletmelerin ekonomik uyum derecesine bağlı olacaktır. Bir başka deyişle sürdürülebilir olmanın temelinde ekonomik uyum yatmaktadır.

Şekil 15: Sürdürülebilir Eko-Sistem

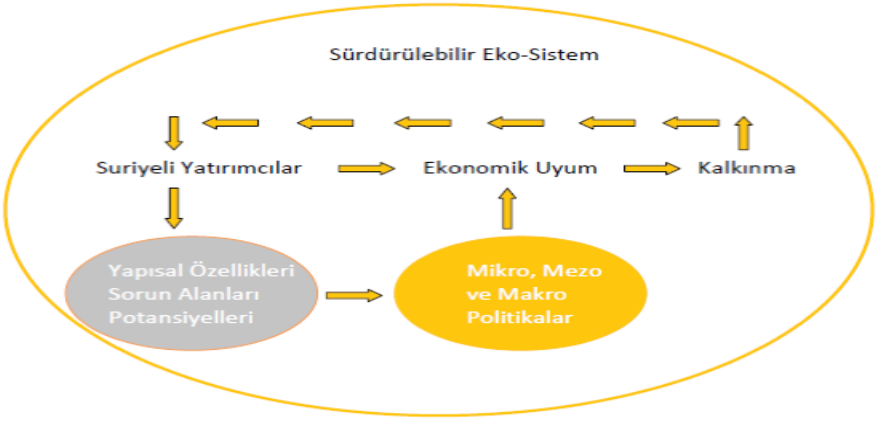

Şekilde görüldüğü gibi Suriyeli yatırımcılar ekonomik uyum sağladıkları takdirde kalkınma sürecine katkı yapmakta ve ortaya çıkan kalkınma da genel ekonomiyi olumlu etkilerken kendileri içinde sürdürülebilir bir ekosistem yaratabilmektedir. Buradaki döngünün devam edebilmesi ise şekilde gri alan olarak belirlenen başlıkların tespit edilmesine ve bu başlıklara ilişkin ekonomik uyum hedefli mikro, mezo ve makro politikaların uygulanmasına bağlı olmaktadır.

Suriyeli yatırımcıların illere göre farklı sektörlere dağıldıkları gözleminden hareketle, yoğunlaştıkları iller başta olmak üzere il bazında ekonomik uyum ve kalkınma sürecindeki hedeflere uygun olan öncelikli sektörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Öncelikli veya stratejik sektörler olarak değerlendirilebilecek sektörlerin tespiti ile birlikte ilgili sektörlerde Suriyeli yatırımcıların gri alan olarak tespit edilen başlıklara göre incelenmesi önerilmektedir. Yukarıda Tablo 15 olarak da yer verilen aşağıdaki tabloda gri alanlar olarak belirlenen başlıklar ve ilişkili alt başlıklar ise şu şekilde tasarlanmıştır:

Yapısal Özellik	
	İşletme Ömrü
	Yer Seçimi
	Faaliyet Alanları
	Deneyim
	Yönetim Yapısı
Sorun Alanı	
	Ölçekleri
	Çalışanların Sayısı
	Çalışanların Uyruğu
	Kayıt dışı İşletmeler
	Kayıt dışı İstihdam
	Karşılaştıkları Engeller
	Şirket Türleri
	Hizmet Alımı
Potansiyel	
	Hedef Piyasa
	İhracat Destinasyonu
	İnovasyon Kapasitesi
	Marka Yaratma ve Pazarlama Kapasitesi
	Yatırım Planları
	Gelecek Beklentileri
	Sürdürülebilirlik

Gri alandaki alt başlıkların tespit edilmesi ve incelenmesi sürecinde istatistiki verilerin yetersizliği ve konularla ilgili hazırlanan raporların kullandıkları örneklemlerin yetersizliği tüm illeri yansıtabilecek sonuçlara ulaşılmasını engellemekte, çoğu kez sübjektif veya tutarsız yorumlara neden olmaktadır. Bu nedenle gri alanların incelenmesi için il bazında (yatırımcıların yoğunlaştığı iller) yüz yüze görüşme ve odak grup toplantıları ile yarı yapılandırılmış mülakat teknikleri kullanılarak alan çalışması uygulanması gerekmektedir.

Alan çalışmasında görüşmeler yerli ve Suriyeli gruplarla ayrı ayrı yapılmalı ve illerin kamu kurumları ve her iki kesimi de temsil eden sivil toplum kuruluşları ile değerlendirme toplantıları yapılması saha bulgularının teyit edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Hedeflenen başlıklar kapsamında belirlenen öncelikli sektörlerin tespit edilmesi ile birlikte Suriyeli yatırımcıların sahip oldukları işletme ölçeklerine göre ilave bir sınıflandırma daha yapılması gerekmektedir. İşletme ölçeklerinde ortaya çıkan farklılıklar gri alanlardaki tartışmaları da değiştirmekte, ekonomik uyum konusunda en sorunlu kitlenin mikro ve küçük ölçekli işletmeler olduğu gözlenmektedir.

Buraya kadar anlatılan saha çalışma süreci makro politikaların geliştirilmesi açısından yeterli ipucu sağlamakla birlikte mezo (bölgesel) ve mikro (işletme ve sektör) politikalar için daha detaylı araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda öncelikli sektörlerde yer alan Suriyeli işletmeler için gri alanların sınırlandırdığı ve ölçek farklılıklarının dikkate alındığı bir anket uygulaması yapılması önerilmektedir. Buna ek olarak Bölge'de sürdürülebilir bir girişimcilik ekosistemi için girişimcilik, sürdürülebilirlik ve kalkınma bağlamında farkındalık çalışmalarının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Sahadan elde edilen bulguların ise ekonomik uyum hedefine uygun mezo ve mikro destek ve yönlendirme politikalarının geliştirilmesi bakımından yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak uygun veri setlerinin hazırlanması tamamlandığında Suriyeli yatırımcıların ekonomik etkilerinin ampirik analizlerle değerlendirilmesi aşamasına geçilebilecektir.

Literatürde yaygın olarak kullanılan farkların farkı (difference in difference) yöntemi ve eğilim skorlarının eşleştirilmesi (propensityscorematching) analizleri ile Suriyeli yatırımcıların göç ve kalkınma bağlamındaki ekonomik uyum süreçleri için uygulanan politikaların etki haritalarına ulaşılacaktır.

Tüm bu aşamalar gerçekleştirildiğinde sürdürülebilir eko sistem için yol haritaları tespit edilmiş olacak ve ekonomik uyumun hızlandırılması için hazırlanan destek sistemlerinin ve kaynak dağılımının etkinliği arttırılacaktır.

Son Notlar

1 TEPAV, (2019), *https://www.tepav.org.tr/upload/files/1345630741-9.Suriye_Krizi_Turkiye_Ekonomisini_Nasil_Etkiler.pdf*, Erişim Tarihi, 11.12.2019

2 Akgündüz. Y.E., Van den Berg, M., veHassink, W., (2015), The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis, Discussion Paper, No. 8841, IZA, s. 9-15

3 Esen, O., ve Oguş-Binatlı, A., (2017), The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects, Social Sciences, 6, s. 10

4 Bahçekapılı, C., ve Çetin, B., (2015), The Impacts of Forced Migration on Regional Economies: The Case of Syrian Refugees in Turkey, Intenational Business Research, 8, s. 14

5 Ceritoğlu, E., Gürcihan-Yüncüler, H.B., Torun, H., ve Tümen S., (2017), The Impact of Syrian Refugees on Natives' Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from A Quasi-Experimental Design, Discussion Paper, No. 9348, IZA, s. 4-5

6 GİGM, (2020),www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim Tarihi 01.02.2020

7 GTO, (2015), İçimizdeki Suriye, www.gto.org.tr/uploads/1553073990-245279.pdf , Erişim Tarihi 11.12.2019

8 Suriyelilerin eğitim düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yapılan anketlerin gözlem sayılarına göre lisans eğitimi oranı farklılaşabilmektedir. Gaziantep için yapılan bir akademik çalışmanın anket sonucuna göre Suriyelilerden üniversite mezunu olanlarının oranı yüzde 17,7 olarak tespit edilmiştir (Sönmez ve Mete,2015: s.237). Bu iddianın teyidi için GİGM verilerine bakıldığında, Gaziantep'te toplam Suriyeliler'in içinde lisans mezunu olanların oranının yüzde 1 olduğu görülmüştür. Anketlerin elde ettiği sonuçların yapılan gözlemlere bağlı olması zaman zaman bu tip tutarsızlıklara neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle GİGM veri tabanında ki bilgileri dikkate aldığımızda yapılan çalışmalarda işgücünün eğitiminden ziyade mesleki becerilerinin dikkate alınmasında yarar bulunduğu düşünülmektedir. Örneğin, Gaziantep'te Suriyeli işgücünün eğitim seviyesi oldukça düşük olmasına rağmen saha çalışmamızda ayakkabı sektöründeki mesleki becerilerinin yüksek olduğu konusunda fikir birliği olduğu tespit edilmiştir

9 Üstün, N., (2015), Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu: Sorunlar ve Öneriler, Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu, s.6-7.

10 Bu durumun bir algıdan ibaret olduğuna dair iddiaları içeren raporlar bulunmakta ve gerekçe olarak da yabancıların yoğun olduğu illerde işsizlik oranının belirgin ölçüde yükselmediği hatta bazı illerde düştüğü şeklindeki veriler sunulmaktadır. Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsayan TRC1 bölgesi açısından da işsizliğin düştüğüne dair veriler bulunmakta, raporun ilerleyen bölümünde paylaşılmaktadır. Burada öncelikle bilinmesi gereken durumun Suriyeliler'in enformel sektörlerde kayıt dışı çalışıyor olmasıdır. Bu sektörlerdeki işletmelerin de büyük ölçüde kayıt dışı olması nedeniyle yabancıların yerli işçileri ikame etme derecesi hakkında fikir yürütmek oldukça zor gözükmektedir. Dolayısıyla işsizlik artış veya azalışının tek nedeni olarak yabancıların gösterilmesinin ciddi sakıncaları bulunmaktadır.

11 Del Carpio X.V. ve Wagner M., (2015), The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market, Policy Research Working Paper, World Bank, s.3-4

12 Kaymaz, T. ve Kadkoy, O., (2016), Syrians in Turkey- The Economics of Integration, Expert Brief Regional Politics, Alsharq Forum, s. 5-6

13 TİM, (2020),https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html, Erişim Tarihi, 21.01.2020

14 GAİB Genel Sekreterliği İKA Veri Talebi kapsamında sunulan istatistikler, Erişim Tarihi, 17.01.2020

15 Lordoğlu,K., Kıroğlu, M.M. ve Tanyılmaz K., (2004), Türkiye'de Enformel İstihdam ve

Yabancı Kaçak İşgücü, UGİNAR Proje Raporu, İstanbul, s.2-6.

16 Bu araştırma kapsamında Gaziantep'te yapılan saha görüşmelerinde son yıllarda Suriyeli işçilerin taleplerinin arttığı, daha yüksek ücret aldıkları, ilk geldikleri döneme kıyasla razı oldukları koşulları artık kabul etmedikleri, özellikle yerli işçi bulmanın zor olduğu sektörlerde piyasa ücret düzeyinin üstünde ücret taleplerinin işverenler tarafından kabul edildiği tespit edilmiştir.

17 Altunç, Ö.F., Ucan, O., Akyıldız, A., (2017), Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisi'nde İşsizlik, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Researcher; SocialScienceStudies, Cilt 5, Sayı. 8, s. 201

18 Koyuncu, A. (2016), Nimet mi? Külfet mi? Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar, İçinde, Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, Ed. Esen, A. ve Duman M., s. 121

19 FEMİSE, (2019), The Long Term Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy: An Input-Output Similation, EU-FEMİSE Project, FEM 43-05, s. 29-30

20 GTO, (2018), Faaliyet Raporu 2018 s. 8, www.gto.org.tr , Erişim Tarihi: 01.11.2019.

21 GAİB,(2020),https://www.gaib.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html?y=2011&m=12&u=-1, Erişim Tarihi, 21.01.2020

22 GSO, (2019), www.gso.org.tr , Erişim Tarihi, 13.11.2019

23 GSO, (2019), www.gso.org.tr , Erişim Tarihi, 13.11.2019

24 TÜİK, (2019),www.biruni.tuik.gov.tr/bölgeselistatistik , Erişim Tarihi, 10.11.2019

25 TÜİK, (2018), Nüfus ve Demografi İstatistikleri, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi, 10.11.2019

26 GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

27 TÜİK, (2019),http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, Erişim Tarihi, 01.11.2019

28 TÜİK, (2019),http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, Erişim Tarihi, 01.11.2019

29 TÜİK, (2019),www.biruni.tuik.gov.tr/bölgeselistatistik , Erişim Tarihi, 10.11.2019

30 TÜİK, (2019),https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, Erişim Tarihi, 10.12.2019

31 TÜİK, (2019),www.biruni.tuik.gov.tr/bölgeselistatistik , Erişim Tarihi, 10.11.2019

32 TÜİK, (2019),https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik,Erişim Tarihi, 10.11.2019

33 UNESCO, (2020),https://en.unesco.org/creative-cities/gaziantep, Erişim Tarihi, 02.02.2020

34 TÜİK, (2020),https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik, Erişim Tarihi, 02.02.2020.

35 GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

36 TÜİK, (2020),https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik, Erişim Tarihi, 02.02.2020.

37 TÜİK, (2020),https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik, Erişim Tarihi, 02.02.2020.

38 SGK, (2018), SGK İstatistik Yıllıkları, www.sgk.gov.tr, Erişim Tarihi, 11.11.2019

39 AÇSHB, (2019),Yabancı Çalışma İzni İstatistikleri, www.ailevecalisma.gov.tr, Erişim Tarihi, 11.11.2019

40 GSO, (2017), Hazır Giyim Sektör Raporu, www.gso.org.tr , Erişim Tarihi, 04.11.2019

41 Arslan, İ, Bayraktutan, Y., ve Eren, M.V., (2015), Suriye'den Gelen Göçün Yerel Ekonomiye Etkileri: Gaziantep İli Örneği,Disiplinler arası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ,s. 244

42 GİGM, (2020),https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim Tarihi, 01.02.2020

43 GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

44 AFAD, (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında: 2016, s.112,www.afad.gov.tr ,

Erişim Tarihi, 10.10.2019.

45 Arslan, İ., Bozgeyik, Y., ve Alancıoğlu, E., (2016), Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği, Cilt 3, Sayı 4, s. 145-146.

46 SABR ve MDN, (2015), Suriyeli-Türk Uyumu: Gaziantep'teki Suriyelilerin ve Türklerin Uyumu Araştırması, s.15-27

47 AFAD, (2017), Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, s.21,www.afad.gov.tr , Erişim Tarihi, 10.10.2019.

48 GİGM,(2020),https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim Tarihi, 01.02.2020

49 UNHCR, (2019), "Syria Regional Refugee Response: Turkey",

https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113#_ga=2.74781653.617358690.1577753357-446029556.1577753357, Erişim Tarihi, 13.12.2019.

50 AFAD, (2019c), "Suriye Krizinde Öne Çıkan Başlıklar: 2011-2014", https://www.afad.gov.tr/inforgrafikler, Erişim Tarihi, 11.12.2019

51 Kızılay, (2019), Suriye İnsani Yardım Operasyonu, Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Kasım 2019, www.kizilay.org.tr , Erişim Tarihi, 12.12.2019

52 GTO, (2019), Peki Ya Bundan Sonra?, Suriye Masası Raporu, s.13-14.

53 Kızılay, (2019), Suriye İnsani Yardım Operasyonu, Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Kasım 2019, www.kizilay.org.tr , Erişim Tarihi, 12.12.2019

54 AFAD, (2017), a.g.e., s.31,www.afad.gov.tr , Erişim Tarihi, 10.10.2019.

55 Bu sayı GTO (2019) çalışmasında 127.970 kişi olarak belirtilmiş bunlarında yaklaşık yüzde 60'ının eğitime kazandırıldığı ifade edilmiştir. GİGM veri tabanına göre 196.338 olarak tespit edilen çocuk sayısı dikkate alındığında eğitim hizmetinden yararlanamayan önemli sayıda çocuk olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır.

56 GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

57 AFAD, (2017), a.g.e., s. 52,www.afad.gov.tr , Erişim Tarihi, 10.10.2019

58 Türk Kızılay ve WFP, (2019), Refugees in Turkey: Livelihoods Survey Findings, Ankara, Turkey, s.13

59 GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

60 AFAD (2017) Raporunda yapılan araştırmaya göre Gaziantep'teki Suriyelilerin yüzde 84,6'sı çalışmıyor şeklinde

tanımlanmakta, Dolayısıyla AFAD tarafından yapılan anket çalışması ile GİGM resmi verileri arasında ciddi bir farklılık bulunmaktadır.

61 TÜİK, (2020),https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik, 15.01.2020

62 Türk Kızılay ve WFP, (2019), a.g.e., s.25

63 AFAD, (2017), a.g.e., s. 55

64 SABR ve MDN, (2015), a.g.e., s.9

65 AFAD, (2017), a.g.e., s. 57

66 IOM, (2018), a.g.e., s. 3

67 AFAD, (2017), a.g.e., s. 65

68 CEİC, (2020)https://www.ceicdata.com/en/indicator/syria/gdp-per-capita,Erişim Tarihi 03.03.2020.

69 Wikipedia, (2020),https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Syria#cite_note-cp12-63, Erişim Tarihi 03.03.2020.

70 IOM, (2018), a.g.e., s. 2

71 AFAD, (2017), a.g.e., s. 68
72 Türk Kızılay ve WFP, (2019), a.g.e., s.33
73 IOM, (2018), Multi-Sector Needs Assesment of Syrians in Turkey's South-Eastern Provinces, IOM Turkey Refugee Responses, s. 2
74 AFAD, (2017), a.g.e., s. 89
75 AFAD, (2017), a.g.e., s. 95
76 Türk Kızılay ve WFP, (2019), a.g.e., s.40
77 AFAD, (2017), a.g.e., s. 113-115
78 İNGEV, (2017), Syrian Refugee Livelihood Monitor, Summary Assessment, s. 4-5.
79 SABR ve MDN, (2015), a.g.e., s.9
80 TİSK, (2015), Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri, s. 54.
81 Aygül, H.H., (2018), Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2018, Cilt: 9, Sayı: 20, s.79
82 ORSAM ve TESEV, (2015),a.g.e., s. 18,19
83 TİSK, (2015), a.g.e., s.63,69.
84 Aygül, H.H., (2018), Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2018, Cilt: 9, Sayı: 20, s.79
85 AA, (2020),https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gocmenler-sirtimizdaki-yuk-mu/1472518, Erişim Tarihi 20.01.2020
86 UTESAV, (2018), Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak, S. Babili SİAD Başkanı ile mülakat "Bankalardan kolay para alamıyor ya da para transferi yapamıyoruz. Bu işleri başka firmalar adına yapıyoruz" s.36
87 Building Markets, (2017), "Another Side to The Story: A Market Assesment of Syrian SME's" in Turkey, s. 9.
88 TEPAV, (2020), *https://www.tepav.org.tr/upload/files/15187843047.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni___Aralik_2017.pdf* , Erişim Tarihi, 20.01.2020
89 Ticaret Bakanlığı, (2019),https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret, Erişim Tarihi, 10.10.2019
90 TCMB, (2019), https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket, Erişim Tarihi, 10.12.2019
91 ORSAM ve TESEV, (2015), a.g.e., s.18
92 TOBB, (2019),*https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php*, Erişim Tarihi, 10.10.2019
93 TEPAV, (2019),https://www.tepav.org.tr/upload/files/1518784304-7.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni___Aralik_2017.pdf Erişim Tarihi, 10.10.2019
94 TEPAV, (2019),https://www.tepav.org.tr/upload/files/1536215730 2.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni_Haziran_2018.pdf Erişim Tarihi, 10.10.2019
95 GTO, (2019), Suriye Masası, Suriyeli işletmeler Veri Tabanı
96 GSO, (2019),Veri Tabanı
97 GESOB, (2019), Veri Tabanı
98 GTO, (2019), https://e.gto.org.tr/Members Erişim Tarihi, 10.10.2019
99 GTO, (2019), Peki Ya Bundan Sonra?, Suriye Masası Raporu
100 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz Yüze Görüşme; GTO kayıtlarındaki firmaların bir kısmının faaliyette olmadığı Suriyeliler'in bir kısmının vatandaşlık edinebilmek amacıyla yaşadıkları konutlarını şirket adresi olarak gösterdiği ifade edilmiştir.

101 Gaziantep_CSO$_1$ Odak Grup Görüşmesi
102 https://e.gto.org.tr/Members Erişim Tarihi, 03.01.2020
103 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz Yüze Görüşme
104 Gaziantep_CSO2 Yüz Yüze Görüşme
105 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi
106 Yaman, A., (2016), "Suriyeli Sosyal Sermayenin Yeniden İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi", Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, s.120
107 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
108 Gaziantep_CSO$_1$ Odak Grup Görüşmesi
109 UNDP,(2019a), "Mapping of Syrian Owned Enterprises: Turkey Resilience Project in Response to the Syria Crisis", Job Creation Components, s. 38
110 Building Markets, (2017), a.g.e., s. 27
111 GİGM Veri Tabanı, 09.01.2020 tarihi itibari ile Gaziantep'teki Suriyeli Sığınmacı Sayısı
112 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi
113 Gaziantep_CSO$_5$ Odak Grup Görüşmesi
114 UNDP,(2019a), a.g.e., s.24
115 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
116 Gaziantep_CSO$_5$ Odak Grup Görüşmesi
117 Gaziantep_CSO$_1$ Odak Grup Görüşmesi
118 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
119 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
120 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
121 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
122 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
123 GSO (2018), Suriyeli İşletmeler Raporu
124 TOBB, (2019),http://sanayi.tobb.org.tr/kapasite_raporu.php; Erişim Tarihi, 20.11.2019
125 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
126 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi
127 TEPAV, (2018) Syrian Entrepreneurship and Refugee Starts-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experiences, s. 29
128 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme
129 Building Markets, (2017), s. 28, Gaziantep'teki Suriyeli işletmelerin yaklaşık yüzde 87'si daha önce Suriye'de aynı işi yapan işletmelerdir. Deneyimsiz olanların sayısı düşük olmakla birlikte neredeyse tamamının mikro ölçekli işletmeler olduğu tespit edilmiştir.
130 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi
131 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme
132 TEPAV, (2018) Raporunda Suriyeli işletmelerin yüzde 98'ini mikro ölçekli olarak tespit edilmiştir.
133 Building Markets,, (2017), a.g.e., s. 8
134 UNDP, (2019a), a.g.e., s. 24
135 TEPAV, (2018), a.g.e., s. 33
136 Building Markets, (2017), s. 27, Türkiye'deki Suriyeli işletmelerin yüzde 12'sinin en az bir sessiz ortağı bulunmaktadır.
137 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi

138 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşme
139 Gaziantep_CSO$_5$ Yüz yüze Görüşme
140 UNDP, (2019a), s.28, Suriyeli işletmelerin yüzde 94,7'sinin sahibi Suriyeli iken Türk vatandaşlarının ortak olduğu işletmelerin oranı ise yüzde 3,7'dir. Building Markets, (2017), s.25, İstanbul ve Gaziantep araştırmasında Suriyeli işletmelerin yüzde 33'ünün aile şirketi olduğunu, Türk ortağı olan şirketlerin daha kolay ekonomik uyum sağladığını ve daha yüksek büyüme hızına ulaştığını ifade ederken işletmelerin yüzde 11'inin Türk ortakları olduğunu belirtmiştir. Gaziantep için yaptığımız bu çalışmada ise söz konusu verilerden farklı bir durumla karşılaşılmış, Türk ortağı olan işletme ile karşılaşılmadığı gibi bu konudaki yorumlarda son derece olumsuzdur.
141 TEPAV (2018), s. 34, Suriyeli işletmelerin yüzde 2'si orta ve büyük ölçekli olduğunu ve bu işletmelerin yüzde 10,9'unun başka ülkelerde yatırımları olduğunu belirtmektedir.
142 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme
143 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi
144 UNDP, (2019a), s.14, Suriyeli şirketlerde şirket başına ortalama 9,2 kişi düştüğü belirtilmektedir. Buradaki oran tespit edilirken söz konusu çalışan sayısının düzenli çalışan olup olmadığı belirtilmemiştir.
145 TEPAV, (2018), a.g.e., s. 28
146 UNDP, (2019a),a.g.e., s. 29
147 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO1 Odak Grup Görüşmesi
148 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme
149 UNDP, (2019b), Private Sector Engagement In The Syria Crisis Response: Opportunities and Challenges Report, s. 16
150 Gaziantep_CSO$_8$ Yüz yüze Görüşme
151 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
152 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme
153 UNDP, (2019b), a.g.e., s.17
154 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşme
155 Gaziantep_CSO$_8$ Yüz yüze Görüşme
156 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi
157 Gaziantep_CSO$_1$ Odak Grup Görüşmesi
158 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme
159 Gaziantep_CSO$_1$ Odak Grup Görüşmesi
160 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşmesi
161 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme
162 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi
163 UNDP, (2019a),a.g.e., s. 30
164 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme
165 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi
166 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO7 Yüz yüze Görüşme
167 SEF, (2019), Ruhsatım, Final Evaluation Report, February, s. 24
168 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme
169 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO4 Odak Grup Görüşmesi
170 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO7 Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_

CSO3 Odak Grup Görüşmesi

171 Building Markets, (2017),s. 10, Dil bariyerinin önemli bir sorun olduğu konusunu gündeme getirmiş ve birçok çalışma da aynı soruna atıfta bulunmuştur. Bu çalışmaya göre KOBİ'lerin yüzde 40'ı karşılaştıkları en büyük zorluğun dil problemi olduğunu ifade etmiştir.

172 Gaziantep_CSO_2 Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO4 Odak Grup Görüşmesi

173 TEPAV, (2018), s. 36, Suriyeli işletmelerin desteklere başvurmama nedeni araştırıldığında, yüzde 47,9'unun ihtiyaç duymadığı, yüzde 31,9'unun bilgi eksikliği, yüzde 16,5'inin dil engeli, yüzde 6,4'ünün kriterleri karşılamadığı için değerlendiremediği tespit edilmiştir.

174 Gaziantep_CSO_2 Yüz yüze Görüşme

175 Building Markets, (2017),s. 29, Gaziantep'teki Suriyeli işadamlarının yüzde 78'i Türkiye'ye Suriye pasaportu ile girmiş geriye kalanları ise "geçici koruma" altındadır. Ayrıca pasaportla giriş yapan işadamlarının sahip olduğu işletmelerin ölçeklerinin de görece büyük olduğu ve dış ticaret yaptığı tespit edilmiştir. Söz konusu pasaportlar seyahat kısıtları konusunda onları avantajlı kılmış olsa da yenilenme sürecinin zor olduğunu ve bunun da ticari faaliyetleri sekteye uğratabileceğini belirtmişlerdir.

176 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

177 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

178 Building Markets,, (2017), a.g.e., s. 31

179 TEPAV, (2018), a.g.e., 38

180 TEPAV, (2018), a.g.e., 40

181 Building Markets, (2018), One Year Later: Revisiting The Contributions of Syrian Entrepreneurs in Turkey, s.11

182 Gaziantep_CSO_3 Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO2 Yüz yüze Görüşme

183 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi

184 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

185 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

186 Building Markets, (2017), a.g.e., s. 34

187 SEF, (2019), a.g.e, s. 12, 15.

188 Gaziantep_CSO_1 Odak Grup Görüşmesi: "*Suriyelilerin getirdiği yeni ürünler ve farklı tatlar Türk müşterilerin damak zevkine uygun değil bu yüzden Suriyelilere hitap ediyorlar*"; Gaziantep_CSO_7 Yüz yüze Görüşme: *Suriyeli işletmelerin markaları iç piyasada tanınmadığı için Türk vatandaşları talep etmemekte, Suriyeli işletmelerin müşterileri yine Suriyeliler olmaktadır. Zincir mağazalarda ise Suriyeli müşterilerin talep edeceği ürünlere yer verilmesi yine Suriyeli müşterilerden kaynaklanmaktadır*.

189 Gaziantep_CSO_2 Yüz yüze Görüşme

190 Gaziantep_CSO_3 Odak Grup Görüşmesi

191 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi

192 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

193 Gaziantep_CSO_6 Odak Grup Görüşmesi

194 TEPAV, (2018), s. 37, Suriyeli işletmelerin yüzde 73,6'sının iç piyasaya satış yaptığını tespit ederken hem iç piyasaya hem de ihracata yönelik satış yapanlar ile sadece ihracat yapanların toplamının yüzde 28 olduğunu tespit etmiştir.

195 Gaziantep_CSO_6 Odak Grup Görüşmesi

196 Gaziantep_CSO_3 Odak Grup Görüşmesi

197 Gaziantep_CSO_2 Yüz yüze Görüşme

198 Gaziantep_CSO_4 Odak Grup Görüşmesi

199 Building Markets, (2017), s.30, Suriyeli işletmeler ürünlerini pazarlamak için büyük ölçüde interneti ve kendi iş çevrelerini kullanmaktadır. Bunların yanı sıra fuarlar ve işletme rehberleri de pazarlama yöntemi açısından önemli görülmektedir. Gaziantep'te ki işletmelerin yüzde 34'ü Suriyeli çevrelerini kullanırken yüzde 20'si fuarları önemli bir pazarlama kanalı olarak görmektedir.

200 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşme

201 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi

202 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO6 Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO4 Odak Grup Görüşmesi

203 Gaziantep_CSO$_6$ Yüz yüze Görüşme

204 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme

205 Gaziantep_CSO$_7$ Yüz yüze Görüşme

206 Gaziantep_CSO$_8$ Yüz yüze Görüşme

207 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi

208 Building Markets, (2017), a.g.e., s. 39

209 TEPAV, (2018), a.g.e., 30

210 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme

211 Building Markets, (2017), s. 35, Suriyeli işletmelerin yüzde 96'sının Suriyeli çalışanları tercih ettiğini ifade etmektedir. Çalışmamızda bunun gerekçeleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Ekonomik uyum konusunda Suriyelilerin istihdamına katkı sağlamaları önemli olmakla birlikte kayıt dışı çalışan tercihlerini değiştirecek politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

212 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi

213 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi

214 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme; Gaziantep_CSO3 Odak Grup Görüşmesi

215 Gaziantep_CSO$_3$ Odak Grup Görüşmesi

216 Gaziantep_CSO$_4$ Odak Grup Görüşmesi

217 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme

218 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme

219 UNDP, (2019a), s,36-37, Suriyeli işletmelerin yüzde 37'si iç piyasaya satış yaparken yüzde 67'si dış piyasaya çalışmaktadır. Tüm gelirini ihracattan elde eden işletme oranı ise sadece yüzde 40 olarak tespit edilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi TEPAV (2018) raporunda ise işletmelerin yüzde 73,6'sının iç piyasaya satış yaptığı tespit edilmiştir.

220 TEPAV, (2018), s.20, Türkiye'de Suriyeli işletme sayındaki artış ile Suriye'ye yapılan ihracat arasında bir korelasyon olduğunu tespit etmiştir.

221 TİM,(2020), https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html, Erişim Tarihi, 21.01.2020

222 Building Markets, (2018b), Türkiye-Suriye İş Ortaklıkları: Fırsat Yeni Doğuyor, s. 5

223 TİM, (2020), https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html; GAİB Genel Sekreterliği İKA Veri Talebi kapsamında sunulan istatistikler, Erişim Tarihi, 17.01.2020

224 GAİB, (2020), https://www.gaib.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html?y=2011&m=12&u=-1, Erişim Tarihi, 21.01.2020

225 GAİB, (2020), GAİB Genel Sekreterliği İKA Veri Talebi kapsamında sunulan istatistikler, Erişim Tarihi, 17.01.2020

226 Gaziantep_CSO$_2$ Yüz yüze Görüşme

Referanslar

Anadolu Ajansı, (2020),https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gocmenler-sirtimizdaki-yuk-mu/1472518, Erişim Tarihi 20.01.2020.

AFAD, (2016), Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında: 2016, www.afad.gov.tr , Erişim Tarihi, 10.10.2019.

AFAD, (2017), Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, www.afad.gov.tr , ErişimTarihi, 10.10.2019.

AFAD, (2019a), "Suriye Krizinde Öne Çıkan Başlıklar: 2011-2014" https://www.afad.gov.tr/inforgrafikler, ErişimTarihi, 11.12.2019.

AFAD, (2019b), "Suriye Krizinde Öne Çıkan Başlıklar: 2011-2014", https://www.afad.gov.tr/inforgrafikler, ErişimTarihi, 11.12.2019.

AFAD, (2019c), "Suriye Krizinde Öne Çıkan Başlıklar: 2011-2014", https://www.afad.gov.tr/inforgrafikler, ErişimTarihi, 11.12.2019.

Akgündüz. Y.E., Van den Berg,M., ve Hassink, W., (2015), The Impact of Refugee Crises on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis, *Discussion Paper*, No. 8841, IZA.

Altunç, Ö.F., Ucan, O., Akyıldız, A., (2017), Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisi'nde İşsizlik, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, *Researcher; SocialScienceStudies,* Cilt 5, Sayı. 8.

Arslan, İ, Bayraktutan, Y., ve Eren, M.V., (2015), Suriye'den Gelen Göçün Yerel Ekonomiye Etkileri: Gaziantep İli Örneği,*Disiplinler arası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Arslan, İ.,Bozgeyik, Y., ve Alancıoğlu, E., (2016), Göçün Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği, İlahiyat Akademi,Cilt 3, Sayı 4.

Aygül, H.H., (2018), Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2018, Cilt: 9, Sayı: 20.

Bahçekapılı, C., ve Çetin, B., (2015), The Impacts of Forced Migration on Regional Economies: The Case of Syrian Refugees in Turkey, *Intenational Business Research*, 8.

Building Markets, (2017), "Another Side to The Story: A Market Assesment of Syrian SME's" in Turkey.

Building Markets, (2018a), One Year Later: Revisiting The Contributions of Syrian Entrepreneurs in Turkey.

Building Markets, (2018b), Türkiye-Suriye İş Ortaklıkları: Fırsat Yeni Doğuyor.

TÜİK, (2019),www.biruni.tuik.gov.tr/bölgeselistatistik , Erişim Tarihi, 10.11.2019.

Ceritoğlu, E.,Gürcihan-Yüncüler, H.B., Torun, H., ve Tümen S., (2017), The Impact of Syrian Refugees on Natives' Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from A Quasi-Experimental Design, *Discussion Paper*, No. 9348, IZA.

Del Carpio X.V. ve Wagner M., (2015), The Impact of Syrian Refugees on the Turkish

Labor Market, *Policy Research Working Paper*, World Bank.

TCMB, (2019),https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket, Erişim Tarihi, 10.12.2019.

Esen, O., ve Oguş-Binatlı, A., (2017), The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Economy: Regional Labour Market Effects, *SocialSciences*, 6.

FEMİSE, (2019), The Long Term Impact of Syrian Refugees on Turkish Economy: An Input-Output Similation, *EU-FEMİSE Project*, FEM 43-05.

Gaziantep Ticaret Odası (GTO), Suriye Masası, Suriyeli işletmeler Veri Tabanı.

GAİB,(2020), https://www.gaib.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html?y=2011&m=12&u=-1, Erişim Tarihi, 21.01.2020.

GİGM, (2020),www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim Tarihi 01.02.2020.

GAİB, (2020), GAİB Genel Sekreterliği İKA Veri Talebi kapsamında sunulan istatistikler, Erişim Tarihi, 17.01.2020.

GAİB, (2020),https://www.gaib.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html?y=2011&m=12&u=-1, Erişim Tarihi, 21.01.2020.

GESOB, (2019),GESOB Veri Tabanı, Erişim Tarihi, 10.12.2019.

GİGM, (2020), GİGM veri tabanı, Erişim Tarihi, 09.01.2020.

GTO, (2019), Peki Ya Bundan Sonra?, Suriye Masası Raporu.

GTO, (2018), Faaliyet Raporu 2018 s. 8, www.gto.org.tr , Erişim Tarihi: 01.11.2019.

GTO, (2015), İçimizdeki Suriye, www.gto.org.tr/uploads/1553073990-245279.pdf , Erişim Tarihi 11.12.2019.

GTO, (2020), https://e.gto.org.tr/Members Erişim Tarihi, 03.01.2020.

GSO, (2017), Hazır Giyim Sektör Raporu, www.gso.org.tr , Erişim Tarihi, 04.11.2019.

GSO (2018), Suriyeli İşletmeler Raporu, Erişim Tarihi, 13.11.2019.

GSO, (2019), www.gso.org.tr , ErişimTarihi, 13.11.2019.

IOM, (2018), Multi-Sector Needs Assessment of Syrians in Turkey's South-Eastern Provinces, IOM Turkey Refugee Responses.

İNGEV, (2017), Syrian Refugee Livelihood Monitor, Summary Assessment, Erişim Tarihi, 13.12.2019.

Kaymaz, T. ve Kadkoy, O., (2016), Syrians in Turkey- The Economics of Integration, *Expert Brief Regional Politics*, Alsharq Forum.

Kızılay, (2019), Suriye İnsani Yardım Operasyonu, Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, Kasım 2019, www.kizilay.org.tr , Erişim Tarihi, 12.12.2019.

Koyuncu, A. (2016), Nimet mi? Külfet mi? Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıları ve Göç Ekonomisi Üzerine Bir Derkenar, İçinde, Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler, Ed. Esen, A. ve Duman M.

Lordoğlu,K., Kıroğlu, M.M. ve Tanyılmaz K., (2004), Türkiye'de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü, *UGİNAR Proje Raporu*, İstanbul.

ORSAM ve TESEV, (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No. 195.

SABR ve MDN, (2015), Suriyeli-Türk Uyumu: Gaziantep'teki Suriyelilerin ve Türklerin Uyumu Araştırması.

SEF, (2019), Ruhsatım, Final Evaluation Report, February.

SGK, (2018), SGK İstatistikYıllıkları, www.sgk.gov.tr, ErişimTarihi, 11.11.2019.

Sönmez, M.E. ve Mete, M, (2015), Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Profili ile İnsan Kaynağının Belirlenmesi ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*,21-23 Mayıs 2015, GaziÜniversitesi, Ankara.

TEPAV, (2018) Syrian Entrepreneurship and Refugee Starts-ups in Turkey: Leveraging the Turkish Experiences.

TEPAV, (2019), https://www.tepav.org.tr/upload/files/15362157302.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni_Haziran_2018.pdf, Erişim Tarihi, 10.10.2019.

TEPAV, (2020), https://www.tepav.org.tr/upload/files/15187843047.TEPAV_Suriye_Sermayeli_Sirketler_Bulteni___Aralik_2017.pdf, ErişimTarihi, 20.01.2020.

TEPAV, (2019), https://www.tepav.org.tr/upload/files/1345630741-9.Suriye_Krizi_Turkiye_Ekonomisini_Nasil_Etkiler.pdf, Erişim Tarihi, 11.12.2019.

Ticaret Bakanlığı, (2019), https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/almanya/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret, Erişim Tarihi, 10.10.2019.

TİM, (2020), https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html; GAİB Genel Sekreterliği İKA Veri Talebi kapsamında sunulan istatistikler, Erişim Tarihi, 17.01.2020.

TİM, (2020), https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html, ErişimTarihi, 21.01.2020.

Resmi Gazete, (2019), https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120518-1..htm, Erişim Tarihi, 25.12.2019.

TOBB, (2019), https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php, Erişim Tarihi, 10.10.2019.

TOBB, (2019), http://sanayi.tobb.org.tr/kapasite_raporu.php; Erişim Tarihi, 20.11.2019.

TCMB, (2019), https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, Erişim Tarihi, 10.12.2019.

TİSK, (2015), Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri.

TÜİK, (2018), Nüfus ve Demografi İstatistikleri, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi, 10.11.2019.

TÜİK, (2019), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1075, Erişim Tarihi, 01.11.2019.

Türk Kızılay ve WFP, (2019), Refugees in Turkey: Livelihoods Survey Findings, Ankara, Turkey.

UNHCR, (2019), "Syria Regional Refugee Response: Turkey", https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113#_ga=2.74781653.617358690.1577753357-446029556.1577753357, Erişim Tarihi, 13.12.2019.

UNDP,(2019a), "Mapping of Syrian Owned Enterprises: Turkey Resilience Project in

Response to the Syria Crisis", Job Creation Components.

UNDP, (2019b), Private Sector Engagement In The Syria Crisis Response: Opportunities and Challenges Report.

UNESCO, (2020),https://en.unesco.org/creative-cities/gaziantep, Erişim Tarihi, 02.02.2020.

UTESAV, (2018), Suriyeli Sığınmacılar ve Türkiye Ekonomisi, Evrensel Tecrübe Işığında Bir Etkiyi Konuşmak, S. Babili SİAD Başkanı ile mülakat "Bankalardan kolay para alamıyor ya da para transferi yapamıyoruz. Bu işleri başka firmalar adına yapıyoruz."

Üstün, N., (2015), Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu: Sorunlar ve Öneriler, Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu.

AÇSH, (2019),Yabancı Çalışma İzni İstatistikleri, www.ailevecalisma.gov.tr, Erişim Tarihi, 11.11.2019.

Yaman, A., (2016), "Suriyeli Sosyal Sermayenin Yeniden İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3.